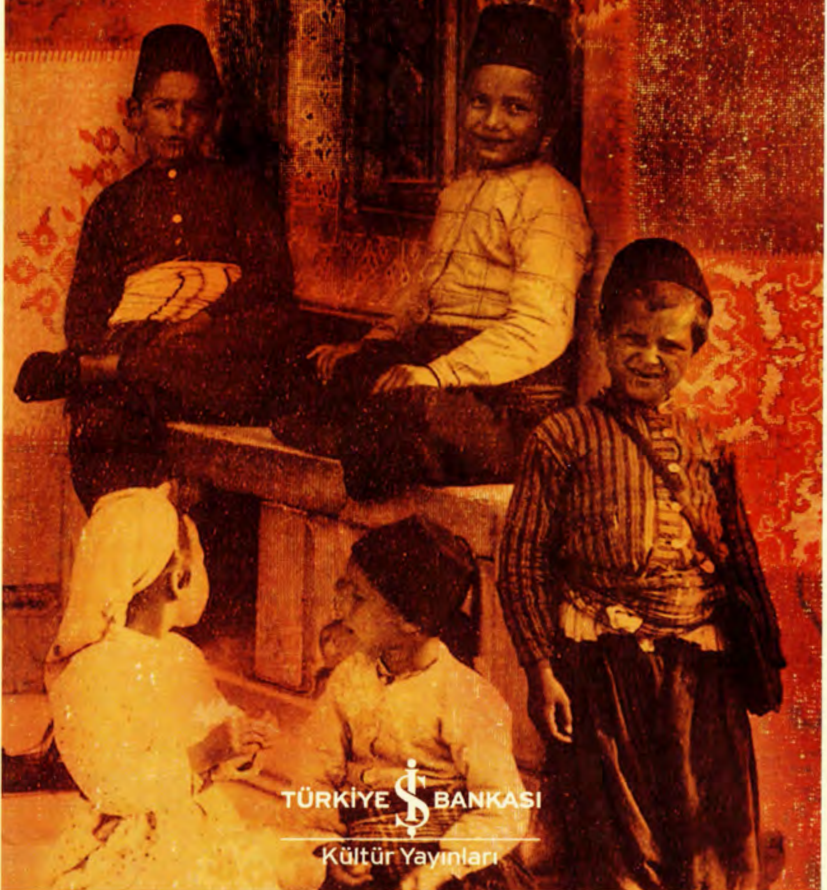
TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ - 17

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE

AHMET RASİM

FALAKA

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

TÜRK EDEBİYATI

AHMED RASİM
FALAKA

UYARLAMAYA KAYNAK ALINAN ÖZGÜN ESER
HAMİT MATBAASI, İSTANBUL
1927

Sertifika No: 40077

EDİTÖR
HACER ER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: MAYIS 2019, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-822-3

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE UYARLAYAN: HANDE ÇETİN ONGUN

1983, Balıkesir doğumlu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. 2004'ten itibaren editör, çevirmen ve redaktör olarak pek çok kitap, dergi ve araştırma projesinde görev aldı. Ahmet Rasim'in *Şehir Mektupları*'nı ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş*, *Evlere Şenlik - Kaynanam Nasıl Kudurdu* adlı eserlerini günümüz Türkçesiyle yayına hazırladı. Halen aylık bir derginin yazı işleri müdürlüğünü yapmakta ve eski harfli metinlerin günümüz Türkçesine aktarılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ - 17

Anı

falaka

AHMET RASİM

Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Hande Çetin Ongun

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

Osmanlı'da çocuk olmak ne demekti? Çocuklar nasıl yetiştirilirdi? Mektebe nasıl başlar, burada nasıl bir eğitim alırlardı? Mektepteki başarıları nasıl ödüllendirilir veya başarısızlıkları nasıl cezalandırılırdı? 19. yüzyılda Osmanlı'yı etkisi altına alan modernleşme hareketleriyle, mahalle mekteplerinden modern okullara, eğitim hayatı ne şekilde değişti?

Ahmet Rasim, kitap halinde ilk defa 1927 yılında, Hamit Matbaası'nda basılan *Falaka*'da kendisinin çocukluktan ilk gençliğine uzanan hatıraları eşliğinde bu soruların cevaplarını verir. Fatih'teki Sofular Mektebi'nde başladığı ve birincilikle mezun olduğu Darüşşafaka'da tamamladığı eğitim hayatını anlatırken bir yandan da 19. yüzyıl İstanbul'unun gündelik hayatını ve bu dönemin çocukluğunu detaylı bir şekilde tasvir eder.

Reşat Ekrem Koçu'nun dediği üzere, Ahmet Rasim'in yazılarında İstanbul, manzaraları ve insanlarıyla sesli ve renkli bir film halinde akar. *Falaka*'da bu filmin en renkli sahnelerinden biri "âmin alayı"dır. Mektebe yeni başlayan çocuklar için düzenlenen ve "bed-i besmele cemiyeti" de denen bu tören için genellikle pazartesi, perşembe ya da bir kandil günü seçilir. Mektebe başlayacak çocuğun ailesi, bir gün önceden mektebin hocasına haber gönderir. Tören günü sıraya dizilen çocuklar koro halinde ilahiler okuyarak, aralarda da "âmin" diye bağırarak, mektebe başlayacak çocuğun evine kadar gelir. Kapıda hocanın dua etmesinin ardından çocuk bir arabaya veya midilliye bindirilir. Kafilenin

önünde çocuğun cüz kesesi, elifbası, minderi ve rahlesi gider; onun oturduğu arabayı veya midilliyi ise mektebin hocası, ilahiciler ve âminciler takip eder. Çocuğun hocasından ilk dersini almasının ardından da hocaya, kalfaya, ilahicilere ve âmin alayına katılan bütün çocuklara hediyeler ve harçlıklar dağıtılır. Bu tören aynı zamanda mahalleliler, özellikle kadınlar ve çocuklar için çok önemli ve keyifli bir seyirliktir. Kendi âmin alayı üzerinden bu eski Osmanlı âdetini tüm canlılığıyla aktaran Ahmet Rasim'in de hissettirdiği üzere, bir şehzade gibi giyinerek midilliye binmek, mektebe başlamaya en gönülsüz çocuğun bile aklını çelebilecek güçtedir.

Çocuklar için mahalle mektebindeki otorite kimi zaman hoca kimi zaman da kalfadır. "Hoca yumuşak olursa kalfa, kalfa yumuşak olursa hoca sert olurdu," tespitinde bulunan Ahmet Rasim, "zihnievvel" takımından olması sayesinde derslerinde zorlanmaz, ancak zihnievvellik onu falakadan kurtarmaya yetmez. Hocanın o günkü asabiyetine göre şiddeti değişen ve kendisinin çoğu zaman dehşete kapılarak şahitlik ettiği bu falaka dayaklarının hafızasındaki izi, çocukluk anılarını anlattığı bu kitabına ismini verecek kadar derindir.

Farklı sebeplerle birkaç ev değiştiren, böylelikle dört ayrı mahalle mektebine gitmiş olan Ahmet Rasim 1876'da (12 yaşındayken) yetim Müslüman çocuklarının okuduğu Darüşşafaka Mektebi'ne yazdırılır. Açılışı 1873'te yapılan mektebin o zamanki binası, Sultan Selim ile Fatih camileri arasındaki bölgede inşa edilmiş ve binanın planları, Dolmabahçe Sarayı mimarı Ohannes Balyan'a özel olarak yaptırılmıştır.

Osmanlı'nın ilk modern eğitim kurumları arasında sayılan Darüşşafaka'nın ders programında, Osmanlı Devleti'nin yurtdışında açtığı ilk ve tek okul olan Mekteb-i Osmani'nin müdürlüğünü de yürütmüş Sakızlı Ahmet Esat Paşa'nın Paris'ten getirdiği, Fransa'daki asker yetimlerinin eğitimine mahsus okulların programı esas alınmıştır.

Programıyla dönemin Maarif Nezareti'ne bağlı okulların çok üstünde bir eğitim veren bu mektep, "Darüşşafaka terbiyesi" denen disipliniyle de diğer mektepler tarafından örnek

alınır. Ahmet Rasim'in deyişiyle, "yeni bir hayat" kurmuş olan bu yatılı mektebin öğrencilerinin şehirde parmakla gösterilecek kadar taraftar kazanmasında ise, Batılı eğitim modelinin İslam dininin gereklerine uydurulmuş olması etkilidir.

Mahalle mektebinin hoca-kalfa düzeni, Darüşşafaka'da müdür-gözetmen-çavuş-onbaşı-öğrenci hiyerarşisinde bir "ast-üst" ilişkisi halini alır. Tüm işleyişi düzenli aralıklara bölünmüş bu mektepte kendinden kıdemliye selam vermemekten bahçedeki ağaçlardan meyve koparmaya, üniforma kirletmekten uyku saatinde yatakhanede gezinmeye ve izinden dönüşte mektebe gazete-dergi sokmaya kadar pek çok şey yasaktır. Peki, burada falaka yok mudur? Vardır; ama mahalle mektebindeki gibi duvarda sallanmaz, gelgitli bir ruh haline göre ölümcül sonuçlar verecek şekilde değil, okulun katı kuralları çerçevesinde düzenlenmiş bir ceza ve ödül defteri olan "emirler defteri"ndeki kayıtlara göre nadiren dayak atılır.

Ahmet Rasim'in "eli sopalı manevi haydutluk" olarak nitelediği mahalle mektebi hocası korkusu, Darüşşafaka'da yerini, aralarında bestekâr Mehmet Zekai Dede'nin de olduğu hocaları için duyduğu büyük bir hürmete bırakır. "Sarıgüzelli Rasim Efendi" sadece okulda başarının değil, herhangi bir diyar için ilerlemenin anahtarının da "hocaya hürmet etmek" olduğu bilinciyle buradan mezun olur.

Bir kez daha Koçu'ya kulak verecek olursak; Ahmet Rasim, "renkli tasvirleri, orijinal üslubu ve tipik bir İstanbul çocuğunun kıvrak zekâsı, ince zevkleri ve pürüzsüz, şakrak dili ile yaşadığı devri kendisi de dahil olduğu halde nisyandan (unutulmaktan) kurtaran ölmez adamlardan biridir." Bu çocukluk hatıraları, sadece bir zamanın mektep adabını ve düzenini değil, aynı zamanda kıyafetlerini, âdetlerini, eğlencelerini, ailelerini, ev düzenini, kırtasiye malzemelerini, mektep gezilerini, batıl inançlarını ve çocuk oyunlarını da kayıt altına alır. Ahmet Rasim, capcanlı anlatımıyla her satırından kendisine ait olduğu sızan *Falaka*'da çocukluğunun İstanbul'unu da ölümsüzleştirir.

Hande Çetin Ongun

Ahmet Rasim çalışma masasında. (Nedret İşli Koleksiyonu)

Hoca Korkusu: Falaka

Ben bu korkunun yarım asır evvel, şehri yarı yarıya istila ettiğini görmüştüm. Bir çocuk sadece kendisinin devam ettiği mektebin hocasından değil, başka bir mektebin hocası olduğunu bildiği şahsiyetten de korkardı. Bana öyle gelirdi ki mektebin kalfasından, bevvabından[1], başhafızından, âmincibaşından[2] tutun da bir ananın, "Bari gündüzleri olsun başımdan gitsin. Yandım bu oğlanın elinden! Ne dur dinler, ne otur bilir!" "Artık illallah ve resulullah! Yangın var diye sokaklara fırlayacağım!" tarzındaki şikâyetlerinin ev yıkımına varacağını hisseden bir babanın, bir sabah boynuna bir cüz kesesi[3] geçirip evdeki küçük minderlerden birini yüklenerek kolundan tuttuğu ve "Hoca Efendi! Eti senin, kemiği benim" vasiyetiyle bir gün evvel teslim ettiği o haşarı toramana varıncaya kadar herkes, hocanın karşısında mum direk durur; sesinden ve önündeki ders rahlesine[4] sık sık vurduğu değneğinin çat patından tir tir titrerdi.

---

1 Mahalle mekteplerinde çocukları evlerine götürüp getiren hademe. Sabah mektebi açar, çocukları evlerinden toplarken yemek çıkınlarını da omzundaki sırığa dizer, akşam da evlerine teslim ederdi.

2 Eskiden çocukların "âmin alayı" ya da "bed-i besmele cemiyeti" denen mektebe başlama töreninde okunan ilahi ve duaları yöneten, yeri geldikçe "âmin" diye bağıran ve böylece herkesin "âmin" demesini sağlayan kişi.

3 Eskiden mahalle mekteplerinde okuyan çocukların Kuran ve kitap cüzlerini (parçalarını) mektebe götürmek için boyunlarına astıkları, çanta işlevi gören, deriden veya kumaştan yapılmış sırma işlemeli kese.

4 Önüne oturularak kitap okunan ya da yazı yazılan, açılır kapanır, alçak tahta masa.

Çocuk, genç ya da yaşı yirmi beşle otuz beş arasındaki okuyucularıma bu korkuyu ben nasıl tarif edeyim? O zamanlarda bir çocuk için korkunun pek çok türü vardı. Çünkü çocuk laf anlamaya, laf söylemeye korkuyla başlardı.

Henüz yürümediği, kucakta gezdirildiği yahut oturtulduğu köşeden kayıp düşerek, yuvarlanarak bir tarafı kırılmasın, incinmesin diye önüne yastık veya bohça gibi bir engel konulduğu çağında bile, elini, gözünü alan bir aleve, bir mangal ateşine doğru uzatsa, ötede bulunanların hepsi bir ağızdan "Cız!" derdi. Şayet mini mini, henüz pamukları silinmemiş parmakları arasına bir şey geçirip de ağzına götürmeye davransa anası, dadısı, birkaç yaş büyük ablası, komşu hanım, velhasıl kim görürse, "Öö! Kaka!" diye bağırır ve ne yaptığını idrak edemeyen bu zavallıyı korkuturlardı. Günler geçtikçe bu cızlar, kakalar, öö'ler bir kumanda mahiyeti alırdı. Ninnilerdeki,

Dağda gezer dağcı baba
Bir elinde kalın sopa
Himmet edin uyusun
Zindandaki Cafer Baba[1]

gibi telkinler yeterli gelmeyince, "Hadi git havhav, benim oğlum uyuyacak!", "Ay, havhavlar geliyor! Kapa kızım gözünü!" telkinleri başlardı. Bunların arasına "miyav" şeklindeki kaba kedi taklitleri, "güm güm" diye kapıya ya da duvara vurmalar, sert sert bağıran satıcı ya da dilenci seslerinin ardından büyük büyük "Aaa!" çekişler karışırdı. Henüz emeklerken, sıralarken, "Gel bana, gel!" koşusuna girerken "Pat olursun!", "Uf olursun!" tehdidi ortaya çıkar; en sonunda da umacı[2] gelir giderdi!

İşte bu kelime, eski çocukluğun üç heceli "men ve korkutma" alanındaki bir kanun maddesi kuvvetindedir.

---

1 İstanbul'un Eminönü ilçesinde, Zindankapı semtindeki Zindan Hanı'nda, halk arasında "Baba Cafer" olarak tanınan bir zata ait türbe bulunur.
2 Öcü.

Çocuk bir kere bundan korktu mu artık hep korkar. "İyi saatte olsunlar"dan cin, peri, dev, cadı, hortlak, evliya bu kanun maddesinin aslı faslı olmayan ilavelerindendir.

Bizim çocukluğumuzda "hırsız" kelimesi, büyük küçük herkesin baş umacısıydı. O zamanlar bu kelimenin özü değil, sözü bile sinir oynatırdı. Şimdi kim bilir günde kaçı yanımızda oturuyor, kaçı beraberimizde geziyor, kaçıyla iş görüyoruz?

Evvelden bir "Hırsız var!" nidası bütün mahalleyi dimdik ayağa kaldırır, koca bir semti derin uykulardan uyandırır, kadınları olduğu yerlerde bayıltır, normal zamanlarda evlerce cesur tanınmış erkeklerin seslerini kısar; odanın kapısı kilitli, sürmeli olduğu halde elde kama, bıçak, kulaklı[1], kubur veya piştov[2], bunlardan hiçbiri yoksa sopa, o da yoksa su testisiyle bir türlü ağır ağır gelişini değiştirmeyen o "son"u endişeli endişeli bekletirdi!

Bununla beraber hoca korkusu bu tür korkulardan değildi. Bu bambaşka bir korkuydu, kendisini tam anlamıyla saydırtan bir korkuydu.

Ben daha mektebe başlamadan evvel karşımızdaki evde oturan Hoca Efendi'yi kafes[3] arkasından gözetlerdim. Sabahın belli bir vaktinde, ilk acı kırmızılığı solmuş aşı boyalı, iri halkalı kapısının bir kanadı açılır; basık toprak avlunun iç loşluğu arasında beyaz, dardağani[4] sarığı belirir belirmez yanlarını çember usulünde aldırdığı halde sanki yatakta yorganın üstünde mi, altında mı kaldığı bir türlü anlaşılamasın diye –şimdi bana öyle geliyor– uçları Hacivat'ınki gibi –çocukluğumda bulabildiğim benzetmelerden biri de budur– yukarıya kıvrık akça sakalı da görü-

---

1 İki taraflı keskin büyük bıçak.

2 Kubur ve piştov, eskiden kullanılan tabanca çeşitlerindendir.

3 Aralıklı dizilmiş ince çubuklara, yine aynı aralıklarla çapraz çubukların mıhlanmasıyla yapılan ve eski Türk evlerinde yabancı gözlerden saklanması gereken harem kısmının pencerelerine, bahçelere, evin içinde ayrılması istenen yerlere konan siper.

4 Perişan, darmadağınık anlamları da olan "dardağan" yine bu şekilde sarılmış geniş ve yüksekçe bir serpuş, başlık türünün adı olarak da kullanılır.

nürdü. Yaz mevsimiyse genellikle cübbe yerine giydiği şal taklidi, kalın çubuk desenlerinin renkleri soluk, kollu haydariden[1] uzunca hırkası, hem mintan hem de saat cebinin bulunmasından dolayı yelek hizmetini gören gömleği, belindeki Tosya[2] şalı kuşak, kurşuni şalvarı, ayağının ev örmesi çorabının yarı yarıya içinde kaybolduğu siyah, ucuz namaz pabuçlarıyla çıkardı. Kışsa başındaki vişneçürüğü atkısı, sırtındaki kırk yıllık abası, babadan kalma kürkü ve mest kundurası da beraber çıkardı. Bazen besmelenin keskin s'si benim kulağıma kadar gelirdi. Kolları sarkık, başı önde, ağır ağır yürürdü.

Ben mevcut öğrencilerinden bir sonraki nesle ait olduğum halde –zamanımızda aidiyetin kadrinin daha fazla bilinmesinden midir nedir, her kelimenin sonuna bir "aidiyet -i'si"[3] ilave etme modasınca– ananevi ya da terbiyevi, herhangi bir korkunun dürtmesiyle kafesin bile önünden çekilir, kapının önünde bulunduğum anlarda onu görür görmez içeriye kaçar, kapıyı hızla kapar, bir daha çıkamazdım!

Annem kandillerde beni el öpmeye gönderirdi. Çocukluk merakı... Elini öperken hissederdim ki yumyumuşak!.. O müthiş biçimde açılıp insanın ciğerini deldiği rivayet edilen gözleri uysal, "aksilik akar" dedikleri suratı pür-tebessüm, türlü azar ve paylamanın kaynağı olduğunu zannettiğim ağzında "Çok yaşa evladım. Elini öpenler çok olsun!" mealinde bal gibi sözler, "Koca koca hafız çocukları bir anda falakaya yıkar" vasfıyla pehlivanlığı yakıştırdıkları sıhhatli vücudu narin... Bununla birlikte bu "güzellikler mecmuası" yine de beni mektebine gitmek için ne ikna ne de teşvik edebilirdi. Çünkü mektebe gitmiyorduysam da kulaklarımla işitiyordum: Daha yaklaşmadan evvel, izdiham yaşanan bir havrayı andırır biçimde şama-

---

1 Bilhassa dervişler tarafından giyilen yakasız, çuhadan hırka.

2 Kastamonu'nun bir ilçesi. Eskiden bu bölgede tiftik keçisinin yününden dokunan kumaşlar, ince ve parlak olmaları sayesinde, özellikle üst tabakadan kişiler tarafından tercih edilirmiş.

3 Bir yer, bir kavram veya bir işe aidiyeti (nispeti) bildiren ek.

talı olan mektep, onun kapıdan girmesiyle beraber eski ve tenha bir bahçeye dönerdi.

O çocukluk aklımla da anlıyordum ki "hoca" denilen bu varlıkta bir korkunçluk var, ama ne türlü bir korkunçluk?.. Ben umacının yanına değil, geçip gitmiş olduğu yere bile gidemezken, bunun evine gidip elini bile öpüyorum. Evet, korka korka öpüyorum. Çocukluktaki duygularımı şu anda tahlil ettikçe hissediyorum ki bu korkunçluk, o zamanın zihniyetine göre, dayağı ana baba dayağından daha zorlu, dövecek aletleri fazlasıyla bol, fakat cin, peri, evliya gibi çarpıp yangın bakırı gibi eğri büğrü, yamru yumru etmediği gibi, devler gibi bir kerede insanı dişinin kovuğuna tıkar, hortlak gibi parçalayıp mezarlıklarda yer, cadı gibi ateşli kırbaçlarla yakıp savurur, hele hırsız gibi gözleri kan kırmızı, elinde kanlı bıçaklarla saldırır takımından da değil. Hatta oldukça zayıf. Bir rivayete göre de vurduğu yerde güller biter, yarın ahirette cehenneme girecek olursam o yerler yanmazmış!

Sözün kısası yani, zamane tabiriyle: Muhterem bir korku! Fakat korku!

"Âmin"e Doğru

Ben bu "muhterem" korkunun hemen "hiç tesirsizinden" birdenbire en müthişine, bu en müthişinden yine birdenbire hafifine, hafifinden "orta dokunaklısına" uğrayarak, karşılarında zedelenmiş bir halde durduktan sonra, senelerce tatlı sertine tutuldum.

Terbiyenin bu beş basamağından birincisi, hiç tesirsiz olanı, geçen gün yine aynı başlık altındaki makalemde size görünüşünü ve huyunu bir nebze anlattığım "komşu hoca" nın korkusuydu.

"Elif, direk gibi; be, tekne gibi"[1] şeklindeki belletme usulünün sonu değilse de ona yakın bir mevsiminde olduğumuzu tahmin ediyorum. Ben komşu hocanın evine gire çıka, elini öpüp duasını ala ala, günün birinde elimi hocaya kaptırdım.

Mektep, Sofular Tekkesi'nin yapılarındandı. Tekkenin ağaçlıklı, daima güzelce düzenli ve tertipli duran bahçesinin hamama bakan köşesinde, koyu kurşuni boyalı, yüksek, altında yan yana bakkal ve aktar dükkânları bulunan bir binaydı.

Ben bu binayı günde belki beş on defa dışarıdan görürdüm, fakat içerisine girmemiştim. Gir deseler de birdenbire dalacak kadar niyetli değildim.

---

1 Arap alfabesinin ilk iki harfi elif "ا" ve be "ب" şekilleri itibariyle direk ve tekneye benzetiliyor.

Bir gün bakkaldan çocukluk pisboğazlığıyla iğde mi aldım, yoksa fındık mı –her neyse kuru yemişlerden biri olacak– geveleyip dururken hocayı gördüm. Derhal yemişleri cebe indirdim. “Hoca Efendi, öpeyim!” istirhamıyla elimi uzattım. Elini verdi, öptüm. Fakat bu defa her zamanki gibi elimi bırakmadı. Güzel yüzlü bir zat olduğu için tebessümleriyle daha da çekici olurdu. Birkaç adım el ele gittikten sonra bana dedi ki:

— Sen daha mektebe başlamayacak mısın?

Kesinlikle biliyorum ki ne evet dedim, ne de hayır. İşte o zaman bu zamandır, bu hal bende alışkanlık haline geldi. Bilmediğim, sonunu göremediğim suallere cevap vermem!

Mektebin kapısına kadar o vaziyette yürümüştük. Hoca, burada:

— Haydi, yukarı çıkalım. Biraz otur, gel, yine git! dedi.

Derhal itaat ettim. Girdik. Yine el eleydik. Dikçe bir merdiven, sağ tarafında açılmış büyük pencerelerle aydınlık. Dokuz on ayak kadar çıktıktan sonra sol taraftaki dar bir sofadan, iki kanadı ardına kadar açık bir kapı vasıtasıyla geniş bir odaya geçtik. Bir bakışta gördüm: Küçük küçük rahleler önünde, minderler üstünde oturmuş, ben kadar on beş yirmi çocuk sessiz sessiz okuyorlar. Bunların ortasında, her zaman görüp tanıdığım, fesinin üzerindeki yeşil sarığının ucu dışarı püskürmüş gibi duran, hocanın arada sırada giydiği şal taklidi, kalın çubuk desenli hırkası gibi hırka giyen fakat ensesi daha enli, katmerli, daha derin görünen, yüzü biraz çopur olduğu halde hocanın yüzünden daha güleç, kalın dudaklarını misvaklı, beyaz ve iri dişleriyle beraber meydana vuran, kesik kumral bıyıklarının her iki ucu, kısa kestirmeye alıştığı çevirme sakalının üzerine binen Mümin Kalfa geziniyordu.

Hoca Efendi beni kendi yerine kadar götürdü. Bu esnada çocukların hepsi de bana bakıyorlar, içlerinden oyun arkadaşlarım olanlar gülümsüyorlardı.

Hocanın yeri kapıdan girilince tam karşıya denk gelen, içi sedir döşeli, önünde diz çökmüş bir çocuğun çenesinin hizasından bir iki parmak alçak, geniş bir rahle bulunan bir

şehnişin[1] yavrusu, kafessiz bir cumba, etrafı yastıklı, zemin döşemesinin üzeri büyükçe bir pöstekiyle örtülü bir çıkıntı, adeta kuytu bir mahaldi. Kendisi rahleyi çekti, sedirine geçti. Bana da rahlenin sağ tarafındaki ufak bir minderi gösterip, "Şuraya otur!" diyerek beni oturttu.

Anladım. Küçüktüm ama cin gibiydim. Hoca beni mektebe "misafir" getirmişti.

Hoca oturduktan ve bana yine tebessüm ederek baktıktan sonra:

— Tebârekeciler![2] diye bağırdı.

İki üç çocuk, ellerinde cüzleriyle gelip rahleye sıralandılar. Galiba bunlar üçüzdüler, üçü de hep beraber okudular. Onlar kalktı, diğerleri geldi. Onlar da okudular, kalktılar.

Hoca yine bağırdı. Bu defa da "Mushaflılar"[3] geldiler. Bunlar birer birer okuyorlardı. Üstelik okumaları çok sürdü. Ben de yerimde kurtlanıyordum. Bunlar da bitince mi yoksa biraz daha mı durduk bilmem, hoca kalktı. Ben de kalktım. Yine elimden tuttu. Uyuşuk bacaklarımla yürüyordum. Mektepten çıktık. Zaten evimiz otuz kırk adım ötedeydi. Ben bizim eve, hoca kendi evine girdi.

Çat! Kapı açıldı. Annemde bir surat. Sert sert bir sual:

— Sen neredeydin bakayım!

Rahmetli dövmezdi ama fena halde gözümü yıldırmıştı. Ondan da korkardım.

— ...

— Söyle diyorum, neredeydin?

— Şeydeydim...

— Yine o viranede, değil mi?

— Vallahi değil...

— Sus, yemin etme! Ben sana yemin etme, "İnan olsun" de, diye kaç defa tembih ediyorum. Dur şunun ağzına biber...

---

1 Eski Türk mimarisinde odanın sokak ve bahçeye bakan cephelerinde, üç tarafı pencereli küçük bir cumba şeklindeki çıkma.

2 Tebâreke suresiyle başlayan 29. cüze geçen öğrenciler.

3 Kuran-ı Kerim'i cüzler halinde değil, tek bir kitap (Mushaf) halinde taşıyanlar.

— Anneciğim, inan olsun, Hoca Efendi beni mektebe...

Birdenbire hocadan sert çıkmış olan kadın, "Hoca Efendi" der demez kesildi, yavaşladı.

— Hoca Efendi beni mektebe götürdü.

— Onu söylesene! Mektepte ne yaptın?

— Hiç! Beni yanında oturttu. Çocuklar geldiler, okudular.

— Beğendin mi?

Buna önünde sonunda, bütün manalarıyla iyi bir manaya gelmeyen, olumsuz bir cevap veremezdim.

— Beğendim. Üstelik Hoca Efendi de kimseyi dövmedi.

— Okuyanı, uslu duranı neden dövsün? Bilakis sever. İstersen seni mektebe başlatayım?

Meğer annemin "İstersen seni mektebe başlatayım" demesinin bir hikmeti varmış. Bu hikmete ben Darüşşafaka'dan[1] mezun olduktan sonra uyandım. Her kimdense duymuş: Çocuk kısmı zorla okumazmış, heves olmalıymış. Bunu ben o yaşta ne bileyim? Bilseydim "başlatma" der, o gün bugündür kurtulamadığım okumak belasından azade olurdum!

Evet, öyle söylemişti: "İstersen seni mektebe başlatayım." Bu söz ruhumda bütün "âmin" hengâmeleriyle beraber çınladı. Rahmetli siyahi sütninem de benim her işime karışırdı. Yine karıştı:

— Hanım bana böyle dese, ben gider başlarım. Pek güzel yeni elbiseler, başta altınlı, nazarlıklı fesler, ayakta gıcır gıcır potinler... Yan tarafında sırmalı cüz keseleri... Kim istemez! Sana bir pufla[2] minder yaparım, oturdun mu başın tavana değer! Herkes de maşallah der! Hem okuyanın ağzı mis kokar. Çünkü her gece uykuda melekler onu öper. (Anneme dönerek) Hanım! Benim oğlum hiç istemez olur mu? Bakın, ben okumadım da yüzüm böyle simsiyah kaldı! İstersin, değil mi oğlum?

Biraz evvel provasında bulunmuş ve dayak, sopa, sille, tokat görmemiş olmamın da yardımıyla:

---

1 İstanbul'da 1873 yılında öksüz ve yetim çocuklar için kurulan ve halen İstanbul Maslak'taki kampüsünde faaliyet gösteren yatılı okul.

2 Kuştüyü.

— İsterim, dedim.

Sütninem "f"nin üstüne basa basa:

— Afferin benim oğluma! dedi.

Galiba şımarmıştım.

— Hem çabuk!

— Çabuk ya... Bu perşembe değil, önümüzdeki perşembe...

Annem memnun:

— İnşallah!

Münif Fehim'in çizimiyle âmin alayı. (Yusuf Çağlar Arşivi)

Âmin Alayı

Okula başlayacağıma söz verdim ya, evde bir derece terfi eder gibi oldum. Annemin, sütninemin ve evin kiler, mutfak, ortalık işlerinden sorumlu Dilfeza Kalfa'nın bana karşı muamelesi değişti. Daha bir iki gün öncesine kadar birinden biri eliyle bana yemek yedirirken, kendi elimle yemeye başladım. Yemekten sonra her zamanki gibi elimi silecekler, artık "Gel buraya!" emri kalktı. Kim silecekse elinde sabunlu elbezi; bir tarafıyla sini kenarında, boynumda, sıkı sıkı boğazıma sarılı havlu, sanki biri "Teslim ol!" demiş de olmuş olduğumu göstermek için yukarıya kaldırmışım gibi havalandırdığım ellerimi birer birer bileklerinden tutup siler, diğer tarafıyla da ağzımı, burnumu, çenelerimi parlatırdı. Şimdiki gençler bu ilginin manasını anlayamazlar!

Bundan başka, aradan birkaç gün geçer geçmez, sandıkta bulunan iki üç kat misafirlik ve bayramlık elbiselerimden yenisi ortaya çıktı. Annem giydirdi. Kıymetli bir Lahor[1] şalını sağ omzumun üstünden çaprazlama geçirip belimin üstünden usulüne göre bağladı. Alındı alınalı bir bayram giydiğim fesime armudiye altınlı bir nazarlık takılmıştı; kenarı sol tarafa biraz meyilli olmak üzere başıma koydu. O vaktin modası galoş kunduramı da bembeyaz çoraplarla ayaklarıma geçirdi. Bütün ev halkı, siyahi sütnineye varınca-

---

1 Pakistan'da dokumacılığıyla ünlü bir kent. Burada dokunan kıymetli şal kumaşları "Lahuri" olarak anılır.

ya kadar cümlesi yaşmaklandı. Sokağa çıktık. Ben önde, tin tin gidiyoruz. Nereye?.. Annemin efendilerinin konağına... Cici babama, cici anneme el etek öpmeye!

Konağa vardık. Annem önde, ben yanında, sütninem arkada, cici annemin, yani büyük hanımefendinin odasına girdik. Beni evladı gibi sever, "Horozum" diye okşayıp öper, konakta kaldıkça geceleri koynunda yatırır, giyip kuşanacak her şeyimi yapar, çil paralar verir, hakkımda pek büyük hayırseverlik gösterirdi. Görür görmez:

— Gel bakayım horozum! dedi, kollarını açtı.

Koştum, eteğini öpmeyi unutmamakla beraber kendimi o kolların arasına bırakıverdim. Ay! Büyükhanım ağlıyor, "Çok şükür yetiştirene!" diyor, gözyaşlarının içinde beni sımsıkı göğsüne bastırıyordu. Bir aralık huzurunda ayakta duran anneme sordu:

— Ne zaman?

— Emir buyurulursa bu perşembe günü, mübarek recep[1] ayının ilk kandili hürmetine!

— Pek âlâ, pek âlâ! dedi, kalktı.

Beni elimden tutarak büyük beyefendinin, yani cici babamın odasına götürdü. Bir iltifat, bir maşallah furyası da orada!

Cici babam, cici anneme sordu:

— Her şeyi tamam mı?

— Tamamlandı efendim!

O gece konakta kaldık. Haremde[2] kalfalar, selamlıkta[3] ağalar, seven sevene... Hatta Baş Ağa –ki siyahi, gayet nazik, terbiyeli bir harem ağasıydı– bana:

— Ben gelip seni midilliye bindireceğim! dedi.

Hakikat söylüyorum, bu müjde değdi.

---

1 Eskiden kullanılan Hicri takvimin yedinci ayı; İslamiyet'te kutsal sayılan üç ayların ilki.

2 Eskiden konak, köşk ve evlerde yabancı erkeklerin giremediği yalnız kadınlara mahsus bölüm.

3 Eskiden konak, köşk ve evlerin erkeklere ayrılan bölümü; hariciye de denirdi. Genellikle evlerin ön tarafında yola bakacak biçimde yapılır, kapısı doğrudan ana yola açılırdı.

Ertesi gün konağın tek atlı arabasına hanımefendi, ben ve annem bindik. Çarşıya gidildi. Bir şeyler alındı, bir şeyler ısmarlandı. Zihnim geceden beri midilliyle meşgul olduğu için başka şeylerin pek farkında olamıyordum. Araba hanımefendiyi konağa bırakıp sütninemle Dilfeza'yı aldı. Bohçamı ve daha birkaç paketi de beraberimize katarak bizi evimize götürdü. Annem, galiba ten rengi rengine uyduğu için sütnineme şöyle dedi:

— Yarın Baş Ağa gelecek, sen onunla beraber gider, mektepte Hoca Efendi'yi gösterirsin.

Baş Ağa gelecek ama acaba midilliyi de beraberinde getirecek mi?

Midilli sevdasının bana musallat oluşu pek binmek hevesinden ileri gelmemişti. Her bayram, Felek adında bir kambur sürücü, öğleye doğru midillisiyle beraber gelir, beni gezdirirdi. O günlerden çok önce de annemle bir âmin alayı görmüştük. Mektebe başlayan bir çocuğu midilliye bindirmişlerdi. Ben de çok beğenmiştim. Çocukluğa has, saf bir çekememezlik duygusu beni sürekli bu hayvanla meşgul ediyor, yegâne bir arzu gibi henüz yürümesini bilmeyen ruhumu dörtnala koşturuyordu.

Gerçekten de ertesi gün Baş Ağa geldi, sütninemle beraber mektebe gitti. Biz de Sofular Hamamı'na gittik. Akşamüstü çıktık. Ben yemeği yer yemez aygın baygın yatağa düştüm. Gözümü açtım ki evde herkes ayakta:

— Bugün ne?

— Perşembe!

Biraz kahvaltı, silinti... Haydi küçük odaya, tuvalet odasına.[1] Annem bohçalarla paketleri açtı. Hiç unutmam. Birinden koyu kahverengi elbiselerimi çıkardı. Yeni bir helali[2] gömlek, üstüne ipekli bir mintan, yine beyaz, sakız gibi çoraplar... Yepyeni galoş potin... Fakat fes, hiç görmediğim bir fes... Tablası fırdolayı dolu. Neyle mi? Büyücek, takımıy-

1 Giyinip kuşanmak için kullanılan oda.
2 El tezgâhında ham ipeğe pamuk katılarak dokunan kumaş.

la bir nazarlık; sağlı sollu, başları taşlı iğneler; ön yüzünde mücevher bir ay...

Boynuma yine o kıymetli Lahor geçti. Bu ihtişamla sofaya çıktım. Herkes bana bakakaldı. Şehzade misin mübarek! Beni doğruca arabaya götürdüler. Araba da doğruca konağa gitti. Biz varır varmaz mektep de sökün etti. Meğer bizim mektep, Tezgâhçılar Mektebi'nin ilahici takımını tutmuş. Cici babam öyle istemiş.

Seven, öpen, ağlayan, dua eden, maşallah diyenler arasından beni süzdüler. Konağın selamlık avlusuna inen iki taraflı merdivenlerden indirdiler ki mahşer yeri! Belki yüz kişi var. Ne dersiniz, ben bu yüz kişiden hiçbirini görmeyeyim de dizgini Baş Ağa'nın elinde duran midilliyi göreyim!

Beni birdenbire bindirmediler, ilahiciler bir fasıl geçtiler, âminciler bir hengâme kopardılar. Cüppesinin bol yenleri kalkık bir hoca dua okudu. Bir âmin daha koptu. Akabinde kendimi midillinin, kırmızı bir kolanla bağlanmış yeşil ince altlıklı eyeri üzerinde buldum. Hakikaten Baş Ağa midilliyi ardına katmış, her iki tarafıma da birer ağa geçmişti. Arş efendim, arş!

Alayın ta önünde, uzunca birinin başı üzerinde, yüksekten bir şey gidiyordu. Mavi atlaslı pufla bir minder takımı, rahle de beraberinde. Meğer sırmalı cüz kesemle elifbam[1] daha öndeymiş.

Ne de çabuk geldik! Görüldüğü üzere âmin dalgınlığı, Einstein'ın yeni kuramındaki mesafe meselesini daha o zamandan halletmişti. Bir baktım, bir daha baktım, bizim evin önündeyiz. İlahiciler "Kad fetehallahü"[2] okudular. Her durakta âminler fırladı. Zavallı anneciğim, başörtüsüyle pencere önünü kaplarcasına oturmuş olan şişman karaannemin –o zamanlardaki çocuklarda anne çok!– kocaman omuzları arkasından bakıyordu.

---

1 Osmanlı döneminde kullanılan Arap alfabesi ve bu alfabeyi öğreten okuma kitabı.

2 Güftesi Şeyh Mehmet Bekri'ye ait, sabâ makamında, âmin alaylarında okunan bir mektebe başlama ilahisi.

"Kad fetehallahü" bittikten sonra alay daha gürültülü, daha âmini bol bir yürüyüşle mektebin kapısına vardı. Baş Ağa beni indirdi. Bir elimden kendisi, bir elimden de mektep kalfası tuttu; yukarıya çıkardılar. Arkamız sıra dershane doluyordu. Doğruca hocanın, hani bizim komşu Hoca Efendi'nin makamına götürdüler.

Minderim konmuştu. Hocam, Bâb-ı Meşihat'e[1] gittiği kıyafetleriyleydi; diğer günlere nazaran oldukça özenli ve resmi şekilde giyinmişti. Mübarek elini öptüm, karşısında diz çöküp oturdum. Baş Ağa, elifba cüzümü açtı. Hoca bir besmele-i şerif çektikten sonra, tırnakları gül gibi temiz iki parmağıyla tuttuğu, "hilal" denen kemik çubuğu harfin üzerine koyarak:

— Elif! dedi.

Ben de dedim.

— Bu günlük dersin bu kadar...

demekle beraber yine o pür-tebessüm gözleriyle bana bakarak, eliyle kulağımı çeker gibi yaptı.

— Sakın unutma ha! Söyle bakayım, dersin ne?

— Elif.

— Aferin!

Şimdi bile Şair Nabi'ye hak veriyorum.[2] O gün bugündür hâlâ "aferin!" Hocamın hayır duası gayet bereketliymiş! Mevlâ rahmet eylesin.

Bu esnada Baş Ağa'nın hocanın yanı başına kırmızı bir çıkın bıraktığını gördüm. Diğer iki ağa da derin bir sükûta dalmış olan mektebin rahleleri arasında geziniyor, kâğıtlara sarılı bir şeyler dağıtılıyordu. Bunlardan biri Baş Ağa'ya son derecede pes perdeden sordu:

— İlahicilere kaç tane?

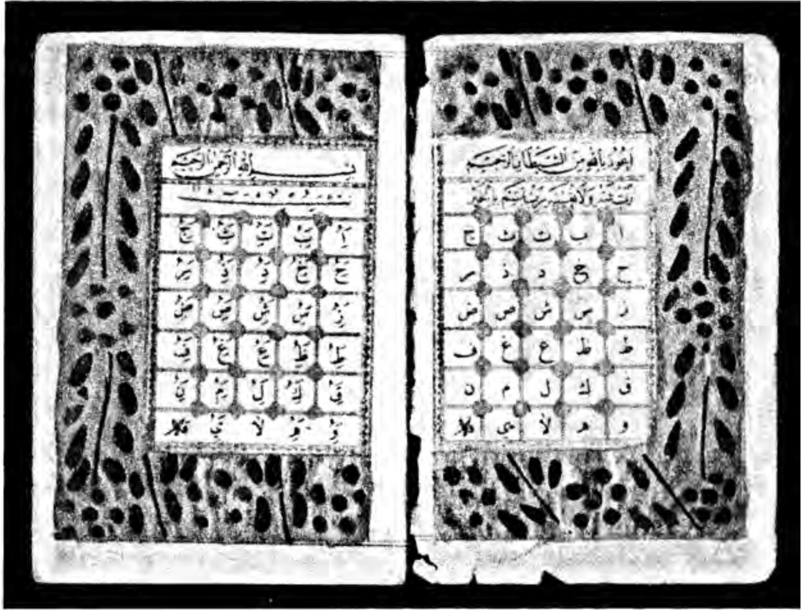
O da fısıltıyla cevapladı:

— İlahicibaşıya üç, ötekilere iki... Kalfanın çıkını bende. Buraya verin.

---

1 Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık dairesi, fetvaların verildiği yer.

2 Şair Nabi'nin (1642-1712) nasihatname türündeki mesnevisi *Hayriyye*'de yer alan "Ebna-yı dehr her hünere aferin verir / Ya Rab bu aferin ne tükenmez hazinedir" beytine atıfta bulunuluyor. (Ebna-yı dehr: zamane insanları.)

Elifba cüzü. (Yusuf Çağlar Arşivi)

Mektepte İlk Günler

Cumartesi sabahı uykudan kalkar kalkmaz sütninem odaya damladı. Yüzüm, ellerim, ayaklarım silindi. Gözüm yeni elbiselerimle cüz kesemdeydi. Giydirildi, takıldı, fakat alelade, sadeydi. Elmaslar, nazar takımı, şal mal yoktu.

Varsın olmasın. Cüz kesem var olsun! Ne cüz kesesi ama!.. Hâlâ gözlerimin önündedir: Dikdörtgen, koyu fes rengi kadifeden, iki tarafı da kalın sırma işlemeli... Ön yüzünün ortasında her gün, özellikle de âmin günü yüzlercesini işittiğim, şunun bunun sürekli parmaklarıyla göstermesi sayesinde yazılışını tanıdığım "maşallah" var. Onun kenarlarından da yarım serçe parmağı kalınlığında bir ışın demeti fırlıyor. Boynumdan çaprazlama geçirdiğim iki parmak enli kılaptan[1] şerit de pırıl pırıl yanıyor. Yine sütninem söyledi: İçi de canfes[2] kaplıymış.

Artık evvelki kıyafetim, tuvaletim değişmişti. Bende âmin gününden kalma bir sevinç vardı. Bıraksalar mektebe yalnız başıma gidecektim. Yerimde duramıyor, evin içinde bir aşağı bir yukarı, takım taklavat, yeni potinlerimin gacır gucurlarıyla geziniyordum.

Bir an oldu ki bizim kapının tokmağı tak etti. Yüreğim de onunla beraber hopladı: "Haydi mektebe!" diye çınlayan bir sese, evin içinde iki üç ses daha katıldı. "Haydi mekte-

---

1 Pamuk veya ipek üzerine gümüş, altın veya bakır gibi madenlerden çekilmiş çok ince tellerin sarılmasıyla yapılan iplik.
2 İki renkli gibi görünen ipekli ve parlak kumaş.

be!" Koşacaktım, fakat sütninemin üstü siyah, içi esmer eli beni tuttu.

— Hanımın elini öpmeden mi gideceksin?

Dışarıya da bağırdı:

— Geliyor!

Ben, az evvelki hızımı kaybetmeksizin, annemin odasına daldım. Elini öptüm.

— Allah akıl, fikir, zihin açıklıkları versin, diyerek o da beni öptü.

Aşağıya indim. Baktım ki sütninem de hazırlanmış. Onun da elini öptüm. Kocaman bir bakır kuruş verdi. Dilfeza'nınkini de öptüm. Kapıdan çıktım ki bizim Bevvap Tahir Ağa... Onun da elini öptüm. Öyle... Öpeceksin. Hatta daha uysal ve terbiyeli davranmak istersen mektebe varıncaya kadar saçlı sakallı kimi görürsen elini öpecek, onun da duasını alacaksın. Çünkü tembih böyle!

Tahir Ağa'nın yanında beş on arkadaşım da vardı, ben de aralarına karıştım. Yürüdük. Mektebe girdik.

İşte bu binaya tıkılmak dokunaklı. Mektep bahçe gibi, meydan gibi bir yer olmalı ki insanın evinden ayrıldığına değsin. Merdivenlere kadar metanetini kaybetmeyen ayaklarım, oradan itibaren gevşedi. Geri geri gitmiyordu, fakat ilerlemek de istemiyordu. Velhasıl hep beraber, yardımlaşarak çıktık.

Dershaneden girdik ki bizim Kalfa Mümin Efendi yerinde oturuyor. Benim kendisi pufla, yüzü mavi zemin üzerine iri sarışın dallı minderim de yanı başında.

Bir el öpme daha...

— Otur!

Ne yapacaksın? Oturacaksın. Mindere diz çöktüm.

— Cüz keseni çıkar!

Çıkardım.

— Dersine çalıştın mı?

— Çalıştım.

— Oku bakayım...

Daha cüzü çıkarmadan:

— Elif.

— O kadar mı?

— Hoca Efendi o kadar verdi.

— Peki.

Mektep yükünü aldıkça gürültü artıyordu. Yüksek sesle ilk sesini çatlatarak "euzü", s'yi fırlatarak "bismillah" çekenlerin, "kâle"nin ka'sını gümletenlerin, hızlı hızlı "bab, bat, bac" diye güldür güldür okuyanların, sabah sabah siftah uğruna, "Kalfa Efendi, Ahmet'e baksana!" diyenlerin, kalfanın çağırması üzerine dersini dinletmeye gelenlerin sesleri gittikçe yükseliyor, dershane istimini alıyordu.

Yeni olduğum için etrafıma serbest serbest bakamıyordum ama yine de gözlerim ilişiyordu. Her okuyan sallanıyordu. Hatta birinin sallanışı bana pek ahenkli geldi. Üstü pöstekili minderine diz çökmüş, parmaklarını sıktığı iki elini çökerttiği dizlerinin üzerine koymuş, önündeki açılır kapanır eski rahlenin ortasına koyduğu Mushaf'a gözlerini dikmiş, bir saat sarkacının ölçülü hareketleri gibi, gövdesi bir öne bir arkaya gidip geliyordu. Sonraları ben de bu sarkaç hareketini kabul ve taklit etmeye başlamıştım. Gürültü azdıkça azdı. Hele aynı sıraya dizilmiş altı yedi "be, iki esre"[1] derslilerin aynı vaziyette, aynı sarkaç hareketiyle beraber seslerini de akort ederek, makamla –mesela çargâh[2] perdesinden– saldır saldır okuyuşları; bunlardan daha tiz çıkan, genizden çıkarılan, vurgulu okunan, düz veya falso seslerden oluşan kulak tırmalayıcı nağmelerin hengâmesi biraz daha yükselmeye meyletmişti ki yanı başımda, onlarınkinden daha baskın bir gümbürtü, bir şangırtı öd patlatacak kadar ani bir şiddetle çınladı: Kalfa, üzeri parlak, kısa şimşir sopasını önündeki rahleye var kuvvetiyle vurmuş, "Susun!" diyordu.

---

1 Arapçada harflerin nasıl seslendirileceğini göstermek için üzerlerine veya altlarına "hareke" adı verilen işaretler (üstün, esre, ötre) konur. İki esre işareti de altına konduğu harfin ın/in sesiyle okunacağını gösterir. "Be, iki esre" be harfinin in'le seslendirileceğini (bin) belirtir.

2 Türk musikisinde tiz sekizlideki "do" sesi.

Bir anda tamamen sessizlik çöktü.

Meğer tam sırasında vurmuş. Hoca Efendi de o uysal tavrıyla göründü. Ökçesiz mestlerinin sessiz hareketleriyle seyyar bir gölge gibi süzülerek evvelce tarif ettiğim makamına geçip oturdu.

Cübbesini çıkardı, ardı sıra gelen Bevvap Tahir Ağa'ya verdi. Kalın çubuk desenlerinin rengi kaçmış, şal taklidi hırkasıyla kaldı. Yumyumuşak elleriyle –daha mektebe başlamadan evvel kaç defa öpmüştüm!– sakalını sıvazladı. Birdenbire köşeye bakarak birini çağırdı. Geldiğimden beri görmediğim ince sarıklı, sarışın yüzlü, sırtında temizce ve iyice kavuşmuş bir lata[1] olan, ayakları mestli, benden herhalde beş altı yaş büyücek bir çocuk yerinden fırlayarak Hoca Efendi'nin önüne gitti. Elini öptü. Diz çöktü.

Ben dikkat ediyordum: Hoca Efendi iki dirseğini rahleye dayadı, öyle ki o küçücük hafızın başı, hocanın iki elinin arasındaki boşlukta sallanmaya başladı. Fakat hocanın bazen sağ eli hafifçe rahleye dokunuyordu. Her dokunuşta da hafız, doğrusunu bulduğu makamda başını kendi kendine sarsarak bir anda yine eski hareketine geliyordu.

Ben ilk anda bu kitapsız okumadan bir şey anlayamadım. Sonra sonra bunun pek çok kez tekrar edildiğini görünce anladım ki o sarışın çocuk Kuran'ı ezberlemeye çalışıyormuş.

O günkü dersini bitirmiş olacak ki kalktı. Bu defa koynundan bir Mushaf çıkardı. Bir şeyler gösterdi. Yine Hoca Efendi'nin elini öptü. Yerine döndü dönmedi, hocanın gözleri de bana döndü. Başıyla çağırdı. Cüz kesesini kaptığım gibi seğirttim. Gördüm ya, aynen hafız gibi davrandım. Fakat ben onun gibi kitapsız değildim. Cüzümü çıkardım. Sayfalar bir tarafta, tavus tüyleri[2] bir tarafta:

— Elif.

— Elif.

---

1 Yakası ve kolları ceket biçimindeki çuha üstlük.

2 Eskiden yazmak için tüy kullanılırdı. Tavus tüyü de bunlar arasında makbul olanlardandı.

— Be.

— Be.

Ben zaten evde sütninemden de ağızdan okumuştum, “dal” harfine kadar biliyordum.

— Te.

— Te.

— Se.

— Se.

“Cim” harfinde durduk. O günlük dersim buydu. Ders bitince hoca bana dedi ki:

— Dersin bu kadar. Anladın ya! Annene söyle, sana bizim mektepteki elifbalar gibi bir elifba alsın. Bunu cüz kesenle beraber saklasın. Yazık, yırtılır. Haydi, kalfanın da elini öp, doğru eve git, öğle yemeğinden sonra gel!

Kalfa, bevvap... Soluğu evde aldım. Herkeste bir hayret...

— Niye geldin?

— Hoca Efendi söyledi.

— Ne söyledi?

— Eve git, öğle yemeğinden sonra yine gel...

Annem gülmeye başladı. Dedi ki:

— Misafirlik...

Dedim ya, sütninem benim işime karışır... Atıldı:

— Fakat gözünü aç! Misafirlik üç gün sürer. Yaramazlık, haylazlık edersen ayaklarına “falaka”yı yersin!

Bir mahalle mektebinin iç görüntüsü. (Yusuf Çağlar Arşivi)

Bir Şamarın Neticesi: Taşınma

Üç gün sırasıyla hocadan ders aldıktan, kalfanın yanı başında duran atlas yüzlü pufla minderim üstünde oturup öğle ve ikindi paydoslarında çocukların hepsinden bir saat kadar evvel eve gittikten sonra, dördüncü sabah mektebe geldiğimde minderimi yerinde bulamadım. Kalfa, ta dipte, pencere kenarında bir yer göstererek, biraz sert bir suratla:

— Artık orada oturacaksın... Seni ben çağırırım, dedi.

Sanki bu üç gün zarfında benim yüzümden bozulmuş olan mektep demokrasisi, tekrar yerine geldi. Gerçi bu muamele hakkımda hayırlı oldu. Anlatmıştım: Hoca halim selim, fakat kalfa biraz haşindi. Ben o üç gün zarfında hocanın kimseye fiske vurduğunu görmediğim gibi bağırıp çağırdığını da duymamıştım. Fakat kalfa sabahtan akşama kadar çat tokat, pat değnek, kulak çekmek, kulak çekmenin daha hunharcası kulak kıkırdağını tırnaklamak, hocanın (uslandırmak için olacak) "Dersini kalfaya dinlet" diye önünden kaldırıp yolladıklarını bazen bir anda kulaklarından yakalayıp sağlı sollu çekip dururken kuvvetlice şamar indirmek, arada sırada ellerini açtırıp, "Aman Kalfa Efendi, bir daha yapmam... Vay!.. Uf!.." deyişlerine bakmayarak hüngür hüngür ağlatıncaya kadar dövmek, hatta bir sabah Kuran'ı ezberlemeye çalışan o ince sarıklı, sarışın, küçük hafızı, Bevvap Tahir Ağa'yı çağırarak onun duvardan "Bismillah!" diye indirdiği falakaya yatırıp çıplak ayaklarına, "Sen hem çalışma, hem sabah ezberini dinletme! Sonra

da abdest alma!" diyerek üç beş tane o cilalı, şimşir sopadan kaydırmak gibi her biri ayrı ayrı yüreğimi oynatan, beni varlığımdan çıkaran muameleleriyle gözümde bir "korku" kesilmişti.

Bu muameleleri evde sütnineme anlattıkça, "Uslu otu-rursan, yaramazlık etmezsen, dersine çalışırsan seni kalfa dövmez!" diyor, annem hiç duymamış gibi aldırmıyordu.

O zamanın çocukluğu, iki cami arasında kalmış beyna-mazın haline benziyordu. Evdeki azarlara, paylamalara, çat patlara doyamadın mı; istersen mektepte de çalışma, rahat durma bir parti de orada yerdin. Yalnız bu iki yer arasındaki aralık tehlikeli bölgelerin dışında bulunuyordu!

Pencerenin önüne gitmem hakikaten hayırlı oldu. Çünkü kalfanın yanında sürekli kitaba bakmak mecburiyetinde kalarak fazlasıyla sıkılıyordum. Fakat burada bir iki yoldaş, kafadar vardı. Hele bir tanesi –galiba ismi Feyzi'ydi– o yaşta güzel sanatlar meraklısıydı.

Ben aktarda o kadar ararım bulamam, o her gün türlü türlü yapıştırma, düz, çizgili kamış kalemler, büyük küçük sayfalar getirir, bize beşer onar paraya satardı. Onunla bir günde pek sıkı fıkı olmuştum.

Günler hadisesiz geçiyordu. Ben artık hocaya gitmeyip kalfadan okuyordum.

Evde okumayı sadece Dilfeza biliyordu. O, akşamları ve sabahları bana belletmenlik ediyordu.

Bir iki hafta geçti. Ben artık elifba levhasını bitirmiş, "cim" veya "ha" ile başlayan sayfaya geçmiş, mektebe alışmıştım. Biraz da "zihnievvel" takımından olduğum için kalfa dersimi verirken acele ettiğim bile olurdu.

Ah!.. Meşin olsun, lastik olsun, topu pek severdim. Onu atıp tutmak, duvara vurup elimin içiyle yine vurarak bir-iki-üç diye saymak, çelmek, şimdiki futbolcuların medar-ı iftiharı olan gol atmanın daha basit ve makbul bir şekli olan kale oyununda kaymak, tutmak, nişan alıp kaleyi vurmak, pişti oyununda ebeye vurulmamak için çeşitli korunma vaziyetleri almak, o lastik topu avucumla durmaz

dinlenmez bir hale getirmek, yere hızla vurarak yükseldikçe başıma düşürmek en sevdiğim eğlencelerdendi.

Bir gün, arkadaşım Feyzi boynunda sallandırıp durduğu, üstü anavata[1] yeşil çizgili cüz kesesinden usulca bir şey çıkarıp derhal saklayarak beni meraklandırdı. Yalvardım, yakardım. Sonunda gösterdi: Al meşinden küçücük bir top... Ama ne şirin, ne güzel bir top! Yine dilim dilim dikilmiş ama tek renkte. Çiğ allıkta, o kadar güzel görünüyordu ki birdenbire gözlerimi aldı. Ver! Vermem! Kardeşim yine veririm... Olmaz! Vallahi veririm. Kirletirsin... Billah kirletmem! Almak mümkün olmadı. Şimdi olmadı ama bir dalgınlıkta olacak! Bilmem o aralık hoca mı bağırdı, yoksa kalfa mı birini dövdü, Feyzi o tarafa dalınca seri bir pençe atıp topu aldım. Fakat ağlamakla karışık gayet tiz bir seda, son derece yayık:

— Hoca Efendiii! diye çınladı.

Çınlamasıyla beraber de kalfa aramıza dikildi. Bana bir şamar, üstelik top da gitti. Hatta yerine oturduğu zaman kalemtıraşla[2] parça parça edip çocuğun biriyle sokağa attırdı.

Renkten bir şey kaybetmemiştik. Zira şamar iki suratın da birer tarafını al al etmişti. Hele benimki cayır cayır yanıyordu. Başım sersemlemişti. O ana kadar böyle sert, acıtıcı bir şamar yememiştim. Sütninem bazen bunalır, bana bir tokat kaptırırdı, ama onunki kalfanın şamarının yanında ayva murabbası[3] gibi kalır!

Muhtemelen sinirim bozulduğundan, bunların üzerine fevkalade bir korkunun da binmesine ne demeli! Biraz sonra öğle paydosunda eve gittiğimde sütninem derhal farkına vardı. Anneme:

— Hanım, bu çocuğun yüzünün bir tarafına allık gelmiş... dedi.

---

1 Gergefte kaba iplik üzerine ibrişim sarılarak yapılan bir nakış.

2 Eskiden kamış kalemlerin ucunu açmak için minik bıçak şeklinde kalemtıraşlar kullanılırdı.

3 Kaynatılıp kıvama geldikten sonra dondurulan meyve suyu tatlısı.

Rahmetli annem baktı. O bile fark etmiş ki yumuşak yumuşak:

— Kalfa mı dövdü?

deyince, mektepte gözlerimden bir damla yaş dökülmemişken, burada birdenbire boşandım. Heyecanımın artması o al bölgeyi acının rengine daha da boyamış olmalı, elimi üstüne götürerek odanın erkân minderinin[1] önüne diz çöktüm ve başımı kenarına dayayarak ağladım. Annem, sütninem, Dilfeza başıma toplandılar. Evvela sütninem:

— Gel oğlum, öpeyim de geçsin! dedi. Öptü.

Ardı sıra Dilfeza:

— Gel, bak sana neler vereceğim? Ben onu şimdi geçiririm! dedi.

Kocaman olmuş, altı yedi yaşındaki beni kucaklayarak odasına götürdü. Sütninem meraklandıkça meraklandı; haklıyor, hukluyor, ağzından böğürür gibi sesler çıkarıyor, arada anneme:

— Gül gibi çocuğa kepçe gibi elle vurulur mu? gibi bir şeyler söylüyordu.

Dilfeza, odada bana bir şeyler verdi. Bana ne olduğunu sordu, anlattım.

— Ben şimdi gider, ayakkabıcılar çarşısında bir tane yaptırırım, dedi.

Mutlaka annem emretmiş olacak ki beni yedirdi, doyurdu. Minderin üstüne yastık koyarak beni yatırıp uyuttu.

Bilmem ki aradan kaç saat geçmişti; gözlerimi bir açtım ki merhum Hoca Efendi başımda, bir şeyler okuyup üfürüyordu. O çocukluk halimle, çocuk aklımla birdenbire fırlayıp elini öptüm. Beni söz söylemeyerek seviyor, arada iki başparmağını şakaklarımın ortasından kulaklarımın arkalarına doğru sıkıca yürütüyor, yine aynı baskıyla geriye çekiyordu.

Ne dersiniz?... Boynumun sağ tarafı da şişmeye başlamasın mı! Onu da okudu. Sütnineme:

---

1 Ev ve konaklarda seçkin konukların oturması için yapılmış yer minderi.

— Ben şimdi yollarım, ılıkça bir yarım bardak suya koyun... Bir saat kadar dursun. Sonra içirin. Yarına kadar geçmezse ben yine gelip yazarım, dedi.

Mübarek zatın üzüntüsü yüzünden, gözünden akıyordu. Kalktı. Dilfeza'ya:

— Yatarken dediklerimi okuyun! diye tembihleyerek gitti.

Herhalde o tokattan değildi ama cidden söylüyorum, bende gittikçe artan bir hastalık hali beliriyordu. Daima yatmak istiyordum. Yatıyor, uyuyor, uyanıyor; kâh annemi, kâh sütninemi, kâh Dilfeza'yı elinde irili ufaklı, iki üç al topla görüyor, yine uykuya dalıyordum.

Galiba bu belalı humma bir hafta kadar sürdü. Kendime gelmeye başladığım esnadaydı, karaannem başımın üzerinden "bismillah" diye dolaştırdığı bir yeşil çanak kırmızı şerbeti doğruca bahçeye götürdü. Pencereden bakıyorum. Dut ağacının dibine döktü.[1]

Dilfeza, sütnineme karaannem için diyordu ki:

— Maşallah, büyük kalfa pek çok şey bilir. Bu kadar hekim ilacı, üç dört muska hayır etmedi de üçüncü dönüşünde, maşallah, gözlerini açtı.

Karaannem odaya dönünce bana dikkatli dikkatli bakarak:

— Doğru söyle bakayım... Söylemezsen bir daha seni koynuma alıp yatmam. Sen bu dutun dibine hiç işedin mi? diye sordu.

Kim bilir yüzüm nasıl bir hal almıştı ki üçü birden bundan, onayladığım anlamını çıkardılar. Bunun üzerine karaannem, odaya giren anneme:

— Hu, hanım! Nasıl da bildim? İşemiş.

— Şimdi ne yapalım?

Annem hayretler içinde. Karaannem hekimi bastırmıştı:

---

1 Eskiden halk arasında yaygın bir hurafe de cin ve perilerin sebep olduğuna inanılan hastalık ve kötülüklerin defi için ağaç altları, kapı eşikleri gibi yerlere şerbet dökülmesiydi.

— Artık bu evde oturulmaz. Onlar bir kere dadandılar mı sonu iyi olmaz! Kalfanın vuruşu da hep onların yüzündendir. Adamcağızın hiçbir kabahati yok! Yarın bir şerbet daha vereyim de ondan sonra bu taraflardan biraz uzakça yerlerde ev arayalım.

Mektebe İkinci Başlayış

Bilmem ki zavallı anneciğimin beni okutmak için acelesi neydi? Malum dut ağacının dibinde toplanan kötü ruhların şerlerinden sakınmak için Sofular'deki evi ve mektebi bıraktık, Kırkçeşme'ye taşındık. Daha taşınmanın yorgunluğu geçmeden, yerimi yadırgamaktan kurtulmadan, taşınmamızın üçüncü veya dördüncü gününün sabahı annem beni giydirdi, boynuma o görmeye hasret kaldığım cüz kesemi, ilk el yazısı cüzümü taktı. Yine konaktaki Baş Ağa geldi. Gelir gelmez yola düştük. O önde, minderim Dilfeza'da, ben sütninemle karaannemin ortasında, Tezgâhçılar'daki mektebin yolunu tuttuk.

Bu oldu mu ya! Hiç olmazsa on on beş gün bu yeni mahallede gezmeli tozmalı, ne var ne yok, kimler var kimler yok, mahallenin ne tarafında oyun oynanır, ne tarafında topaç çevrilir, biz burada ilk kumandada kaç arkadaş olabiliriz; buranın bakkalı, aktarı, manavı, muhallebicisi nasıl kimselerdir; bunları birer birer görüp anlamalıydım! İnsan mektebe gözü kapalı değil, gözü açık gitmeli, değil mi? Yok, değilmiş! Gözü kapalı gitmeli, orada açılmalıymış! Evet... O şamar da benimkileri fal taşı gibi açmıştı.

Her hocanın bir lakabı vardır! Mesela Sofular'daki mübarek hocanın lakabı "Şeyh"ti. Tezgâhçılar'dakinin de "Pehlivan"mış. Pehlivan Niyazi Efendi, bütün İstanbul'da bir taneymiş.

Bu dedikoduları yapan, hep o sütninem olacak karıydı. Bana ait her şeye burnunu sokardı! Neymiş, ikinci defa mektebe başladığım için âmin yapılmazmış! Bence yapılmalıydı. Çünkü daha hoş kaçardı! İlk âminin elbiseleri daha yepyeni duruyor. İşte cüz kesem de parıl parıl. Elifba da içine ilk konduğu günkü gibi, bir daha açılmamış. Nazarlığım, annemin ay iğnesi, Lahor şal, hepsi mevcut. Yalnız, sürücü Kambur Felek'i çağıracaklar... Ben midilliye bineceğim... Mektebin çocukları da arada sırada "Âmin!" diye bağıracaklar!.. Hep o küçücük aklımla bunları bulup çıkarıyor, ev halkına söylüyordum da bir türlü anlatamıyordum.

Meğer mektep pek yakınımızdaymış! İki üç dakika sonra etrafı mezarlık, taş bir binanın merdivenlerinden çıktık.

Daha binadan içeri girmeden karşımıza başına ibiği dik durmuş, beyaz keçe külah üzerine sarık sarılı, geniş, yeni bir kavuk giymiş, kelle tıraş, kesik bıyık, çember sakal, mintanı kumlu sarı zemin üzerine siyah dallı basmadan, üstünde eski bir haydari aba, şal kuşaklı, eski şalvarlı biri çıktı. Şıp diye anladım: Bevvap!

Kapıdan girer girmez düzgün yeşil sarıklı, parlak gözlü, sakalları yeni çıkan, latalı fakat sütninem renginde bir siyahi karşıladı. Beni teslim alır gibi elimden yakaladı.

İkinci bir aralıktan cümbür cemaat geçerek bir kapıdan daha girdik ki o tarihte üyelerinden biri olduğum "yeni nesil"den küçük bir topluluk burada toplanmış; bütün cüzleri kapalı, yüzleri bize dönük bir halde oturuyor. Ben kalfa ile sayısı dörde varan bir siyahi takımının arasındayken ve bevvap minderimi götürürken, hem yan gözümle bunlara bakıyor, hem de yürüyordum. Birdenbire durduk. Hocayla karşı karşıya gelmiştik.

Hakikaten pehlivan cüsseli bir zat. Fakat o kadar temiz pak, güleryüzlü, sıcakkanlı bir zat ki bana fevkalade cüsseli göründüğü halde bile korkmadım. Daha kendisi uzatmadan ben hızlıca eline vardım, öptüm. Kalfa beni minderime oturttu.

Kadınlar bir tarafa, erkekler bir tarafa çekildiler. Kalfayla beraber iki yeni hafız da diz çöktü. Hafızın biri bıraktı, diğe-

ri aldı, Kûran'dan onar ayet okudular. Sonra kalfa da gayet dokunaklı sesiyle ayetler okudu. Ardından Hoca Efendi ellerini açtı, duaya başladı. Zaman zaman bütün mektep "âmin" sesleriyle çınlıyordu. Bittiğinde bana:

— Cüzünü çıkar! Nereye kadar ders aldınsa göster! dedi.

Cüzümü çıkardım. Şuradan buradan sordu. Her cevap verişimde bir aferin alıyordum. Bu sırada Baş Ağa ile kalfa, çocuklara yine kâğıda sarılmış para dağıtıyorlardı. Ben öteki mektepte "caben, cab, cabin"e[1] gelmiştim. Bugün yine oradan ders aldım.

Biliyor musunuz? İlerleyen günlerde olacakken benim mektebe başlamamla şimdi yaşanan iki türlü iyiliğim dokunmuştu arkadaşlara: Hem para aldılar hem de öğlen paydos ettiler.

Eve döndüğümde annemi gayet güler yüzlü buldum. Bana demişti ki:

— Oğlum, bu hoca pek ilim irfan sahibi bir hocaymış. Hünkâr pehlivanlığı bile edermiş![2]

Dul düğünü gibi hafta içi günlerin birinde başlamış olacağım ki ertesi sabah bevvabın sesi çınladı. Zaten hazırdım. Fırladım. Dünkü kıyafetim yoktu. Bir de baktım ki bevvabın yanında on on beş arkadaş daha var. Çocukluğun kaybolması için çocukların çok olması ehemmiyetçe ikinci derecede kalır: Ben aralarında kayboldum. O zamanlar el ele tutuşup yürümek usuldendi. Teklifsiz ve kolaylıkla biriyle el ele tutuştum. Bevvabın elinde iki üç sefertası vardı. Diğer arkadaşlarım mini mini çıkınlarını ya ellerinde yahut cüz keselerinde tutuyorlardı. Annem öteki mektepte bile bana ne sefertası almıştı, ne de çıkın veriyordu. Eve gelip yiyor, yine gidiyordum. Bu defa da sütninem yine işe karıştı, bevvaba:

— Yemeğe eve getir! dedi.

---

1 Arapça yazımına ilişkin çalışma pratikleri.

2 Sonradan öğrendiğime göre merhum Sultan Abdülaziz'in pehlivanlarından meşhur Aliço'nun arkadaşlarındanmış. Ortadan uzunca, iri fakat orantılı vücutlu, kara kaşlı, kara gözlü, top sakallıydı. Dediğim gibi, üstü başı gayet temiz, vakur fakat sevimliydi. "Tezgâhçılar imamı Niyazi Hoca" olarak da tanınıyordu. (Yazarın notu.)

Bu mektebin etrafında mezarlar olmasa ötekinden daha ferahtı. Adeta bir türbe binası gibi, kubbeli... Pencereleri geniş, kalın, halka şeklinde demir dantelalarla dışardan çevrilmiş... Zemini hasır kaplı... Üzerine farklı renk ve biçimlerde minderler, pöstekiler serilmiş; herkes minderini, pöstekisini, velhasıl yerini biliyor.

Arap kalfa da şirin... Fakat ilk soruşturmam neticesinde anladım ki arkadaşlar korkuyorlar. Hele hocadan!.. Hatta biri dedi ki:

— Hoca o kadar kuvvetliymiş ki bir yumrukta mandayı devirirmiş!

— Bize de vurur mu?

— Hoca hiç dövmez! Kalfa döver, kulak çeker, tırnaklar... Bak benim kulağımın arkasına!

Baktım ki cılk tırnak yarası. Devam ediyordu:

— O da her zaman dövmez, tırnaklamaz. Arap damarı tuttuğu zaman...

Hoca öğle paydosuna yakın geliyor, Kuran'ı ezberlemeye çalışanları, Mushaf'tan sayfaya çıkanları dinliyor, bizleri kalfa okutuyordu. Bu mektep öteki mektepten daha şen. Çünkü hoca erken gidiyor, akşam paydosuna yakın cüzler keselere konuyor, kalfa hocanın yerine çıkıyor, ilahicileri karşısına alıyor. Gelsin meşk!

Hanendelere dahil olmayan bizlerde de kulak dolgunluğu oluşuyordu. Hiç unutmam: Daha ilk gün, açıktan ilk musiki dersimi aldım. Aslında ne okunduğunun farkında değildim ama makam hoşuma gitmiş, ısınmıştım. Ben zaten evde de ağızdan kaparak şarkı okumak konusunda Dilfeza'yı ve misafir kızları kendime yalvartırdım. Hele büyük halama ne zaman gitsem rahmetli beni karşısına alır, o zamanın sokak sokak herkesin dilinde olan şarkılarından,

Bana şimdi cihan beytü'l-hazendir[1]

---

1 Güftesi Yusuf Kenan Bey'e, bestesi Rifat Bey'e ait tahir makamında şarkı. "Cihan şimdi bana beytü'l-hazendir" olan dizeyi Ahmet Rasim yanlışlıkla üstteki gibi yazmış olmalı. (Beytü'l-hazen: Hüzünler evi.)

nakaratlı şarkıyı okutturup ağlardı. Halbuki ben yalnızca okurdum, ne manasını bilirdim ne de makamını. Fakat ben sütninemin övdüğü kadar "zihnievvel"dim. Bir dinleyişte çıkaramazsam, ikincisinde hiç olmazsa eserin zeminini çıkarırdım.

O gün ilahicilerin okuduklarını, nağme bakımından çıkarmış gibi oldum. Kalfa gür, dokunaklı, davudi sesliydi. Bundan başka, benim çıkardığım ilahi defalarca okunmuştu. Güfte "gel" ile başlıyor, ortasında bir "ateş" var, sonra da bir "yak"la bitiyordu.

Paydostan sonra evde mırıldandım. Sabahleyin yine tekrar ettim. Güfte yok ki... Olsa –hissediyorum– okuyacak gibiyim...

Velhasıl haftasonunda açıktan dinleyip soruşturmakla anladım ki "Gel vücudun ateş-i aşk-ı Habibullah'a yak" imiş. Bu kadarı kâfi...[1]

Artık evde, sokakta, gelsin "Gel vücudun..."

O zamanlarda mektepli bir Şark çocuğunun yüksek sesle, özgürce söyleyebildiği yegâne şey bu ilahiler ile halk ağzı türkü ve şarkılardan ibaretti.

Bu hevesle ilahici olmak istiyordum. Fakat Mushaf'a değilse de hiç olmazsa Tebâreke'ye çıkmak ya da üstün ve esreyle yazılı ilahi mecmuasından heceleyerek okuyabilmek şarttı. Halbuki ben daha ebcede[2] gelmemiştim.

Gelmemiştim ama ebcedi tanıyor, hatta onun dışındakileri de ezberden su gibi okuyordum! Annemin acelesi bana da sirayet etmişti!

---

1 Ta Darüşşafaka'da rahmetli Hoca Zekai Dede Efendi'den musiki meşkine başladığım sıralardaydı. Beyazıt'ta İranlı bir kitapçıdan aldığım, dikdörtgen, sarı kâğıt üzerine taşbaskı bir ilahi mecmuasını gözden geçirirken bu ilahiye tesadüf edince o kadar sevindim ki... Hüzzam makamında bestelenmiş bu latif ilahinin güftesi şöyledir:
Gel vücudun ateş-i aşk-ı Habibullah'a yak
Çeşm-i kalbi ol ziyada fethedip Mevla'ya bak
Sinen içre nur-ı zikr ile uyandır bir çerağ
Ol çerağın şulesiyle görüne didâr-ı Hakk
(Yazarın notu.)

2 Ebcet: Arap alfabesi harfleri belli bir düzene göre sekiz gruba ayrılarak sıralandığında, birinci gruptaki harflerin okunuşundan meydana gelen kelime ve bu sıranın bütününün adı.

Âmine İlk Girişim

Pehlivan Hoca bir gün hafızları, Mushafçıları dinleyip derslerini verdikten sonra ince değneğini rahlenin üstüne, "Susunuz, bir şey söyleyeceğim, dinleyiniz!" manasında, çat çat, çabuk çabuk vurdu. Bu bir parolaydı. Derhal cüzleri kapadık, başımızı kaldırdık, gözlerimizi yüzüne diktik. Kalfa ayakta bulunuyordu. Dedi ki:

— Yarın âminimiz var. Yeni elbiseleri olanlar giyinsinler. Ders yok. Cüzleri, cüz keselerini getirmeyin, âminden sonra paydos.

Oh! Üç mutluluk bir arada! Umumi bir sevinçle seslerimizi yükselttik. O sevinçle minderlerimizin üzerinde adeta zıpladık.

Hoca tembihi bitirir bitirmez gitti. Kalfa derhal, davudi sesiyle bağırdı:

— İlahiciler, gelin!

Kalkıp toplandılar. Meğer âmin provası yapılacakmış. Bize de "Kalkın" dedi. Kalktık. İlahicibaşımız bizi duvarın bir tarafına ikişer ikişer dizdi. Kalfa emir veriyordu.

— Yarın sabah, mektepten çıkarken ilahiciler üçer üçer öne geçecek. İlahicibaşı en önde bulunacak. (Bize hitaben) Siz de ikişer ikişer birbirinizin elinden tutarak bunların arkasından yürüyeceksiniz! dedikten sonra ilahicileri üçer üçer ayırdı.

Dokuz on kişilik bir takım. Kendisi bunlara yüzünü döndü. Güzel sesiyle başlar başlamaz ilahiciler de ona uydu.

Fakat kalfa ağır ağır, geri geri gidiyor, ötekiler de adım adım ilerliyorlardı. Biz ayakta seyrediyorduk. Hepsinin elinde al, mor, yeşil kaplı ilahi mecmuaları vardı. Mektebin içerisi çınlıyordu. Bir an oldu ki bu çınlama durdu. Durur durmaz kalfa bize dönerek başka bir perde üzerinden "Âmin!" diye bağırınca biz de vaveylayı kopardık!

Bir, iki, üç denemeden sonra nasibimiz ve yeteneğimiz anlaşıldı. Her zamanki gibi bevvabın yanı sıra çıkarak evlere dağıldık. Sütnineme dedim ki:

— Yarın mektepte âmin var!

Arap'ın yüzü güldü. Hızlı söylemiş olacağım ki ötekiler de duymuşlar. Onların da yüzleri güldü.

Şimdi anlıyorum ki semtte bir âmin, o zamanlar seyirlik bir olay niteliğindeydi. İhtiyar ya da orta yaşlı kadınlar, hatta genç kızlar için sokağa çıkabilmeye bir vesileydi. Annem bile sokağa çıkacağını iki üç gün evvelden söylemeyi âdet edinmişken bu âmin haberi üzerine:

— Biz de gider, mektebin önünde seyrederiz! dedi.

Tesadüf, her şeyi bilen karaannem de bizdeydi. O da:

— Dizlerim ağrıyor ama ben de giderim, sevaptır. Hayırlı olacak çocukların âminlerinde melekler de bulunurmuş, deyip kestirdi.

İkinci defa âmin benim uykumu ihlal ediyordu. Daha yatmadan evvel elbiselerim sandıktan çıkarılarak bayram gecesiymiş gibi yatağımın başucundaki erkân minderinin üzerine beze sarılı bir halde konuldu. Öteberi konan hücrenin yanındaki büyük dolabın alt gözünde duran galoşlarım çıkarılarak yatağımın ayak tarafına konuldu. Giymeden bu ikisinin arasında nasıl uyunur? Sanki kuvvetli iki mıknatıs cereyanı beni yattığım yerde kıpırdanmaya mecbur ediyor; gözlerim bir arkaya dönüp elbise bohçasının kenarına, bir başım yastıktan hafif hafif kalkarak potinlerimin lastikli konçları üzerinde tavşankulağı gibi karşılıklı dik duran çekeceklerine yöneliyordu.

Canım çocukluk!.. En uslu hali bile sessiz, rahat rahat otururken –her nedense– fingirdemeye denktir. O bile başı-

boşluğa vurgundur. İster ki kimseler oyununa karışmasın, kimseler düşüncelerine engel olmasın. Ötüşsün, bağırsın, çağırsın, kimse "yapma, etme" demesin, herkes nazını çeksin. Uyuyacaksa ona ninni söylensin. Yesin, içsin, gezsin, vursun, kırsın, binsin, sallansın! Despotluğun nasıl olduğunu anlamak isterseniz haşarı bir çocuğu dikkatlice seyredin.

Bizim evde, sabah ezanıyla beraber birer birer uyananların evvela ayak sesleri, fısıltıları, aşağı kattaki yüz yıkanan, abdest alınan musluğun şırıltıları işitilir, ondan sonra fısıltılar her zamanki tonda konuşmalara döner, herkesin uyanmış olduğu böylece anlaşılırdı.

Ben kalkar kalkmaz sütninem bileğimden yapıştı. Yüzüme güle güle geceliğimi çıkarıyor, beni soyuyordu. Anladım, yıkanacağım. Hiç "âmin"e bir haftalık kirle gidilir mi? Sonra insanın yanına melekler sokulmaz. İşte dünya, böyle bir dünya! Bilmem kimin çocuğu mektebe başlayacak, tasası bize düşüyor! Velhasıl yıkandık, kurulandık, misler gibi koktuk. Hasretini çektiğimiz elbiseleri ve galoşları giydik. Nazarlıklı fesi imanına kadar yıktık. Elde küçük, beyaz bir keten mendil, annemin teftiş eden bakışlarından geçip beğenildik. Karaannemin, "Tü tü tü, kırk bir kere maşallah! Benim oğlum beyler gibidir!" tütsüsünü aldık.

Sütninemin eşliğinde mektebe gittik ki daha yüz adım öteden cıvıltısı geliyordu. Biz varmadan evvel mektebin sokağını kadınlar doldurmuşlar, karşıdaki ağaçlı küçük mezarlığın yoldan ayrıldığı kaldırım basamaklarının üzerine öteberi sererek oturmuşlar; mektep kapısının önünü simitler, börekçiler, kâğıt helvacılar, kuşlokumcular, yürüdükçe kırmızı horozları sallanan şekerciler almışlar, kuş uçurtmuyorlardı. Elimi sütninemin asabi parmaklarından kurtarınca bir aralık bulup kapıdan girdim. Hoca, bir iki sarıklı ihtiyar, aksakallı bir şeyh efendi, üç beş tane yabancı hafız ayakta topluca duruyorlardı. El öpme sırasını savdıktan sonra iç kapıda duran kalfanın yanından geçerek daldım.

Meğer burada da boya posa ve kıyafete riayet ediliyormuş! Bizim ilahicibaşı beni getirdi, ta baş tarafa dikti.

Kısa boyluluğumun, bücürlüğümün ilk defa mükâfatını görüyordum. Evde rafa, dolabın üst gözüne yetişemem. Ağaca çıkmam şiddetle yasak! Mesela bizim dut, incir, ayva dallarına, Dilfeza'nın kanaryasının kafesine erişemem; yüklüğe çıkıp camlı dolabı karıştıramam. O zamanın evlerinde mum iskemlesinden başka, sandalye, iskemle gibi yükselecek vasıtalar yok ki... Kedinin ciğere baktığı gibi bakar dururdum. Bu defa ise tam ilahicilerin arkasında yerimi almıştım. Elbette beni de yanlışlıkla onlardan zannedecek biri çıkardı! Şimdi bile siyaset, prensip hengâmelerinde görmüyor muyuz? İnkılap kafilesinin başını çekenlerin ardınca yürüdüğünü gördüğümüz kimleri kim zannediyorduk da onlara ne payeler veriyorduk! Çocukluk deyip geçmeyin... Büyüklük, onun fotoğraf agrandismanlarını[1] andıran bir örneğidir.

Bekleyiş ateşi, kalfanın birdenbire içeriye girerek, "Haydi! Yürüyün!" kumandasıyla söndü. Hurra! Mektepten boşandık. Sokak kapısının önünde bir daha vaziyet alıp tabur usulü dizildik.[2] Bir de ne göreyim?.. Benim sürücü Kambur Felek'in midillisi önümüzde değil mi? Doru rengi, düşük sağrısı, çırpınıp duran kılkuyruğu, üzerine de sağlı sollu iki büyücek elin ortasında kalmış, kırmızı fesinin etrafı iki

1 Bir fotoğrafın büyütülmüş hali.

2 Kim bilir bizim burada oluşturduğumuz tabur, ne alaca bir taburdu. Şu anda hayal meyal gözümün önüne geldiğine göre boy pos farklarının haricinde, serpuşlarda, giyimlerde, ayakkabılarda da çeşitlilik pek ziyadeydi: Kumaş parçalarından, basma, şal örneği, kadife, atlas, Şam alacasından; ekserisinin tepelerine veyahut yan ya da ön taraflarına mavi boncuk esas olmak üzere yapılmış nazarlıklar dikili yekpare, dilimli, parçalı, bağı çeneden geçme takke, adi fes, sarık, üçgen katlanıp kulakları örtecek şekilde başa sarılmış beyaz veya rengârenk mendil, yağlık; sırtlarda hırka, askısı kendinden bez pantolon biçimi dış don, üstünde türlü türlü mintanlar, adi, baştan geçme yırtmaçlı, bellerden her cins kuşaktan biriyle bağlı entari, şalvar bozması, dizlik tarzında sıkma biçimi, düz çuha, şayak, keten bezi, koyu renk basma pantolonlar; ayaklarda takunya, lapçın, mest kundura, yarım potin, ucuz yemeniler, hatta pabuç, çıplak ayak üzerine giyilmiş kenarlı, kenarsız terlik hemen hemen o zamanki mahalle çocuklarının kıyafetnamesini oluştururdu. Ellerde tutulan, omuza atılan, belden sarkıtılan kılaptanlı, ipek işlemeli çevreler, rengarenk yağlıklar, yemeniler de süslerimizden sayılırdı. (Yazarın notu.)

parmak kalınlığında sırmalı sarıklara donanmış, arkası bize dönük bir çocuk binmiş, yürüyor. Ne derseniz deyin... Ben midilliyi kıskandım!

Kalfa evvela yüzünü ilahicilere dönerek, ellerini sallaya sallaya bir ilahiye girdi. Etrafımız iki sıra halinde, mahşer yeri... Biz yürüyoruz, hoca, Şeyh Efendi yan yana, o yabancı hafızlar da bunlardan sonra yürüyorlardı. "Âmin"in bini bir paraya. Çinili Hamam, Zeyrek Yokuşu'nun başı, Haydar, Atpazarı'na çıkan yokuş, eski Mutaflar Çarşısı, bizim sütçünün dükkânı, Tezgâhçılar Arastası, Saraçhane'ye çıkan Sukemeri Caddesi... Bir evin önünde durduk. Tıpkı benim âmin gibi bir seyran... Yine ilahicibaşı "Kad fetehallahü bi'l-mevahib" diye bağırdı. Hoca ellerini kaldırdı. Şeyh Efendi duasını okudu. Birbiri üstüne üç defa "Âmin" diye bağırıp döndük.

Bana bir şeyler oluyordu. Gözlerim sürekli bir tarafa dönmek ihtiyacı hissediyordu. Hakikaten döndüğümde kimi göreyim? Sütninem ardım sıra gelmiyor muymuş! Gözleri gözümde... Ben sırıttım, fakat o sırıtamadı. Gerçi sıkı örtünmüş, sırıtsa da kimse farkına varamayacak ama yağma mı var? İster siyahi, isterse beyaz olsun, kadın değil mi? Kadın kısmı sokakta gülümseyebilir mi? Ya biri görecek olursa... Sonra ne derler?

Mektebe dönüşte işittiğimiz maşallahlar, yola çıktığımız esnada seyirciler tarafından maruz kaldığımız maşallahlardan farklıydı.

Âmin alayı, mektep kapısında da ayrıca bir dua ile üç âminden sonra bozuldu. İçeriye kapağı atan atana... Kalfa bağırıyordu:

— Herkes yerli yerine oturacak... Oturmayanlara para verilmeyecek!

Pehlivan Hoca, o cılız çocuğu karşısına aldı. Evvelce size tasvir ettiğim gibi ilk dersini verdi. Biz sessizce gözlüyorduk. Bizimle beraber dolaşan Şeyh Ahmet Efendi'nin yanında bir iki kişi daha dolaşmaya başladı. Bana, herkese ikişer tane veriyor gibi geliyordu. Bana gelince bir tane verdi ama verdiği biraz iriceydi. Eski bir bakır yirmilik...

Eyvah! Nesi var? O zamanın bakır yirmiliği, şimdiki kâğıt çeyrekliğin rütbece üstü gibi kalır!

***

Mektepten çıkarken kapının önünde kime tesadüf ettiğimi sormayın. Apaşikâr, besbelli bir şey: Sütninem! Gözleri yaşlı yaşlı... Her şeyime karışır, beni üzerdi ama yine de pek severdim. Onu o halde görünce:

— Nen var sütnineciğim?

— Bir şeyim yok...

— Ama ağlıyorsun...

— Senin âminini hatırladım da meraklandım! Hanım da meraklandı, karaannen de... Onlar çok evvel eve döndüler.

Sen bilirsin Yarabbi! O ne geçmez, sonu gelmez bir şefkatti!

Galiba o muhterem kadıncağızı, o haldeyken benden yana daha da hoşnut etmek gibi safça bir emelle olacak, terli elimin içinde sımsıkı tuttuğum yirmiliği uzatarak:

— Sütnineciğim, paramı saklar mısın? dedim.

Zaten aramıza teklif tekellüf yok. Aldı... Fakat birdenbire durdu. Acaba ne var, diye yüzüne bakıyordum. Birkaç adım daha yürüdükten sonra baklayı ağzından çıkardı.

— Aaa, oğlum! Bu Mısır parası...

Hiçbir şey anlayamıyordum. Bereket versin ki o devam etti:

— Bu geçmez! Yanlışlık olmuş... Eve gidelim de ben sana başkasını veririm.

***

Anladınız ya! O yaştaki anafor[1] kazançlarda bile talihsizlik yakamı bırakmıyordu!

---

1 (argo) Emeksizce, bedavadan elde edilen şey, beleş.

Mektep Seyri

Tanrının günü ev, mektep... mektep, ev... Halbuki ben her gün mektebe giderken ya da eve dönerken önünden geçtiğim arka taraftaki büyük viranede görüyordum: Benim kadar, benden büyücek üç dört, bazen beş altı çocuk, türlü türlü oyunlar oynuyordu.

"Birdirbir!" denince koşa koşa gelerek orta yerde iki kat duran bir çocuğun sırtına elleriyle basar basmaz bacaklarını kaldırıp atlıyorlar. Ben evde biraz hoplasam aşağıdan yukarıdan muhtelif sesler, "Ay! Ev başımıza yıkılacak!" "Eyvahlar olsun! Bütün camlar aşağıya inecek!" diye yankılanır.

Görür de merak etmez olur muyum ya! Birbirinin omzuna binmiş, halka oluşturmuş birtakım çocuklar... Bir laf: "Pişti! Pişti!" Derken omuzdan atlayan atlayana, kaçan kaçana... Biri elindeki topu fırlatıyor. "Haydi, ebesiniz!" diyorlar. Yine omuzlara biniyorlar. Anlıyorum, bu bir oyun ama... Ne?

Hele üçü dördü, art arda durmuş, ortadan birer birer koşup gelerek arkalarına biniyorlar. Ta öndeki süvarinin bir eli havaya kalkık, fakat ya parmaklarının hepsi apaçık veyahut bir iki parmağı bükük olduğu halde, "Zenbili büküm, zenabiküm, hani bu eşeğin semeri?" dedikten sonra yine bir laf:

— Çatal matal, kaç çatal?

Altındaki:

— Üç çatal!

— Bilemedin, kaldır vur!

Süvarilerin cümlesi birden yumruklarıyla: Güm!

İnsan bunları görür de merak etmez olur mu? Sade bunlar olsa neyse... Dahası var... Gözler havada, ellerde yumaklar, göklerde renk renk, baş vura vura yükselen, kuyruk ata ata tepe aşağı gelirken tekrar havalanarak hızla doğrulup böbürlene böbürlene bulutlara karışan, kılavuzu kendinden armudi, dört köşe, beşli, altılı uçurtmalara ne diyeceksiniz?.. Bunlar hem göz hem gönül alır, akıl fikir dağıtır!

Bense evde yalvara yalvara basma kâğıtlarından Dilfeza'ya yaptırdığım, sütnineme yorgan ipliğine taktırdığım şeytan uçurtmasıyla bahçede bir hızımı aldım mı derhal annem pencereye vurur:

— Bırak elinden onu! Terleyip hasta olacaksın. Sofular'daki evde hasta yattığın zamanları biliyorsun ya! feryadı başlar.

Nereden de hekim, "Dikkat edin, koşup moşup terlemesin," diye tembih etmiş! Aradan aylar geçti. Hâlâ terleme!

Ya o topaç!.. O bodur, fıldır fıldır dönen pırlangıç[1]... Kamçıyı alıp da karşısına geçtin mi dön babam dön! Fakat rahat, vakit yok ki! Terlesen olmaz! Ne yapalım?..

Eski kadınlar çocukları zorla isyan ettirirlerdi!

"Canım sıkılıyor!" dedin mi ilk söz:

— Gel yanımda otur!

— Gel pencereden sokağı seyret!

— Haydi, karaannen sana masal söylesin!

— Sütninen bakkala gidiyor, beraber git gel!

— Bahçeye çık ama ağaca çıkma, toprakla oynamak yok!

Bir gün o evin dışındaki seyirliklerden mahrum, insanı kahkahalarla eğlendiren o oyunlardan uzak kalışımla kendimden geçerek, "Of! Patlayacağım!" diye bağırmışım.

Beni tuttukları gibi, "Al sana of! Al sana patlamak! Ölsen, gebersen de ben seni sokaklarda oynatmam!" diyerek sandık odasına tıkmasınlar mı?

---

1 Dönerken öten topaç.

Mektep herhalde evden daha eğlenceliydi. Hiç olmazsa kaçamak olarak leblebiyle "tek mi çift mi", "iplikten su yolu", "almaca", "tenten", "el el üstünde kimin eli var?", "vay benim köse sakalım!", "eveleme develeme, devekuşu kovalama", "parmak ayırmaca", "yokuş aşağı", "seke seke ben geldim, çıngırağım hoş geldin", "fış fış kayıkçı", duvarda "top", cevizle "vurup almaca", "beş taş"... oynardık. Mahallede ise bir arkadaşımla, kapı dibinde olsun bir kaydırak oynayamaz, bahçemize "çiçekler bozulur, toz toprak olur" derler, kimseyi davet edemezdim. Oyunsuz çocuk ise karnına dokundukça "viyk, viyk" eden kukla bebeklerden başka bir şey değildir.

Cenabıhak Pehlivan Hoca'ya gani gani rahmet eylesin. Bir gün yine küçük sopasını rahlesine vurdu. Baştan başa kulak kesildik. Dedi ki:

— Yarın değil, öbür gün mektep seyrine gideceğiz. Evlerinize söyleyin. Çok erken geleceksiniz. Cüz kesesi, yemek getirmeyeceksiniz.

Eve gidince hocanın dediklerini söyledim. O kadar seviniyordum ki neşemden bir yerlerde oturamıyordum. Fakat niçin? Çünkü mektep seyri nedir ve nasıl olur bilmiyordum. Fakat "seyir" kelimesinden hoş bir mana çıkarıyordum. Karagöz, mahya[1], arada sırada sokaktan geçen kukla için "seyrettik, seyrediyoruz" denildiğini işitmiştim.

Salı mı, çarşamba mıydı, iyice hatırlayamıyorum ama mutlaka alelade bir gündü. Sütninem namaza kalktı, ben de niyaza:

— Kuzum Dilfeza, beni giyindir!

— Aaa!.. Ne oluyorsun? Daha ortalık açılmadı.

Yukarıdan bir ses, annem:

— Ne diyor?

— Beni giyindir, diyor.

---

1 Ramazan, bayram ve kandil gecelerinde camilerde minarelerin arasına gerilen iplere günümüzde elektrikle yazılan mahyalar, o dönem kandillerle kurulurdu. Bu sırada yavaş yavaş ortaya çıkacak yazıyı seyirciler tahmin etmeye çalışarak eğlenirlerdi.

— Bana gelsin.

Çıktık... Yani tutulduk, odaya tıkıldık. Söyleniyordu:

— Mektep seyri de nedir? Bacak kadar çocuk, Eğrikapı gibi yere gider miymiş? Bütün gün güneşlerin altında... Hastalanmazlar da ne olurlar?

Eyvah! Göndermeyecek galiba! Keşke erken kalkmasaydım! Sindim, kaldım. Talihsizliğime küstüm, somurttum durdum.

Ortalık iyice açılıncaya kadar bin heyecan geçirdim. Nihayet çıktı, elinde bir bohça girdi. Eskice giysilerimden biri... Giydirdi. Sürekli:

— İşte sana söylüyorum... Terli terli su içmeyeceksin! Anladın mı? Al sana iki kuruş.[1] Yanında bulunsun. Simit, yemiş almayacaksın! Akşama ağzını koklayacağım. Ötesini sen bilirsin. Şimdi aşağıya git, güzelce karnını doyur. Hastalanırsan inan olsun bakmam. Kimsesiz odalarda inim inim inler durursun!

Bevvap da erken geldi. Ona da lüzumlu tembihler verildi. Mektebin önüne geldik ki herkes dışarıda... Velhasıl tabur kuruldu, yola düştük. Eski Çiviciler'deki bir mektep daha bize katıldı. Fatih meydanına girdik. Bir mektep daha... Türbenin içine dolduk. İlahi başladı. Mektebin biri bırakıyor, diğeri alıyor. Âminin ise bini bir paraya! Bir cıvıltı, bir çığlık... Bizim hoca meğer baş hocaymış. İlk önce o el kaldırıp dua etti. Tekrar yola düzüldük. Yüzü aşkın çocuk, bir arada... Hocalar, kalfalar, hafızlar, bevvaplar yanı başımızda, hepsinin kavukları enseye basmış, cübbeleri arka taraflarından toplu. Hemen hemen cümlesinin göbekleri ileride, çevreleri[2] omuzda. Önümüzde, ortamızda eli testili birkaç iriyarı adam, "su" dediniz mi bakır maşrapayla sunuyor. Tam annemin seyredeceği bir temaşa! Testiler, her çeşmeden taze taze doluyor. Arkamız sıra kuşlokumcu, kâğıt helvacı, macuncu, şekerci, türlü türlü satıcı geliyor.

---

1 Eski bakır kuruşların her biri, çil gümüş kuruş kıymetindeydi. (Yazarın notu.)

2 Üstüne nakışlar basılmış, mendil, başörtüsü vb. olarak kullanılan dört köşe tülbent, yemeni.

Fakat yol bitmiyordu. Güneş yükseldikçe yakıyordu. Bir aralık bizim bevvap yanaştı. Elini verdi. Tin tini tutturduk. Taştan, harap halde, büyük bir kapıdan çıktık. Biraz daha yürüdükten sonra durduk. Oturan oturana... Sade biz mi? Hoca heyetinden de kavuğu, cübbeyi, mestleri çıkaran çıkarana... Bizden yorgunluğunu atan kalkıyordu. Hafızlardan biri bir top çıkardı. Dirilen dirilene... Bağdaşan bağdaşana, taş tutan tutana derken uçurtmalar uçuruldu. Esir almaca kaleleri kuruldu. Körebe kümeleri toplandı. Birdirbir, uzuneşek başladı. Bu oyunlara biz bastıbacaklar giremiyorduk. Ay!.. Alacalı, renkli külahlar... Bunlar da nereden çıktı? Bir curcunadır gitti!

Bereket versin ki her mektep kendi mahallesinin sakalarını getirmişti. Biri gidip biri geliyor.

Bu hayhuy esnasında bizim Arap kalfanın dik sesi işitildi:

— Bizimkiler, bu tarafa!

O tarafa toplandık. Ağaçlıklı bir yere doğru gittik. Öbek öbek ev lengerleri[1] konulmuş, ağızlarına kadar türlü dolu. Kaşıklar, ekmek dilimleri dizili. Çömelen çömelene, lokmasını koparıp yiyen yiyene... Türlü lengerleri kalktı, helva lengerleri geldi. Kaşık atan atana. Su, istediğiniz kadar.

Avaz avaz, "Su isteyen var mı?" diye bağırıyorlardı. Öyle ya, su aziz, mübarek şey! Ekmek kıskanılır, su kıskanılmaz.

Ne dersiniz, ben içmiyordum... Annemin sözlerini pek sayardım. Fakat dondurmaya dayanamazdım. Neyse ki onu tembih etmediydi.

Oyunların tadı yemekten sonra çıktı. Hoca efendiler ta uzaklardaki bir ağaçlığa çekildi. Kalfalar, hafızlar, bevvaplar, hatta seyircilerden de bazıları birleştiler, halka şeklinde çömelip oturdular. Ayaktaki biri bunların arkalarında geziniyor, elinde ucu topak bir kırmızı kuşak parçası, havada sallayıp duruyordu. Bu oyuna "tura" derlermiş. Gezinirken gezinirken çömelenlerden birinin sırtına indirmesin mi? Fakat indirir indirmez de turayı bıraktı, halkanın etrafınca koşmaya başladı.

---

1 Büyük, yayvan, kenarları geniş bakır yemek kabı.

Beriki de turayı alarak ardı sıra seğirtti, fakat o kadar hızlı bir şekilde seğirtti ki yetişti. Yetişir yetişmez indirdi. Hatta ilk vuranın kendisinin kalktığı yere gelip oturabildiği ana kadar durmayıp vurdu. İşte bu firar ve takip esnasında kahkaha sesleri bulutlara çıkıyor; halk da birikmiş, bunlara gülüyordu. Hazır hatırıma gelmişken söyleyeyim... Ne dersiniz, bu oyunda bile iltimas vardı. Mesela bizim Arap Kalfa'ya hızlı vurmuyorlardı ama bevvaba vuruyorlardı. Fakat o da turayı eline aldı mı çömelenlerden şüpheli olanlar sırtlarını içerletip karınlarını ileri sürüyorlardı.

"Koşmacasına yarış", "binmecesine güreş", ağaçlar arasında saklambaç, köşe kapmaca, uçurtma tutma, "el ele kol kola", ağızlarda haralop şaralop "macun çevirme", şekerci horozunu fesinin ibiğine takıp çırpına çırpına ötme, taş atma, takla, omuza binme... derken yine bizim Arap Kalfa'nın sesi:

— Haydi, toplanın. Gidiyoruz!

İşte bu dönüş pek üzücüydü. Hepimizin yüzü al al, burnu ve dudak tarafları pis, murdar, elleri kir içinde; hepimizin bilhassa pantolon, entari, şalvar diz yerleri yemyeşil... Ezik bükük feslerden pek çoğunun püskülü kayıp, takkelerden çoğunun bağları kopuk, kunduralar, yemeniler harap... Yollarda dökülen dökülene! Hatta bevvap beni sırtına almış, bir hayli götürmüştü.

Annemin seyre giderken dediği kısmen çıkmıştı, o gece sabaha kadar inlemişim.

Lokmalı, Kapamalı Mektep

Hoca yılgını çocuğun biri, mektepte nasılsa uyuyakalmış. Arkadaşları bunu korkuta korkuta uyandırmak için bir taraftan dürterken diğer taraftan da, "Kalk, kalk! Mektep yanıyor!" deyince birdenbire gözlerini açarak:

— Hoca yandı mı? diye sormuş.

Ben pek o kadar hoca ya da kalfa yılgını olmamakla beraber esasen mektebe gitmek taraftarı da değildim. Ev gibi asayiş ve refahı yerinde bir muhitten tanrının sabahı çıkarak mektep gibi tehlikeli, gürültülü bir muhite girip orada akşamı getirmek herhalde tehlikeli bir macera aramakla eşdeğerdi. Küçücük zihniyetim, şimdiki şu ifademi bana o zaman son derece etkin şekilde hissettirmekten ve tekrar etmekten geri kalmıyordu. Onun içindi ki bir gece uykumun arasında sütninemin, "Yangın var!" telaşıyla ortalığı velveleye verdiği anda yataktan sıçrayarak, çocukluk hissiyatında sıklıkla tesadüf edilen bir manevi duyuşla ilk önüme gelene:

— Mektep mi yanıyor! diye sormuştum.

Fakat aldığım cevap pek müthişti:

— Mektep değil, üst yanımızdaki ev yanıyor!

Her şeyin yerli yerinde, düzenlice durmasını kendisine şiar edinmiş olan ev, bir çeyrek saat içinde altüst olmuştu. Karaannem bileğimden yapıştığı gibi beni evden çekip çıkardı. Alevleri gördükçe ağlıyor, yanımda durduğu halde annemi göremeyerek:

— Anneciğim, sen sakın yanma, ben de yanarım! diye haykırıp bağırıyordum.

Biçare:

— Korkma oğlum, buradayım, yanındayım!
dediği halde bir türlü gözlerime inanamıyordum. Uyku beynime vurmuş, sıçramıştı.

Hâlâ gözümün önündedir: Yangın ta bizim evin bahçe duvarına kadar geldi. Orada birdenbire durmuş değil, adeta çökmüştü. Çünkü yanımızdaki ev büyük bir gürültüyle göçmüştü.

O gece, sabahı ayakta etmiştik. Sabahleyin bizim eve giden kadınlar, "Artık burada değil oturmak, barınılamaz bile," kararını verdiler. Öğleye kadar ne yapıldıysa yapıldı. Çamurlar, sular içinde kalan eşyamız iki öküz arabasına konuldu. Yola düzüldük.

Zeyrek'in üst tarafındaki Haydar Mahallesi'nde bir evin önünde durduk. Akşama kadar ortalık suları aka aka silindi. Velhasıl usule aykırı bir tarzda taşındık. Üç dört günde ancak yerleşebildik.

Ne dersiniz?.. Benim çantayla sefer tasına bir şeycikler olmamıştı! Ellerimle taşımaya o kadar özendiğim bu iki nakliye vasıtası benim başıma bela olmuştu. Çünkü evdekiler bunları gördükçe her birinin hatırına ayrı ayrı benim mektebe gidişim geliyordu. Diye diye de kısa bir süre sonra bu bir emrivaki hükmüne girdi. Bir sabah takım taklavat, iki karaannemle beraber evden çıkarak Çukurçeşme Mektebi'ne gittik.

Galiba bu mektebin altı, büyük bir sarnıç veya eski bir havuzdu. Birkaç ayak merdivenle bevvap yerine çıkılıyor. Oradan bir içkapıyla Tezgâhçılar Mektebi dershanesinden daha geniş bir alana giriliyordu. İki simsiyah kütle ortasında ben bembeyaz, doğruca hocanın kürsüsü önüne gittik. Hoca, adeta "pinpon"[1] denecek raddede ihtiyar, yüzünün elmacık kemikleri çıkmış, gözlerinin feri az, fakat kalıp ve

---

1 (argo) Çok yaşlı, çökmüş kimse.

kıyafeti öteki hocaların kalıp ve kıyafetine tamamıyla benzer, öptüğüm eli safi bir deri bir kemik, damarları mavi mavi çıkık, ince sesli bir zattı.

Sütninem söz söylemiş olmak için beni prezente ederken o bilindik laflardan olan:

— Eti senin, kemiği bizim! dedi.

Karaannem de papağan gibi, o ne söylediyse tekrar etti.

Beni bırakıp çekildiler. Bu, mektebe üçüncü başlayışımdı. Gördünüz ya! İlk başlayışlardaki merasim kalkmıştı.

Daha dershaneden içeriye girer girmez görmüştüm. Tatar suratlı, tek bıyık, sarığının ortasında fesinin ibiği dimdik duran biri de benimle beraber duruyordu. Hoca beni buna teslim etti. O da beni alıp yanı başındaki alçak sıranın üst tarafına oturttu. Dersimi sordu. Cüzü çantadan çıkarıp gösterdim. Bana doğru eğilerek okuttu. Dinledikten sonra hocaya:

— Heceyi geçmiş, okuyor, dedi.

İşe başladık.

Bu mektebin öteki mektepten farkı vardıysa o da tenhaca olmasıydı. Ancak yirmi yirmi beş çocuktuk. Bu nedenle şamatası, kim vurduya, kim bağırdıya gitmesi daha azdı.

Kalfayla münasebet kurduktan biraz sonraydı ki mektep derin bir sükûta daldı. Benim bildiğime göre mektebe böyle bir sükût, birinin falakaya yıkılması ya da para dağıtılması gibi fevkalade kuvvetli bir sebeple olur. O anda ise bunlardan hiçbiri görünmüyordu. Ancak dikkat ediyordum, kalfa da kısık sesle ders veriyordu. Ne vardı acaba? Merak bu... Hem de çocukluk merakı. Kalfa boş kalınca sordum:

— Kalfa Efendi, ne var?

Gözleriyle hocanın makamını göstererek yavaş bir sesle:

— Hoca Efendi uyuyor!

Hakikaten uyuyordu. Omzunun biriyle etrafındaki çerçeve döşemenin bir köşesine dayanmış, kavuğu başını dayadığı tarafın aksi yönüne yıkılmış, gözler kapalı, her zaman için korkuluk olarak bulundurduğu ince değnek elinde, yatıyor bir vaziyet almıştı. Birkaç gün sonra iyice anladım

ki hoca bir öğle paydosuna, bir de ikindi namazı vaktine doğru, her gün iki defa böyle "şekerleme" yaparmış! Çocuklar bu nöbetlerin zamanını rasathane ayarıyla bildikleri için vakti gelir gelmez seslerini kesiyorlar ve bu suretle hocanın gelmemişse bile uykusunu getiriyorlardı!

Rasathane ayarı dediğime inanmadınız mı? Yazık size! Hiç eski duvarlardaki güneş saatlerini görmediniz mi? Bir zamanlar Babıâli'den Cağaloğlu'na giderken meşhur Hoca Tahsin[1] merhumun yerinde, şimdiki Medresetü'l-Hattatin[2] binasının duvarlarından birinin üzerine de bir tane çizili vardı. Bu güneş saatinin daha basit bir şekli de bu mektepte vardı. Çocuklar dikkat etmişler; güneş gele gele şuraya geldi mi, hoca uyumaya başlıyormuş. Orasını işaret etmişler. Ondan sonra ne zaman güneş oraya gelse cüzlerle beraber ağızlarını da kapıyorlar. Kapalı havalarda ne yapıyorlardı, onu pek bilemiyorum. Galiba, keskin gözlülerden biri hocanın gözlerine bakıyor; mesela gözkapaklarının düşüvermesi, esnemelerin sıklaşması, kavuğun ağır ağır arkaya veya sol tarafa basmaya başlaması gibi uyku alametlerinden biri belirdi mi derhal haber veriyordu!

Burada haftasına varmadan Tebâreke'ye çıktım. Kalfa gayet dikkatli okutuyordu. Dayak ve tırnak da var denilemeyecek kadar nadir görülüyordu. Yalnız çok yaramazlık edeni, bevvap kolundan tutup aşağıdaki su mahzeninde özel bir yere tıkıyordu ki bu en korkunç cezaydı. Rivayete göre orada kediden büyük fareler, hatta... Söyleyeyim mi? Yuvarlana yuvarlana sularda yüzen şehit kafaları varmış! Bunlardan başka, bazen "isimsiz"ler de gezinir, acayip hayaletler de görünürmüş. Doğrusu ben bu söylentileri

1 Hoca Tahsin (1811-1881). Tabiat ilimleri konusundaki yetkinliğiyle tanınan bilgin ve eğitimci; aynı zamanda 1870'te açılan Darülfünun-ı Osmani'nin ilk müdürü.

2 Hüsnühat ve İslam kitap sanatlarının öğretim ve eğitimi için 1915'te kurulan Medresetü'l-Hattatin, Cağaloğlu'ndaki Tersane Emini Yusuf Ağa Sıbyan Mektebi'nde hizmet vermiştir. "Taşmektep" diye de anılan bu bina, aynı zamanda Hoca Tahsin'in Darülfünun-ı Osmani'den uzaklaştırıldıktan sonra çalışmalarını sürdürüp ders verdiği yerdir.

duyar duymaz sinmiştim. Onun için sabahtan akşama kadar hak ettiğim yaramazlıkların cümlesini, mektebe giderken ya da oradan dönerken, yollarda yapıp bitirirdim!

Kalfa, çalışkanlığımdan ve sebebini anlattığım usluluğumdan ötürü beni pek severdi. Bir gün ders okurken içeriye önde bir harem ağası ile iki kişi daha girdi. Hoca ve kalfa kavuklarını bastırıp karşıladılar. Bunlar gezdiler, baktılar, "Kaç çocuk var?" diye sordular. Bir şeyler konuşup gittiler.

— Önümüzdeki perşembeye hem lokma var, hem de kapama çıkacak!

Lokmayı anladım ama kapamayı bir türlü anlamadım. Soramadım da... Eve dönüşümde her işin içinden çıkan sütnineme sordum. Bildi, fakat, "Elbise verecekler ama..." deyip duraksadı. Annem de o kadarını biliyormuş, aynısını söyledi.

Velhasıl evde aldığım malumat da kısa ve faydasızdı. Bu meçhulün ortaya çıkması için perşembe gününü beklemekten başka çare yoktu.

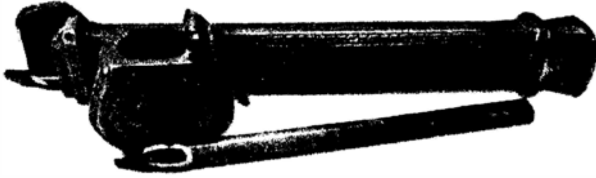
Zaman geçer, bırakır yadigâr eserlerini

Perşembe günü de geç geldi ama hakikaten tatlı geldi. Annem vaktiyle haberdar olduğu için, lokmaya dalar da midemi bozarım diye, sabahleyin karnımı iyice doyurduktan sonra mektebe yolladı. Zaten o gün ders falan olmadığı için eli boş gitmiştim. Fakat dönüşümde elim doluydu. Hakikaten lenger lenger puf lokma yedik, ellerimiz, suratımız tatlı içinde kaldı. Çıkarken de kapının önünde duran birkaç küfeden iki taraflı verilen yazma bohçalar içinde bir şeyler aldık.

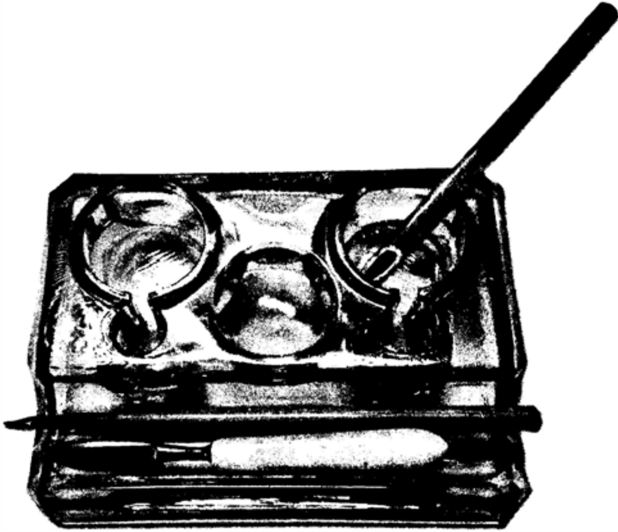
Bu bohçayı açtıkları zaman içinden beyaz bir çocuk takkesi, yırtmaçlı bir entari, bir Amerikan don, bir örme, uçları püsküllü ince kuşak ile beyaz bir çorap, bir de kenarlı kırmızı çocuk ayakkabısı çıktı. Ben en çok ayakkabıyı beğenmiştim. Halbuki annem entariyi açıp ötesini berisini tartaklayarak sütnineme:

— Canım, eski kumaşlar... Bunlara çitari[1] derlerdi. Bu kendisi değil, taklidi! Ne kadar dayanıklı, ne kadar solmaz şeylerdi! Giy giy, yıka... Yıkandıkça güzelleşir, diyordu.

Meğer bizim bu mektep, ismini bir türlü hatırlayamadığım eski sultanlardan birinin mektebiymiş. Merhum sultan burayı yaptırdığı zaman, hocasından ta son gelen öğrencisine varıncaya kadar böyle bir "kapama"[2] vakfetmişmiş. Lokmayı da biz ruhuna yemiştik!

Kamış kalem, kutusu ve hokkasıyla. (Nedret İşli Koleksiyonu)

Kamış kalem, divit ve kalemtraşıyla bir yazı takımı. (Nedret İşli Koleksiyonu)

---

1 Bir ipek ve üç pamuk ipliğinden dokunan, kıymetli bir kumaş.

2 Eskiden hayırseverlerin, mahalle mekteplerinin öğrencilerine elbise alınması için bağışladıkları para.

Meğer Başıma Gelecekler Varmış

Büyük halam beni çok sever, ben de onu pek severdim ama kocası eniştemi görünce hemen hemen kendimden geçerdim, o kadar korkardım. Gerçi merhum, bana bir fiske vurmamış, incir çekirdeği ağırlığında bir söz söylememişti, fakat evlerimizde ağızdan ağıza dönüp dolaşan bir söylenti vardı ki kısaca şöyleydi: Muharebelerde bulunmuş, on on beş yerinden yaralanmış. Bir gece konağa giren hırsızı elindeki bıçağıyla beraber yalnız başına tutup öldürünceye kadar dövmüş. Vaktiyle yeniçeriyken cellat önünden kurtulmuş. İki üç oda dolusu tüfeği, kılıcı, kaması, palası varmış. Buna benzer korkunç hikâyeler gözümü son derece yıldırmıştı. Bunlardan başka, ara sıra annemle beraber Sarıgüzel'deki konağa gittiğimiz zamanlarda görürdüm: Selamlıktan sesi geldi mi haremde herkes olduğu yerde mıhlı gibi durur, o yalnızca halamla konuşurdu. Nasıl konuşurdu? Bazen görürdüm. Halam karşısına gelir gelmez o yerinden kalkar, kolundan tutar, oturtur, son derece resmi, terbiyeli, her sözünün başında "hanımefendi" diye hitap eder, son derece hürmet gösterir fakat halam yine de fevkalade çekingen davranırdı. Bu görüşme, en sık haftada bir defa yaşanırdı. O da selamlık ile harem arasındaki "mabeyn odası" denilen büyük salonda. Bu tür merasimlerde bazen annem de ben de ayakta durur bir halde orada bulunurduk.

Beni, parmakları son derecede sert elleriyle sever, okşar, "Ne istersen alayım" der, hatta yanından çıkarken avuçla-

rımı çeyrek altınlar da bulunan çil paralarla doldurur, her bayram bayramlığımı bohçayla yollardı.

Gel gelelim ben korkudan kendisine bir türlü ısınamazdım. Pek iyi biliyordum ki Sarıgüzel Mahallesi'nin imamından, en güçlü kuvvetli kabadayısından süprüntücüsüne varıncaya kadar cümlesi ondan korkar, konakta pencere önünde oturduğu zaman onu görmeyelim diye duvar dibinden geçerlerdi. Bununla birlikte Miralay Laz Mehmet Bey diye bilinen bu zat o korkutan heybetine rağmen son derecede fukara-perver, alicenap, saygıdeğerdi. Mahallenin dullarını, yetimlerini, düşkünlerini daima merhametle gözetirdi.

Haydar'daki evimizde ben Çukurçeşme Mektebi'ne gidip gelirken bir gün ders esnasında bu eniştem Mehmet Bey, arkasında ya Sivastopol Muharebesi'nden ya da her iki senede bir isyan çıkarmayı âdet edinmiş malum Karadağ'daki çatışmalardan beri yanında bulundurduğu Ali Çavuş'la beraber içeriye girmesin mi? Nereden nereye? Bereket versin Hoca Efendi uykuda değildi. Bakındıysa da beni göremedi, ama Ali Çavuş görüp haber verdi. Ben de zaten zıp diye ayağa kalkmıştım. Hocaya veya kalfaya bir şey söylemeden beni aldı, mektepten çıktık. O önde, benim elim Ali Çavuş'un elinde, bizim eve doğru yürüdük. Bir de evin önüne geldik ki öküz arabaları durmuş, yükleniyor. Ne oluyoruz? Kime sorarsın? Hem vakit de kalmadı. Ali Çavuş elimi bıraktı, eniştem tuttu. Yürümeye başladık.

Elimden tuttu ama arada bırakıyor, beni okşuyor, bana:

— Uslu oturur, güzel güzel okursan sana yok yok, diyordu.

Anladınız ya! Kapana kısılmıştım. Hakikaten gele gele konağa kadar geldik. Beni harem kapısından bıraktı. İçeriye girdim ki halam pür-sevinç... Beni kucakladı, öptü, sevdi. Yedirdi, içirdi. Ben hâlâ bir şey anlamıyordum.

Koca konak, koca bahçe... İnsan beş on defa inip çıksa, bahçesinin ağaçlarına bakına bakına iki üç kere dolansa akşam olur... Oldu. Tam ezan vaktiydi. Sütninem o alacakaranlıkta simsiyah yüzüyle karşıma dikildi. Beni alıp konağın harem bahçesinden selamlık bahçesine geçilen kapısından

çıkararak ta öte tarafta bulunan, bitişik küçük bir bahçe içindeki bir eve götürdü. Anneme kavuştum. Siz olacaklara bakın:

Meğer halam beni rüyasında görmüş. Nasıl gördüğünü eniştеme anlatmış. O da,

— Siz halalık etmiyorsunuz. Yetim çocuk bakılmak ister. İşte konağın yanındaki evimiz bomboş duruyor. Bunları kira köşelerinde süründürmek bizim şanımıza yakışır mı? Yarından tezi yok, kalkıp gidelim. Bunları buraya getirelim. Ben Rasim'i mektebe verir, ayrıca da hoca tutar, okuturum. Üstünü başını da yaparım. Adam olup meydana çıkar da bir Fatiha okursa bahtımıza! demiş.

Sabahleyin bu karar yürürlüğe konmuş. Ali Çavuş arabaları bulup getirmiş. Kendisi de gelip "taşınacaksınız" diye emir vermiş. Tabii, "Semi'nâ ve ata'nâ"[1] denilmiş.

Ertesi sabah Ali Çavuş bizim evin kapısına damladı, bana:

— Bey çağırıyor! dedi.

Yürüdüm. Selamlıktaki odasında, erkân minderinin köşesinde oturmuş, nargile içiyordu. Koca oda... Zaten küçük de olsa benim orada kendisinden başka kimseyi görme ihtimalim olamazdı. Gülümseyerek dedi ki:

— Hoca Efendi'yi görüyor musun?

Baktım, odanın etrafındaki fırdolayı minderlerden birinde diz çökmüş, beyaz sarıklı, kurşuni cübbeli, yüzü sevimli biri oturuyor. Eniştem kendi kendine veyahut onunla beraber ortaklaşa bir ders programı hazırlamış olacak ki marpucun imamesi bıyıklarının arasından ayrılır ayrılmaz:

— Her cuma sabahı yazı gösterecek; her pazar ve çarşamba akşamı da Arapça okutacak. İstediğim gibi çalışırsan seni her cuma Fatih'e namaza götürürüm. Namazdan sonra Ali Çavuş'la gezmeye yollarım. Halana söyledim. Bugün sana yeni elbiseler alacak, kundura alacak... Hoca da hokka, kalem, kâğıt, kitap, ne lazımsa yarın getirecek.

1 Bakara suresi, 284. ayetten: "İşittik ve itaat ettik."

Cumartesi günü de seni Hafız Paşa Mektebi'ne götürecek. Öp bakayım hocanın elini!

Saniye kaybetmedim: Şap!

— Haydi göreyim seni! Al bakalım gündeliğini... Her sabah bana geleceksin, alacaksın.

Çil bir kuruş!

Hakikaten ertesi sabah hocayı, selamlıkta ders için ayrılan odada buldum. Önünde kendi odasından getirdiği genişçe bir rahle, rahlenin önünde boş bir minder, üzerinde beyaz, büyücek, beş köşe bir hokka, içinde şimdiki moda bej renginde lif lif lika[1], iki üç tane açılmış kamış kalem... Ağzı balmumlu ufak bir pul şişe[2] mürekkep, birkaç tabaka "aharlı"[3] denilen koyu yeşil, yumurta sarısı kâğıt...

Bana cüzümü açtırdı. Galiba Vezzariyat cüzüne[4] çıkmıştım. Okuttu. Fakat sayfaları açtı, açtı, parmağıyla gösterdiği yerden okuttu. Halbuki onun gösterdiği yerleri ya okuyup geçmiştim yahut henüz oralara gelmemiştim. Şimdi anlıyorum ki "yeni usul" özel ders hocalarından biriydi. Fakat gayet nazikti, kendisinde öyle dökücü sökücü suratı yoktu. Elleri tertemiz ve tırnaksız, sözleri hafif, bakışları yumuşak, teşvik edici, merhametli...

Birinci imtihandan sonra mürekkep şişesini kalemtıraşıyla açtı, hokkaya bir miktar mürekkep döktü. Ucu açılmamış bir kalemle karıştırdı. Ucu açılmışlardan biriyle de bir beyaz kâğıt parçasına bir prova yaptı. Bana:

— Minderi al da şöyle yanıma gel, dedi.

Gittim. Kalınca yontulmuş, eğrice kesilmiş bir kalemi besmeleyle hokkaya batırdı. Ucuna aldığı mürekkebi hokkanın kenarında denkleştirip hafiflettikten sonra evvelce üçe katlamış olduğu yeşil kâğıdın sağ başından bir parmak bıra-

1 Hokka devrildiğinde mürekkebin dökülmesini önlemek ve kalemin gereğinden fazla mürekkep almamasını sağlamak için hokkaya konan ham ipek.

2 Yeşil camdan yapılmış ince şişe.

3 Özellikle hattatların kullandıkları, üzerine ahar (yumurta akı ve nişastadan yapılan bir cila) sürülerek parlatılmış kâğıt.

4 Kuran-ı Kerim'in 27. cüzü.

karak, önce bir sülüs[1] elifinin zülfünü yaptı, onun ardından ucu bir daha bu zülüf üzerinden yürüterek aşağıya çekti. Ve ani bir hareketle bıraktı. Bir elif ki ne merteğe benzer, ne de direğe. Gayet muntazam. Yazmıyordum ama anlıyordum. Dedi ki:

— İşte bu "elif" (Bir taraftan da zülfün altından noktalayarak) Bunun boyu şuradan ta şuraya kadar dört noktadır! Anlatabildim mi?

Bir daha... (Yine bir elif yazdı)

— Söyle bakayım, buradan buraya kaç nokta?

— Dört!

— Aferin!

Ohh, yahu! Üç mektep değiştirmiş ama bir aferin alamamıştım. Şair Nabi nereden uydurmuş da "Ya Rab bu aferin ne tükenmez hazinedir" demiş.

— Şimdi dikkat et! Bu da "be".

Hakikaten öyle güzel bir "be" ki... Yağ gibi. Fakat bu güç yazılacak. Bilhassa teknesi benim kalemin ucundan böyle latif bir kıvrımla kolay kolay çıkamayacak.

— İşte, altındaki bir nokta. Dikkat ettin mi?

— Ettim.

— Aferin!

Bir oh daha... Bir elif, bir be, iki aferin. Daha ne isterim!

— Şimdi dur, bir daha tarif edeyim.

Dediği gibi, bir daha tarif etti. Ondan sonra kalemi üç parmağımın arasında nasıl tutacağımı, başparmağımla orta parmağımın vaziyetlerine hâkim olan işaret parmağımın görünür görünmez bükülü olarak üstte nasıl bulunacağını, hokkadan mürekkebin kalemin ucuna nasıl alınacağını, mürekkep çok gelecek olursa damlayıp yazıyı bozmaması için hokkanın ağzında fazlanın nasıl bırakılacağını gösterdi. Gösterdikten sonra bana da tekrar tekrar prova ettirdi. Pazar akşamı Arapça kitabını getireceğini, o zamana kadar

---

1 Hat sanatındaki altı yazı çeşidinden biri; hat öğrenimine de genellikle sülüsle başlanır.

bu verdiği "meşk"i[1] o kâğıdın sonuna kadar güzel güzel yazmamı, cumartesi sabahı da erkenden uğrayıp beni alarak Hafız Paşa Mektebi'ne götüreceğini söyleyip kalktı.

Elini öptüm. O da cübbesini kavuşturdu. Sessiz sessiz yürüyerek divanhaneden[2] geçip gitti. Ben odada kalmıştım. Bakınıp duruyordum. Çünkü ne yapacağımı bilemiyordum. Bu vaziyet esnasında eniştem göründü. Kalın, gür sesiyle dedi ki:

— İnsan hocasını ta kapının önüne kadar götürmez mi? Sonra hoca, adama ne der?

— ...

— Verdiği derse bakayım!

Baktı...

— Göreyim seni. Bu pek iyi bir hocadır. Bizim imam bile yazılarını buna yazdırır. Yakup Hoca mahallede bir tanedir. Çalış, duasını al.

Çekildi. Ben de alet edevatı topladım. Divanhaneden geçerken yine onun sesi yankılandı.

— Gel!

Kendimi takım taklavat karşısında buldum.

— Al bakalım gündeliğini...

Canım çil kuruş! Ele, keseye, cebe ne kadar da yakışırdı!

---

1 Bir hattatın talebesine aynısını yazmaya çalışması için verdiği güzel yazı örneği.

2 Eski Türk evlerinde, saray veya konaklardaki büyük salon.

Eyvahlar Olsun!

Kendisinden yazı meşkini aldığım günün ertesi değil daha ertesi sabah bizim evin kapısı çalındı. Yakup Hoca beni istiyordu. Ben de zaten bekliyordum. O her şeye karışan sütninem Arap karı namazı kılar kılmaz beni uyandırmış, bir gün evvel kendisine saygısızlık etmemin intikamını henüz alamamış olduğu için mırıl mırıl söylenerek yüzümü gözümü silmiş, giydirmiş, sefertasımı hazırlamıştı. Yakup Hoca'nın sesini alınca:

— Hah, geldi! İnşallah falakalar yersin!

diye, öfkeyle karışık Sudani homurtularla elimden tutarak kapıya kadar götürdü, teslim etti. Yola düştük. Fatih'in Akdeniz Medreseleri[1] tarafındaki kapılardan geçerek sola büküldük. Çörekçiler Kapısı denilen, kapısı kalmamış bir girişten kös kös ilerleyerek giderken ilk sesleri duymaya başladım. O zamanlarda bir yerde mektep olduğu, binasının inşa tarzından, cephesine konmuş levhasından değil, bağıra bağıra okuyan elifbacı, Ammeci[2], Tebârekeci, Mushafçı, birçok çocuğun hep bir ağızdan, çeşitli perdeler ve makamlarla kopardıkları hengâmelerden anlaşılır, bilinirdi. Bu hengâmenin bazen hududunu aştığı olurdu ki, mutlaka içlerinden birinin falakaya yatırılarak tabanlarına sopa yemekte olduğuna işaret ederdi. Öyle ya! Ne pat küt işitilsin, ne

---

1 Fatih Camii'nin iki yanında sıralanan "Sahn-ı Seman" medreselerinin Marmara tarafında olanları Akdeniz, Haliç tarafındakiler de "Karadeniz Medreseleri" olarak adlandırılmıştır.

2 Kuran-ı Kerim'in son cüzü.

de vay, aman! Topyekûn bir velvele, efradını cami ağyarını mani,[1] daha tantanasız, daha faydalı değil mi?

O ilk aldığım sesler her adımda bana yaklaştıkça ben de mektebe yaklaşmakta olduğumu hissederek, daha önce duymadığım korku ile bir heyecandan çıkıp diğerine giriyordum. Çocukluk bu türlü korkular için pek ziyade hassastır. Hele bir taraftan da gizli açık çıtlatılmış bir şeyler de varsa... Bende ise çıtlatılmış değil, "çat" diye adeta çatlatılmış, kocaman, müthiş bir olayın her adımda daha da yaklaşan hayali vardı. Bu hayal bir gün evvel meydana çıkmıştı. Mahalleye yeni taşındığımız için "safa geldiniz"e gelmiş kadınlardan birinin anneme, "Aman hanım! Evladına nasıl kıyıp da Hafız Paşa Mektebi'ne yollayacaksın? O sarığı boynuna dolanası herif, falakada üç çocuk öldürmüştür!" dediğini Dilfeza karaanneme anlatmış, sütninem de ona saygısızlık ettiğim bir esnada bunu öç alırcasına yüzüme karşı söylemişti! Bu kara haber kulağımda olduğu için o sesler hızlı hızlı yaklaştıkça o hayal de giderek korkunç bir hakikat mahiyeti alıyordu. Yeni bir kaçınılmaz belaya tutulmuştum: Gitmem desem evimizin yanı başında o kanlı bıçaklı, tabancalı enişte var. Şakasız bir adam. Gitsem, sabahtan akşama kadar, ha şimdi falakaya yıkacaklar, hoca beni ya öldürecek ya sopalarla tabanlarımı patlatacak azabı var.

Bir an oldu ki Yakup Hoca beni elimden tutarak bir kapıdan içeriye daldı. Daha bir iki merdiven çıkar çıkmaz evvelki seslere fısıltı dedirtecek büyük bir vaveyla koptu. Birdenbire irkildim. Yakup Hoca bileğime yapışarak:

— Korkma! Zaten enişte beyin söylemiş, şimdi ben de söyleyeceğim... Seni dövmez! dedi.

Dedi ama kaç para eder! Evet, eder mi etmez mi, bu konuda sizin de görüşünüzü almak için şimdi hakiki bir manzara anlatayım:

Birkaç merdiven daha çıkıp da ufak bir aralıktan geçer geçmez girdiğimiz geniş, tavanı nispeten basık, hıncahınç bir

---

1 Ne eksik ne fazla, aynı özelliği taşıyanların hepsini içine alan ve taşımayanları dışarıda bırakan.

dershanenin sokak tarafına çıkık bir yükselti mahallinde o ana kadar hiç görmediğim bir şeyler oluyordu.

Kötü tesadüf! İnsan korktuğuna uğrar derler ya!

Bu manzara o gün bugündür gözlerimin önünden gitmez: Dehşet içindeki bakışlarım, bir anda bu yükseltinin üstünde ayağa kalkmış, elindeki sopayı önündeki iki hafızın kıvıra kıvıra tuttuğu büyük bir falakanın ta ortasında sıkı sıkı, yan yana duran iki çıplak tabana gerile gerile, birbiri ardınca indiren, sarığı çözük, benzi atık, gözleri dönük, bıyığı sakalına karışmış, safi sinir kesilmiş birine takıldı. Bundan ötesini bilmiyorum. Kendime geldim ki bizim evin kapısının önündeyim. Durmadan, dinlenmeden çalıyorum. İçeriden bir koşuşma... Kapı açıldı, girdim. Düşüp bayılmışım!

Sonradan anlattılar: Yakup Hoca da gerisin geri dönmüş ama değil yetişmek, beni görememiş bile! Korku bu ya... Bunun sağlam, çevik bacaklara verdiği çabukluk kuvvetini hiçbir dinamo makinası veremez. Otomobil! O neymiş? Her gün görüyorum, bunlar yetişseler yetişseler, geçseler geçseler, bizim sarsak arabalarla alık tramvaylara yetişirler, onları geçebilirler. O gün olsalardı da bana yetişselerdi!

Dedim ya! Bela bir değil ki!

Yakup Hoca konağa döndüğünde macerayı enişteme anlatmış. Anlatır anlatmaz, bizim yeniçeri ağası hükmü vermiş:

— Öyle şey mi olurmuş! Yarın mutlaka gidecek!

Mesele çatallanmış. Halam, annem eteğine kapanmışlar. Benim için "Hastadır, yatıyor" demişler. O da sürekli:

— Hocadan korkmayan çocuk okumazzz! diye, z'lerin üzerine basa basa reddedermiş.

Nihayet kadınların yalvarmaları sonuç vermiş. Yumuşaya yumuşaya:

— Eh! Öyleyse... Gelecek cumartesine kadar gitmesin de o gün ben kendim götürürüm, demiş.

Bilirsiniz... Bir hafta, bir haftadır! Hem sütninem, o kapkara dert ortağım da benden yana olmuştu. Hocanın falaka karşısında almış olduğu dehşet saçan vaziyeti karaanneme tasvir ettikçe kadının gözleri kayboluyor, dudakları

ağarıyordu! Hele halam... Dinleyemiyor, "Sus Rasim, söyleme. İçime baygınlıklar geliyor!" diyordu.

Annemle gayet resmi olduğumuz için onun huzurunda ayrıntıya girişemiyorduysam da o biçare halden anladığı için yüzüme mahzun mahzun bakıyordu. Görüyorsunuz ya! Bu mektebe gidişim iki aileyi matemlere boğdu! İçlerinde neşeli olan biri vardıysa o da eniştemdi.

Bir gün beni karşısına aldı:

— Anlat bakalım, hoca nasıl dövüyordu? dedi.

Ben de iyice anlatırsam belki derdime deva olur sanarak, bütün varlığımla (Of!.. Ne manasız kelime) anlattım. Netice ne olsa beğenirsiniz... Bir taraftan bıyıklarını burmakla beraber, "Kah kah kah!.." sesiyle bir tahtaboş gülüşü! Onu takiben kalın kalın, vurgulara dikkat ederek:

— Demek ki sen o kadarcık bir sopa tatlısı yiyemezsin, öyle mi? Yazık sana be! Artık herkese söyleyeceğim. Sana "Laz Mehmet Bey'in Rasim'i" demesinler. Vay tabansız herif vay! Ulan, insan onun yüz tanesini yer kalkar, hocasının yine elini öper, gider yerine oturur. Vay muhallebici vay!

Meğer bana karşı bu derece katı yürekli görünen o alicenap eniştem, halama ve anneme:

— Siz karışmayın. Ben onu götürür, hocanın da kulağını çekerim. Şayet bir sopa vuracak olursa da sarığını boynuna geçiririm. Mektebe gitmeyen çocuğun sonu ya tulumbacılıktır ya beygir sürücülüğü... Siz Rasim'i bana bırakın! dermiş.

Bu sözleri bari bana da söyleyin. Hayır, söylemezler. Söylerlerse yüz bulur, şımarırmışım!

Evet, bir hafta bir haftadır ama... Her geçen hafta gibi, o da geçer! Ben bu hafta zarfında yumuşak huylu hocam Yakup Hoca'dan "nasara" ve "yensuru"dan "fezake mansurun"a[1] kadar manalarıyla beraber Arapça okuduğum gibi, karalamalarımla[2] da elimi, yüzümü ve aşağı odanın minder örtülerini mürekkebe buladım. Hatta annem, beni paylarken sütnineme de:

---

1 Arapçada "nasara" (yardım etti) fiilinin çekimleri.

2 El alıştırmak için tekrar tekrar yazılan yazı.

— Ne de olsa senden süt emdi. Bir tarafı kararmasa olmaz! diye latife etmişti.

İşte o haftanın cumasında eniştem, iltifatların en büyüğü sayılacak şekilde, beni giydirmelerini emretti ve Ali Çavuş'u da beraberimize katıp Fatih Camii'ne namaza götürdü. Namazdan sonra meydandaki kahvelerin birinde oturduk. Birine bir şeyler söyledi. O gitti geldi. Geldi ama yalnız değil. Yükselti üzerinde elindeki sopayı gerile gerile vuran hoca da beraberinde... Enişte ayağa kalktı:

— Buyurun Hafız İsmail Efendi... diye karşıladı.

Benim eniştem biri gelince ayağa kalksın! Görülmüş şey değil. Bana da emretti.

— Hoca Efendi'nin elini öp!

Öptüm. Yumuşak bir el ama sopa vuruşu pek sert! Kahveler geldi. Bu esnada Ali Çavuş beni alarak Karaman Çarşısı'na doğru götürdü. Yemiş, öteberi aldı. Hatta yemişten daha tatlı bir şey söyledi:

— Şimdi bizim Miralay Bey, senin için hocaya tembih ediyor. Artık sana bir fiske bile vuramaz.

— Ya vurursa?

Ali Çavuş kaşlarını çattı:

— Vuramaz! Sen benim dediğime bak. Bizim Miralay Bey vurma diyecek de o vuracak ha! Ona karşı gelmek için (Tesadüf bu ya! Eliyle bir tanesini göstererek) insanda şu manda kadar yürek olmalı!

Bu teminat benim için oldukça hayırlıydı. Geleceği görmemekle beraber bugün için büyük bir ümit veriyordu. Biz Ali Çavuş'la Şehzadebaşı'na kadar aktık... Gezdik, seyrettik, dolaştık. Akşama doğru döndük. Eve girdiğim anda sütninem:

— Beyefendi, hocaya tembih etmiş. Seni dövmeyecek... Hem de yanı başında oturtacak! demesin mi?

Eyvahlar olsun! Hem kadın hem de Arap aklı! Bilmiyor ki dayak atıldığını seyretmek de hemen hemen dayak yemektir!

Münif Fehim çizimiyle falaka. (Yusuf Çağlar Arşivi)

Hafız Paşa Mektebi'nde Birinci Gün

Gerçekten de o cumartesi sabahı beni erkenden kaldırdılar. Her zamanki gibi sildiler, temizlediler, giydirdiler. Annemle sütninem bana karşı pek değişik birer vaziyet almıştı. Bakışlarından acıdıkları hissediliyordu. Bir hafta evvel tam bugün, daha mektepte oturmadan, elif demeden, gerisin geri dönüp kaçarak en şiddetli çarpıntılarla eve gelip bayıldığımı gördükleri için, bugün yine ne hallere gireceğimi gözleriyle görüyorlarmışçasına müteessir olduklarına dair benim küçücük gönlüme bir şeyler sezdiriyorlardı. Bizim evin bahçesi, konağın selamlık bahçesine bitişik olduğu için gözlerim de sürekli oranın yollarını araştırıp duruyordu. Nihayet korktuğuma uğradım. Ali Çavuş'un heybetli heyulası yüksek kayısı ağaçlarının gölgeleri altına girdi, daha ziyade karardı, kayboldu. Birkaç saniye sonra tekrar görünerek bahçe kapısı vuruldu. Kalbim hop hop atıyordu.

Ali Çavuş kapıyı vurarak:

— Miralay Bey, küçük beyi bekliyor, çabuk!

Zaten hazırolda duruyordum. İkisinin de ellerinden öperken ikisi bir ağızdan:

— Artık korkma, enişten götürüyor, seni dövmez! diyorlardı.

Yakup Hoca'yı bile geri çekilmeye mecbur bırakan o malum falaka manzarası gözlerimin önünden geçiyordu.

Ali Çavuş beni çok severdi. Görür görmez gülümseyerek kır düşmüş pala bıyıklarının arasından:

— Bey çıktı. Biz sizin bahçeden geçip önüne çıkalım, dedi.

Çıktık. Fakat eniştem olacak o seksenlik yeniçeriyi bizim kapıyı geçmiş, elleri arkasında yokuşun başına varmış, bizi bekler halde bulduk. Bizi görünce yine ilerlemeye başladı. Fatih meydanında ancak yetişebildik.

Mektep yine velvele içindeydi. Merdivenlerden çıktık. Dershane kapısından girer girmez gözlerim hocaya doğru dikildi kaldı. Önündeki rahlenin üzerine ta dirseklerine kadar sıvalı kollarını dikmiş, elleri kafesvari şakaklarına dayalı, sallana sallana okuyan bir hafızı dinliyordu. Bizim gelişimizle birdenbire çöken sessizlik onun da dikkatini çekti. Başını kaldırıp baktı. Eniştemi görünce yerden kalkarak rahlesinin bir ucunu itip sedirde yer gösterdi. Ali Çavuş ile ben vaziyet almıştık!

Konuştuklarını işitiyordum. Hoca diyordu ki:

— Ben onu (yanı başını göstererek) şuraya oturturum, çalıştırırım.

Eniştem de diyordu ki:

— Dersini bilmez, yaramazlık ederse bana haber gönder, ben terbiyesini veririm!

Ne oluyordu? Pazarlığa mı girişmişlerdi?

Bu sözler biter bitmez, eniştemin verdiği bir işaret üzerine süklüm püklüm yanaşarak hocanın elini öptüm. "Otur" dedi. Çöktüm. Beraberce birer besmele çektik. Bana ezberden Elhamdülillah'ı[1] okuttu. Cüzümü çıkarttırdı. Son dersimi sordu. Oradan da okuttu. "Maşallah, iyice sökmüş!" diyerek sağ yamacında gösterdiği yere gidip oturmamı söyledi. Bunun ardından eniştem, yüzüme bile bakmaksızın Ali Çavuş'la beraber çıkıp gitti. Artık herkes bana bakıyordu. Yeniliğim onlarca bir seyirlikti. Karşıdaki sıralar cıvıl cıvıl... Fakat neden, hepsinin gözleri fırıl fırıl? Yüzüme yönelen her bakış, çekilmeden evvel başımın yukarılarına doğru süzülüp bir anda geriliyor. Fesimde yahut arkamı verdiğim duvarda

1 Fatiha suresi.

bir şey mi var? Bakışların böyle süzülüp bir anda gerileyişini görseydiniz siz de şüpheye düşerdiniz!

Şüphe, merak... Bilhassa çocuklukta, emel ve maksadın pek bulanık göründüğü halleri değil midir? Ne yapsam da fesimi çıkarsam da baksam! İşte biri daha! Yüzüme bakıp bakıp gülümser gibi yüzünü kıpırdatırken birdenbire gözleri arkaya takla atar gibi kayarak beyazı ziyade açık, siyahı kaçık bir şekilde yukarılara doğruldu. Bu bakış bana her şeyi anlattı. Benim fesimde bir şey yok! Ne varsa fesimden yüksek bir yerde var. Derhal başımı afili bir şekilde enseme doğru büktüm. Gözlerimi o sahaya diktim. Diker dikmez de kapayıp başımı önüme eğdim. Ben de onlara benzedim. Çünkü bakılacak, görülecek şey değil ki... Ta tepemin hizasında her bir baklası pırıl pırıl parlayan bir zincirle asılmış koca bir falaka! Aman Yarabbi! Altında da ipli, fakat nispeten küçük bir diğeri daha! Dertli başımın üzerinde iki kara bela!

İşte "gözdağı" diye bunlara denir!

***

Böyle bir kâbusun ağına düşmekle beraber hem mektep binasının epeyce geniş olması hem de talebenin çokluğu ve bilhassa hocaya dersini ve ezberini dinletenlerden birçoğunun tokat ve sopa yiyişleri, zamanın geçişinin pek ağır hissedilmemesini sağlıyordu.

Burası adeta eski konaklarda "setli sofa"[1] dedikleri büyük açıklıkları andırıyordu. Buranın biraz ufağı, eniştemin konağında da vardı. Bu sofaların ortalarına doğru, iki üç ayak merdivenle diğer küçük sofaya çıkılırdı. Mektep de tıpkı böyleydi. Seddin pencereleri 100 arşınkarelik[2] bir bahçeye bakıyor; bahçedeki tahta kollu tulumba ile yanı başındaki yeşil boyalı, büyücek bir su haznesi ve bir iki ağaç benim oturduğum yerden görülüyordu. Bu su haznesini aklınızda tutun.

---

1 Döşemenin pencerelere yakın olan kısmında oturmaya mahsus, zeminden yüksekçe yapılan geniş sekilerin bulunduğu sofalara setli sofa denirdi.

2 Yaklaşık 60 m²'lik bir alan.

Bu seddin üzerinde oturan on beş yirmi çocuğun elifbacı olduğu anlaşılıyordu. Çünkü bunlar dershaneye girilen kapının yanında, bir iki minder boyu yüksekliğinde, yanları açık, önü bir kürsü yavrusuyla kapalı özel bir alanda bulunan ve açık Habeşi rengini andırırcasına esmer, kalın kara kaşlı, simsiyah gözlü, koca burunlu, kesik bıyıkları ile kara, gür sakalının arası geniş, kırmızı dudaklarla ayrılmış duran, her söz söyleyişte son derece parlak iri dişleri görünen kalfaya gidip dönüyorlardı. Benim oturduğum sıra baştan başa Mushafçıydı. Karşımdaki sıralarda, uzun rahlelerde cüzcüler bulunuyordu. Hafızlar... (Evet, bu mektepte on on beş kadar vardı.) Onlar da benim sıranın bitip döndüğü kenar üzerinde bulunuyordu.

Ben sıranın başında olduğum halde hocanın sediri ve cumbası biraz geriye çekik olduğundan yüzü, ancak dirsekleri rahleye dayalı, başı ellerinin içinde olduğu zaman görülüyordu ki benim için bu hal bir "avanta" sayılabilirdi. Çünkü büsbütün gözü önünde bulunmuyordum. Eğilip sarkacak olursa beni görebilecekti. Bununla beraber tokat indiren, kulak yırtan, sopa vuran eli daimi gidiş gelişiyle gözümün önünden eksik olmuyordu.

Öğle paydosu hocanın sediri ve çevresinin muhteviyatı hakkında bilgi edinmemi sağlamıştı. Burası basit bir şekilde yapılmış, iki üç kişinin oturabileceği genişlikte, kenarlı, arkalıklı, zeminine –Karaman olacak– büyük bir pösteki serili bir koltuktu. Fakat bu koltuğun sağ arka köşesinde de yedi sekiz ince değnekle bir iki kısa sopa bir arada duruyor, bunların yanında da kalınca iki fasulye sırığının birbirine perçin edilmesiyle yapılmış uzun bir sırık bulunuyordu. İlk anda bunun varlığının hikmetini anlayamamıştım. Evvelce gittiğim üç mektebin üçünde de böyle bir alet görmemiştim.

Velhasıl eve gider gitmez bütün sezgi ve gözlemlerimi anlattım. Evdekiler de uzun sırığın ne zaman ve ne şekilde kullanıldığını bilemediler. İkindi dersi için yine mektebe dönerken yolda Ali Çavuş'a da anlattım. O hele hiç bilemedi. Meğer biraz sabretmem gerekiyormuş.

Bu mekteplerde benim gördüğüm bir tezat vardı: Hoca yumuşak olursa kalfa, kalfa yumuşak olursa hoca sert olurdu.

Dönüşümde, henüz hoca gelmeden, kalfa benim oturduğum yere kadar gelerek cüzümden birkaç yeri okutup beğendi. Yanımdaki Mushafçıya da, "Hocaya gitmeden evvel bir kere sen dinle!" diye tembih etti.

O da dinledi. Yavaş yavaş arkadaş oluyorduk. Bir iki konuştuktan sonra derhal yüreğimdeki derdi döktüm. Evvela zincirli falakayı sordum, dedi ki:

— O, büyük hafızlar için...

— O uzun sırık?

— Uzaklarda konuşmaya dalanların başına vurmak için...

— Sen de hocadan çok korkuyor musun?

— Korkarım ya... Kalfa bile korkar!

— Onu da falakaya yıkar mı?

— İsterse yıkar! Geçenlerde bilmem hangi medreseden bir hafız getirdiler. Sakallı bıyıklıydı. Gelir gelmez bizim hafızlar üstüne üşüştüler. O zincirli falakaya yatırdılar. Hoca aldı sopayı eline, kalktı ayağa... Öyle dayak attı, öyle dayak attı ki hafız bayıldı, ayaklarından da kanlar fışkırdı. Üç kişi zorla kaldırdılar. Bahçeye götürdüler de ayaklarını musluklara tuttular...

— Sonra kardeşim?

— Sonrası... O gün akşama kadar kim derse gittiyse sopa yedi.

Yeni arkadaşın "geçenlerde" dediği falaka dayağı, benim Yakup Hoca'yla beraber geldiğim zaman görüp tabana kuvvet kaçtığım hengâme olacaktı.

Arkadaş devam ediyordu:

— Bu hoca için, dayak altında üç çocuk öldürmüş, diyorlar. Karşısına gitmiyor muyum, bildiğimi şaşırıyorum. Fakat benim babam tembih etti de bana...

Derhal sözünü kestim:

— Benim de, hani sabahleyin beni getirdi de hocanın yanında oturdu, enişte o, eniştem tembih etti.

***

Mektebin durumu hakkında aldığım şu malumat beni bir kat daha dehşete düşürmüştü. İkindi dersi için karşısına gittiğimde tir tir titriyordum. Galiba farkına varmış olacak ki:

— Haydi, sen git, kalfa dinlesin! dedi.

Yerimden nasıl kalktığımı bilmiyorum. Adeta o tarafa can atmıştım.

Falaka Türleri ve Davacılar

Derse çalışmak hususunda konakta da mektepte de ateş gibiydim. Yakup Hoca'nın sakinliği, nezaketi ve teşvikini; bunlardan da önemlisi, bazen ders esnasında eniştem teftişe çıktıkça, "Maşallah... Bu kadar ummazdım! 'Nasara'yı bitirdi, gelecek derste de 'nasara, nasarâ'yı bitirecek. Eli de yazıya iyice kırıldı. Geçen ders 'ba beb...'i[1] verdim. Rakam yazmaya da başladı," gibi sözlerle methetmesini; eniştemin de nasılsa yüzüme gülerek, "Öyleyse bugün üç gündelik hak etti," diyerek üç çil kuruş vermesini; halamın kendisini ziyaretlerini kabul ettikçe (kimse huzuruna izinsiz çıkamazdı) kadıncağızın, "Rasim'in nesi eksikse, ne lazımsa alınız!" gibi emirler vermesini; tüm bu teveccüh ve övgülerin bittabi bizim evde de karşılığını bulmasıyla annemin ve sütninemin koltukları kabararak karaannemin iri gemi şamandıraları gibi iki tarafa yalpalayarak, "İnşallah oğlum hafız olur! Ben ölürsem bana her cuma akşamı Yasin okur!" tesellisiyle seve seve, yüzümü şapır şapır öperek, "Ağzı da mis kokuyor!" demesini; Ali Çavuş'un aldığı emir üzerine her cuma yemekten sonra beni alıp mesela Yenibahçe'de pehlivan güreşine veya Şehzadebaşı'nda koç dövüşüne götürmesini ve buna benzer hayır alametlerini gördükçe seviniyordum. Mektepte de kalfanın, "Eve söyle, sana bir Mushaf-ı Şerif

---

1 Arap harfleri kullanılan eski yazıda harflerin bitişme esaslarını öğretmek için yapılan bir çalışma. Burada Arap alfabesinin ikinci harfi olan be'nin diğer harflerle bitişme kuralları gösteriliyor.

alsınlar," tembihiyle terfi ettiğimi bildirmesi hevesimi artırdıkça artırıyordu.

Eniştem bana yazma bir Mushaf aldığı gibi, hattatlık konusundaki yeterliliğimi de takdir ederek bana beyaz bir divit hediye etti. Bu divitin kuburluğunda, fildişi sapının ucu mercanlı, ağzının kenarları yaldızlı, ortası yine yaldızlı çiçekli bir kalemtıraş ile gayet zarif bir makta[1], bir iki menevişli ve bir iki abanoz gibi simsiyah kamış kalem vardı. Böyle kıymetli bir hediye aldığım için büyüklerin eteklerini, onlardan küçüklerin ellerini öptüğüm zaman aldığım aferinlerin sonu gelmemişti. Hatta halam, biri küçük, biri büyük, küçüğü mavi, büyüğü al, iki ipekli mendil verdiği gibi annem de sandıkta yeni yeni sakladığı kıymetli bir şal ve sütninem de Dilfeza'ya ördürdüğü alaca, küçük bir kese verdi. Karaannem üç dört cebinde ne kadar çil parası varsa hepsini avcuma doldurmuştu.

Fakat içişlerinde yürüttüğüm siyasetin parlaklığı, dışişlerinde yani mektep âleminde dayaktan, falakadan kurtulmak gibi büyük bir ödülü beraberinde getirmiyordu. Çünkü burada eskilerin dedikleri gibi "pir ü berna, bay u geda" yani yaşlı genç, zengin fakir demeden herkesin er geç bir gün tabanlarının yükseleceği muhakkak görünüyordu. Çünkü Hoca Hafız İsmail merhumun terbiye vermekteki şöhreti bütün İstanbul'da duyulmuştu. Bunu o çocukluğumla ben nasıl anlamıştım? Ben değil, en kalın kafalı biri bile anlardı, o rütbe bariz bir hakikatti. Biz derslerimizle uğraşırken kapıdan büyük bir gürültüyle iki kişinin koltuğunda bir çocuk getirilir, anasına babasına saygısızlık ettiği söylenir, falakaya yıkılırdı. Yani hoca, dışarıdan bu yolda gerçekleşen ricaları da kabul ederdi.

Dehşetli bakışlarımı her falaka vakasında dört açar, her aşamasını seyrederdim. Anlamıştım ki her falakaya yatış bir değil. Kabahatin türüne, büyüklüğüne, hocanın

---

1 Kamış kalemin ucunu düzeltmeye yarayan, kemik, boynuz, fildişi, bağa veya sedef gibi sert bir maddeden yapılan alet.

o günkü asabiyetine göreymiş. Başlıcaları: Mest, potinin üstüne "hafif"; mest, potin çıkarılarak çorap üstüne "az ağır"; yalınayak "ağır"; ıslak ayak "daha ağır"; kuvvetli bükmelerle zincirli falaka "pek ağır"; bu halde, bu vaziyette vurulan sopa birdenbire kaldırılmayıp temas sıkı sıkıya muhafaza edilerek usulü üzere sopa yalatılarak yavaş yavaş bütün taban üzerinden çekilip deri parçalama "en ağır." Bu altı türün bir de karışık olanı vardı ki o da ayaktan başka, vücudun neresi gelirse oraya vurmak şeklinde uygulanıyor, ondan sonra da uzaklaştırma işlemleri yapılıyordu. Hatta bir tür daha vardı: Küçüklerden dayak yemeyi hak edenler birikip bir tarafa ayrılır, sonra birer ayakları yıkılıp bir vuruşta her tabanın kısmetini alacağı şekilde falakaya bir vaziyet verilirdi. "Elbirliği" gibi, buna da "ayakbirliği" denirdi.

"Ağır" türde dayak yiyenlerin çoğu, ayakları falakadan kurtulur kurtulmaz yürüyemez, kıçın kıçın, sürüne sürüne bahçeye kadar gider ve oradaki musluk altında ağrılarını dindirirlerdi.

Falakacı karayağız, irice bir hafızdı. Hoca yüzüne baktı mı yerinden fırlar, falakayı indirir, diğer bir hafız da yardıma koşar, falakaya yıkarlardı.

Fakat her talebe dayak yer mi?

İşte size bir mesele! Sonra her dayak yiyenin anası babası, böyle kıyasıya dayağa tahammül eder mi? Bir mesele daha! Gerçekten de hocanın çocukların velileri üzerindeki nüfuzunun ne kadar kuvvetli olduğu, velilerin hamam, birkaç günlük misafirlik, düğün gibi sebepler için ta mektebe kadar gelerek kendisinden çocukları adına izin almalarından anlaşılıyordu. Bunun haricinde hoca baş ağrısına, boyundaki şişliklere hediye almadan okuyordu. Bazen görüyordum: Fatih'teki kahvelerin önünden geçerken iskemleden fırlayan fırlayana... Elini büyük bir hürmet ve edeple öpüyorlardı. Hatta:

— Hoca dediğin böyle olmalı. Elinden sopası düşmemeli! denildiğini bile işitmiştim.

Bununla birlikte biz yine birinci meselemize geri dönelim: Her talebe dayak yer mi?

Bir gün ben yeni Mushaf'ımdan dersimi kalfaya dinletirken kapıdan içeriye iki erkek, sırtlarında tabanlarına basamayan bir çocuk, arkalarında mangal kapağı yaşmaklı, çifte etek feraceli[1] iki kadın girdi. Doğruca hocanın önüne gittiler.

Acaba ne var?.. Bu çocuk daha dün falaka yemişti. Bugün de anasının, babasının, akrabasının hatırı için yeniden mi yiyecek?

Erkeklerden biri çocuğu yere oturttu, kunduralarını ve çorabını çıkarttı. Birdenbire doğrularak:

— Hoca Efendi, bu ne hal? dedi.

Dedi ama sert, haşin, öfkeli bir vaziyet aldı. Öteki de bağıra bağıra:

— Biz size çocuğumuzu teslim ettiysek okut diye teslim ettik. Bak, iki tırnağı düşmüş, bütün parmakları mosmor. Aksaray'da Yahudi hekime götürdüm, "Ölür" diyor,
demesiyle beraber bir vaveyla koptu. İki kadın hem ağlaşıyor, hem de:

— Bir şeycikler demem. İlahi, senin de vurduğun eller böyle morarsın. Gül gibi çocuğum helak oldu! diye bağırıyorlardı.

Hocanın sinirlendiği görülse de iki erkeğin tehditkâr tavrı karşısında sopaya elini uzatamadı. Öyle bir an oldu ki uzun boylu olanın:

— Ben şimdi senin sarığını boynuna dolar, eşek sudan gelinceye kadar o sopalarla kemiklerini kırarım ama ne yapayım ki Kuran hafızısın. Zalim herif!
narasını atmasıyla, durmadan ağlayan kadınlar da:

— İnşallah ona okuttuğun şanı yüce Kuran seni çarpar! diye bedduaya başladılar.

---

1 Eskiden kadınlar dışarı çıkarken ferace giyerlerdi. Gerdan altında kavuştuktan sonra omuzlara doğru açılıp sırttan yere kadar dökülerek inen, pelerine benzer bir üst giyeceği olan ferace yalnızca gözleri açıkta bırakan yüz örtüsü yaşmakla birlikte kullanılırdı.

Bu arada kalfa da arbedenin hiç olmazsa sokaktan işitilmemesi için çocuklara, "Okuyun!" kumandasını vermişti. Bunun üzerine gürültü son haddine yükselmiş, curcuna doruğa çıkmıştı. O kıyamet habercisi velvele esnasında zavallı çocuk, erkeklerden birinin kucağında olarak şikâyetçiler söylene söylene, haykıra haykıra çekildiler. Artları sıra da hoca, sarığı darmadağın bir halde, yerinden fırlayıp gitti...

Kalfa da kalktı.

Biz bize kaldık, şaşkın şaşkın bakınıyorduk. Bir ara hafızlar da kalktılar. Mushaf'ı koltuklayan, sarığını bastıran, cübbesini toplayan çıktı.

Ne oluyordu? Belli değildi.

Belki yarım saat sonraydı. Kalfa, yanında iki sarıklıyla birlikte döndü. Bunlardan biri diyordu ki:

— Bu kadar da olur mu? Yedi yaşında bir çocuk bu kadar dövülür mü?

Kalfa, doğrularcasına cevap veriyordu:

— Elinde değil... Bir kere gözünün önünde iki taban dikildi mi kendisini tutamıyor. Biçare Hafız Cemal'i de böyle dövüp de ölümüne sebebiyet vermemiş miydi?

— Kendisi nerede?

— Eve gitmiş... Hastalanmış... Bana "Mektebi paydos et" dedi.

Bize dönerek:

— Haydi evlerinize! Bugün paydos!

Topuz Hafız'ın İsyanı

O gün, yani bir gün evvel, ayakları morarıp basamayacak hale gelinceye kadar dayak yiyen çocuklarını taşıyarak mektebe gelen ana, baba, büyükana vesaireden oluşan aile erkânının hocaya bizim gözümüzün önünde çıkışıp bağrışmaları, tehditte bulunmaları üzerine, hiçbirimizin ümit etmediği şekilde paydos olarak eve dönüşüm, evde birdenbire bir heyecana sebep oldu desem yeridir. Benim her halime karşı bir sorgu yargıcı kesilen o sütninem karısı, beni böyle vakitsiz görünce şaşaladı. Zenci ırkına has ani bir öfkeyle gözlerini açıp duyura duyura, burnunun kanatlarını şişire şişire:

— Yine mi kaçtın? diye yüzüme haykırdı.

— Kaçmadım sütnineciğim... şey oldu...

dedim ama onun bağırışı ve o bağırış arasında "kaçmak" lafının bulunuşu annemi odadan çıkararak karşıma dikti.

— Ne oldu?

Çekinmeden anlattım. Rahmetli dinler, dinledikten sonra söyleyeceğini söylerdi. Şu sorgulama esnasında hazır bulunan ve benim her zaman savunma vekilim olan karaannem ikisinin de yüzüne ters ters baktıktan sonra beni kolumdan tutarak:

— Çocuğun üzerine bu kadar ne gıcılıyorsunuz?[1] diye çekip odasına götürdü.

Bununla birlikte o da sordu:

---

1 Rahatsız edici derecede üstüne düşmek.

— Ne oldu evladım?

Ne olduysa bir bir ona da anlattım. Merakla dinledi. Hele ayakta duramayan çocuğu, çocukluğa özgü bir rahatlıkla açıkça tasvir edişimden son derece hayıflandı. Fakat aradan yarım saat geçer geçmez Ali Çavuş'un sesi birdenbire yankılandı. Beni çağırıyordu.

— Ne var?

— Miralay Bey istiyor!

Sütninem mi haberimi vermiştir dersiniz? Mutlaka odur. Ali Çavuş da bahçede yürürken söyledi. Soruşturmak için ta mektebe kadar gitmiş, kapıları kapalı, içerisi bomboşmuş!

Eniştemin odasından içeriye girdim ki kaşlarını çatmış, bana bakıyor. Her zamanki gibi heceler üzerinde çokça dura dura:

— Ne oldu bakayım?

El pençe divan, dilim döndüğü kadar ona da anlattım. Dinledi. Benimle beraber divan duran Ali Çavuş'un yüzüne dönüp manalı manalı baktı. Ondan ifademin doğruluğunu onaylayan bir işaret alması üzerine:

— Eh... Öyleyse git! diye bir paydos da o verdi.

Ne dersiniz... O koca konak ile onun yavrusu olan bizim evde en anlayışlı halam çıkmıştı. Haremde ona anlatırken kadın tabiri kullanarak, "Halacığım, Allah vermesin, çocuğun ayağı şerham şerham[1] olmuş, kanları akıyordu" der demez benzi uçmuş, "Sus Rasim, sus... Şimdi bayılacağım!" diye eliyle ağzımı tutmuştu!

Her ne kadar beraatıma karar verildiyse de bende de başıma bu işleri açan sütnineme karşı derin bir kin peyda olmuştu. Tekrar eve dönerken konuşmamaya karar vermiştim. Hakikaten de kararımda sebat gösterdim. Kendisine hiç aldırmayarak doğruca karaannemin yanına gittim. Dilfeza'yla konuştum. Ona tek bir harf söylemedim. Tabii ki o da benim öfkemi çok çabuk anladı. Bana pek düşkün olduğu için mahzun mahzun etrafımda dolaşmaya başladı.

1 Yarık yarık, parça parça.

Böbürlendikçe böbürleniyordum. Karaannem de beyaz tırnağı siyah etinden taze badem içi gibi ilk bakışta ayrışan parmağını boğazına tutarak arada, "Gördün mü? Artık oğlanın da burasına geldi!" gibi sözlerle fitliyordu. Meğer annem de haber almış, sütninemle aramızdaki bu alışverişe gülermiş!

Öyle ama gece kiminle yatacağım? Karaannemle yatılmaz, çünkü çok şişman, beraber yatağa sığmayız. Dilfeza ile...

Süt, kara, kara, beyaz, her neyse, anne değil mi? Annemle âdetimiz değil... Yalnız?.. O ana kadar hiç yatmadım. Ne olacak? Uyumayacak mıyım?

Öyle şey mi olur? Minderin köşesine çekildim. Bir esnedim, bir daha esnedim... O kadarını biliyorum. Gözümü açtım ki yine sütninemin yatağındayım. Kendisi yok... Yalnız bir yatıp kalkma hareketinden, bir besmele s'sinin keskin keskin gelişinden anlıyorum ki sofada namaz kılıyor.

Namazdan sonra odaya gelerek:

— Güneşler doğuyor, sen daha yatakta mısın? Kalk bakayım...

Huyunu bilirim, pek de dikine gitmeye gelmez. Damarı tutarsa pataklar. Kimse de bir şey söylemez! Burası da var. Derhal kalktım. El, yüz silme, kahvaltı esnasında yine evvelki gibi olduk!

***

Şaşılacak bir hal! Hoca o gün mektebe gelmedi. Biz akşama kadar kalfadan okuduk. Kulaktan kulağa bir rivayet: Hoca kahırlanmış, hastalanmış... Fakat sabahları yine Sultan Selim Camii'nde hafızları dinliyormuş.

Ertesi gün, yine gelmedi! Daha ertesi gün, keza yine gelmedi!

Mektep şen, asude... Her sırada mutluluk belirtileri, her yüzde mesut bir gülümseme... Herkes harıl harıl okuyor, gırıl gırıl konuşuyor... Arada vakitli vakitsiz bir ses:

— Çocuklar, susun! Gürültü etmeyin!

Tıs! Bir dakika sonra yine aynı velvele!

Dördüncü günün akşam ezanındaydı. Kalfa, hocanın yarın geleceğini söyleyerek gelir gelmez herkesin sırasıy-

la gidip elini öpmesini tembih etti. Hakikaten de ertesi gün öğleye doğru hoca, burma sarıklı, rengi atık kurşuni cübbeli, ziyadesiyle esmer, Mushaf'ı koltuğunda, gürbüz, tıknazca, yeni bir hafızla beraber gelip makamına oturdu. O hafıza da bizim hafızların tarafında bir yer gösterdi. El öptük, memnun oldu. Öğleden sonra, "Mektep yine o mektep, devran yine o devran"[1] oldu.

Günler yine eskisi gibi gelip geçiyor, falaka yine şakırdıyor, çatırdıyor, sopa yine inip kalkıyor, dayağa tutulanlar yine ah vahlarla beraber, "Bir daha yapmam Hoca Efendi... Tövbeler olsun!" feryadıyla kıvranıyordu.

Fakat yeni bir âdet ortaya çıkmıştı. Bazen kalfa yerinden kalkıp hoca ile falaka arasına girerek güya şefaat ediyordu. Galiba uzun bir müzakere neticesinde hoca, "Ben hırslanıp haddinden fazla dövmeye başlayacak olursam sen araya gir," demiş olmalıydı. Kendi zulmünün şiddetinden nasılsa haberdar olmuş olacak! Pek iyi bilmiyorum ya... Görünüş, gösteriş şimdilik böyle bir izlenim veriyordu.

Benim başıma ikinci bir dert daha sarmıştı. Her gün "karalama"yı yazıp gösterecektim. Çantamın içini görmeyin, neler yoktu!

Yeni yazılmış, yalanmış, süngerle silinmiş, kurutulmuş, küçük veya büyük mührelerle[2] uzun uzun cilalanmış, "aharlı" dedikleri meşk kâğıtları mı; kalfaya bin ricayla açtırılmış, her birinin ucu ayrı ayrı kâğıttan kılıflara geçirilmiş çeşit çeşit kalemler mi; divit takımından başka likalı, likasız, yeşil, mor renkli, acayip prizma şeklindeki toprak hokkalar mı; eve ağzım, burnum, parmaklarım mürekkepli gittiğimden, mektepten çıkarken temizlenmek için sabunu içinde bir el bezi mi; ince kâğıtlara sarılı tavus tüyü, altın varak mı; kapağı uzunlamasına açılan, ince, uzun kutu içinde tebeşir mi; mühre cilası ince tutsun diye mühürlenecek

---

1 Recaizade Mahmut Ekrem'in "Ferda-yı Tedfin" şiirindeki "Âlem yine ol âlem, devrân yine ol devrân" dizesine atıfta bulunuluyor.

2 Kâğıtları parlak ve pürüzsüz bir hale getirmek için kullanılan, billur veya istiridye kabuğundan yapılan yuvarlak alet.

kâğıtlara sürmek için lazım olan topak topak, sarı, beyaz balmumu mu; pafta pafta aktardan alınmış fakat vakti gelince kullanılacak türlü türlü yapıştırmalar mı; konakta Yakup Hoca'nın çıkmalarıyla[1], tashihleriyle süslenmiş "ca ceb"[2] yazılı meşkler mi; iki üç çeşit basılmış ilahi mecmuaları mı; ağzının mührü açılmamış, kalın, bodur mürekkep şişesi mi istersiniz... Ne isterseniz hepsi vardı. Mübarek, çanta değil, mektep bonmarşesiydi.[3] Rahmetli annem, tek ben okuyayım diye ne lazımsa dakika geçirmeden ya alır yahut aldırır, hiçbir masraftan çekinmezdi. Bunlardan başka ayrı bir beze sarılan ufacık bir gümüş kupa da vardı, onunla su içerdim.

Karalamayı öğle ile ikindi arasında ders okuyup aldıktan sonra yazardım. O gün de divitimi, kâğıdımı çıkarmış, yazıyordum. Özenirdim de... Dalmışım. Hocanın tarafında ansızın bir gürültü koptu. Çocukların cümlesi yerlerinden kalktılar. Falaka iniyordu. Fakat on beş yirmi gün evvel hocayla beraber gelmiş olan o burma sarıklı hafız, bizim başhafıza karşı direniyordu. Yardıma gelen diğer hafızı da kaktı. Hafız sendeleyip düştü. Başhafızın elinden falakayı da alıp attı. Hoca başına doğru bir sopa salladıysa da çekilip yemedi. Bir anda başhafızın gırtlağına sarılıp boğarcasına sıktı. Diğer hafızlar da kalkmışlardı. İmeceyle onu yıkmak, yere yatırmak istiyorlardı. Fakat Topuz[4] Hafız anadan doğma boksçuymuş. Vurduğunu deviriyordu. Hoca ayağa kalktıysa da önündeki rahlenin yıkılmasından, döşemenin sarsılmasından duramadı. Ortada sille, tokat, bağırtı, "Aman!", "Vay gözüm!" sesleri çoğaldı. Durum öyle bir hale geldi ki Topuz Hafız, hocanın kalın sopalarından birini kapmış, önüne gelene indiriyor, kendisine yol açıyordu.

---

1 Bir sayfanın kenarına yazılan not, derkenar.

2 Arap harfleri kullanılan eski yazıda harflerin bitişme esaslarını öğretmek için yapılan bir çalışma. Burada eski alfabenin altıncı harfi olan cim'in diğer harflerle bitişme şekilleri çalışılıyor.

3 Bonmarşe (Fr. bon marché): İçinde her türlü giyim, süs eşyası, oyuncak vb. satılan büyük mağaza.

4 Kısa ve tıknaz.

Öfkeli, saldırgan bir heybetle sopayı her iki tarafa havale ederek, ortalığı devirip çiğneyerek dehşetli bir hal almıştı. Bir an oldu ki bütün mektep halkı, yani biz çocuklar, korkumuzdan, "Anneciğim! Anneciğim!" diye ağlaya ağlaya haykırışmaya başladık. Sıralar, rahleler birbiri ardınca yıkılıyordu. Kalfa bile yerinden kımıldayamıyordu. İnsanın aklını alan böyle bir hengâmenin arasında çantamı kapadığım gibi soluğu kapının önünde aldım.

Sokak hıncahınç dolmuştu. Bir ara Topuz Hafız başı açık, fakat eli sopalı bir halde fırladı, basıp gitti. Arkasından da "hurrrrra!" diye bütün mektep boşandı.

İsyan, etkisini böyle dehşetengiz bir tahliyeyle göstermişti. Her kuşun eti yenmediği gibi, bir iki yanlış için de her hafız falaka yemez!

Bu defa eve heyecanlı heyecanlı varmıştım. Yine sütninem karşıma çıktı. Halimden ne kadar müteessir olduğumu anladığı için büyük bir nezaketle yüzüme gülerek:

— Sana ne oldu, evladım? diye sarıldı.

Ağlıyordum. Etrafım kalabalıklaştıkça coştum. Nihayet isyan olayını anlattım.

Bizim evde bütün kararlar, annemin bakış açısına bağlıydı. Dinledi, durdu. Karaanneme:

— Beyefendiye söyleyelim de Rasim artık o mektebe gitmesin! dedi.

Ne adaletli bir karar!

Yeni Mektep, Yeni Korku

Hafız Paşa Mektebi'ne gitmiyorduysam da bahçeden başka bir yere de çıkamıyor; yetmezmiş gibi, Yakup Hoca'nın her akşama binen derslerinden, karalamalarından ve ezberlerinden de göz açamıyordum. Üstelik eniştemin birdenbire hastalanması, onun doktoru haline gelen Ali Çavuş'u kapı dışarıya baktırmadığı için cuma gezmeleri de sekteye uğramıştı.

Hasta garip bir haletiruhiye içine girip bir kere, "İstemem, gelmesinler!" emrini vermiş olduğundan, haremden hiç kimse ziyaretine, halini hatrını sormaya gidemiyordu. Bu emir ne değiştiriliyor ne de sebebi söyleniyordu. Zavallı halam arada sırada Ali Çavuş'un büyük bir dikkatle bir parmak kadar açık bıraktığı oda kapısının önüne, ayaklarının ucuna basarak gider, oradan tek gözle "ihtiyar arslan"ın yüzüne bir bakış atar atmaz dönerdi.

Bir gün, benim bile kulağıma gelen bir söz, herkesi düşündürmeye başladı. Meşhur Aksaraylı Yahudi Hekim[1] "Üç defa hatmi kaynatıp verin. Üç güne kadar göğsü sökmezse artık beni çağırmayın," demişmiş.

Bütün harem halkı bu üç günün sonunu kati bir sükûtla bekliyordu.

---

1 O zamanlarda böyle doktor bolluğu nerde! Aksaray'da bir Yahudi doktor, Vezneciler ve Bahçekapı'da da birer Rum doktor olmak üzere, belli başlı üç daimi doktor vardı. Feyzi ve Nafiz paşalar, Katipyan, Horasancıyan, Zambako ve Pavlaki'nin isimleri sonradan işitilmeye başlanmıştı. (Yazarın notu)

Bir ikindi üstüydü... Sütninem, elinde Mushaf, telaşla gelerek beni mabeyn odasının kapısından Ali Çavuş'a teslim etti. Yürüdük. Hastanın yattığı odanın kapısı ardına kadar açıktı. Girdik. Hasta altı yedi şilte yüksekliğinde, duvara bitişik yapılmış olan yatağının içinde, arkası üç dört büyük beyaz yastığa dayalı bir halde, sık sık nefes alıyordu. Bana sabit ve sönük bakışlarla bakıp gülümsedi. Ali Çavuş'un talimatı uyarınca diz çöküp oturdum. Kısık bir sesle:

— Oku! dedi.

Derhal Mushaf'ı açtım, okumaya başladım. Ali Çavuş ayaklarını ovuyor, bir taraftan da bana:

— Bağıra bağıra oku! diyordu.

Ben pür-heyecan okuyordum. Beş on satır sonraydı ki Ali Çavuş kalktı. Bir de eniştenin yüzüne baktım ki gözleri kapanmış, ağzı açık, başı sağ tarafa sarkmış. Mushaf elimden düştü, kapının yanına kadar fırladım. Ali Çavuş ağlıyor, uşakları çağırıyordu. Ben son derece korkmuş bir halde kendimi hareme attım. Kadınlar başörtülerini örterek selamlığa koştular.

***

İyice hatırlıyorum... Ali Çavuş sakal salıvermişti. Efendisi Miralay Bey öldükten sonra İstanbul'da duramazmış. Bir ay sonra memleketine gitti. Yakup Hoca, vakadan sonra bir hafta kadar gelmemişti, geldiği gün de ağlaya ağlaya döndü, bir daha görünmedi. Karalamalarım elimde kaldı. Bahçıvan Marko bir sabah, üstü meşin kaplı zembilini[1] sırtlayarak veda etti. Merhumun her cuma binerek Fatih Camii'ne gittiği "Kamber" adlı sevgili atını, imamla beraber gelen birkaç kişi alıp götürdüler. Uşaklardan ihtiyar, emektar Hacı Mahmut kaldı. Konağın selamlık kısmında eniştemin vefat ettiği odanın haricinde ne kadar oda varsa kilitlenip kapandı.

***

---

1 Hasırdan veya hurma liflerinden örülmüş kulplu torba.

Evet, etrafımdaki çember gevşedi, ama o yaşımda bile hissetmiştim ki büyük bir himayeden mahrum kalmıştım. Halamın dediği gibi:

— Öksürüğü bile faydaydı.

***

Artık Darüşşafaka'ya, yetimler mektebine kaydedilmiştim. Tam doksan gece[1] buranın o kalın duvarlı, iri pencereli, düzenli koğuşlarından birinde, karaannemsiz, sütninemsiz, validesiz, dar bir karyola üzerinde yalnız yatıyorum.

Gerçi burada ne duvarda asılı bir falaka ne baştan inme uzun sırık vardı, fakat gözetmenin bir bakışı, bir potin gıcırtısı yüreğimi ağzıma getiriyordu.

"Dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz" derler. Halbuki burası altlı üstlü, yan yana, iç içe hanelerden ibaretti. Alt katta yemekhaneler, bunların üstünde teneffüshaneler, bunların da üstünde müzakerehane[2] ve dershaneler, daha üst katta yatakhaneler ve elbisehaneler vardı. Bunlardan başka, birkaç saatlik hapis ve alıkoymalar için "misafirhane", uzun sürenleri için hücre hücre "hapishane" de varmış.

Naki Efendi isminde bir müdür... "Geliyor" denildi mi nefeslerimiz tutuluyordu. Bereket versin ki Arif Ağa adında, halim selim bir gözetmenimiz vardı. Burada müdür sert, muavinleri yumuşaktı.

Burada, gecesi gündüzü mektep olan bu yerde, hayat odalarda geçiyordu. Her oda yemek, konuşup görüşmek, çalışmak, ders dinlemek, ibadet etmek, yatmak gibi insani faaliyetlerden birine ayrılmıştı. Bahçe, sanki buranın cennetiydi.

Yalnız burada "korku" iki, hatta üç türlüydi: hoca korkusu, gözetmen korkusu, müdür korkusu. Hocanın korkutması dayak, tokat ya da sopayla değildi; kalemleydi. Dersini bilmeyenin adı bu kalemle bir kâğıdın üzerine yazılıyor, bu adın karşısına "numara" yahut "sıfır" konuyordu.

---

1 Kaydedilen bir öğrenciyi üç ay velisine göstermemek, Darüşşafaka'nın temel kurallarından biriydi. (Yazarın notu)

2 Öğrencilerin kendi aralarında ders veya sınav hazırlığı yaptıkları yer.

Mektepte bulunan çocuklar, kayıt senesine göre sınıflara ayrılmış, her sınıfın öğretimi görevi birkaç daimi hoca ile hafta aralarında geldiğini gördüğümüz mülki, askeri ve ilmi öğretmenlere verilmişti. Genel işleyiş, düzenli aralıklara bölünmüştü. Sabah erkenden, namazdan evvel kalkılır, abdest alınır; yazılarıyla, mihrabıyla, halılarıyla süslendirilmiş bir camide namaz kılınır, yemekhaneye inilip kahvaltı edilir, oradan doğruca müzakerehaneye çıkılır, ya yukarı sınıftan tayin edilmiş bir çavuşun gözetimi yahut bir belletmenin yönetimi altında derslere çalışılır, bir müddet sonra dershaneye gidilir, ders alınır, velhasıl yemek, müzakere, ders, namaz, teneffüs, uyku –dediğim gibi– vaktinde ve düzenli aralıklarla gerçekleşirdi.

Okumak kadar ahlak da gözetmenlerin sürekli çabaları, aralıksız nasihatleri, azarları ve çıkışmalarıyla öğrencilere aşılanırdı. Öğretim usulü, teori ve pratik şeklindeydi. Okumak demek yazmak demekti. Ahlak da teori ve pratikti. Meselenin özü, "uslu oturmak" fiilen ne demekse, onun icrasından ibaretti. Arkadaşlarımızdan öyleleri vardı ki teneffüshanede bile sanki namaza oturmuş gibi ellerini dizlerinin üstüne koyar, gözlerini ellerinin üzerine diker, kimseyle konuşmazdı. Bu hal, usluluğun son mertebesi sayılırdı.

Dersini bilmeyenler bir defadan üç defaya kadar kuru ekmek yemeye mahkûm olurdu. Yani yemekhanede herkes yemek yer, onlar ayrı bir sofrada yalnız ekmek yerdi. Bu mahkûmiyet hocanın müdüriyete yazılı olarak isim bildirmesi üzerine "emirler defteri"ne kaydedilir, bu defter ikindi namazından sonra divanhanede sınıf sınıf, saf saf dizilen öğrencilerin önünde okunurdu.

Derse çalışmamanın en büyük cezası "izinsizlik"ti. Darüşşafaka'da izin kadar kıymetli hiçbir mükâfat yoktu. Çünkü ayda bir defaya mahsustu. Perşembe günü öğleden sonra öğrenci dışarı elbiselerini giyer, velilerinin gelmesini beklerdi. Her velinin elinde yeşil bir mukavva kâğıda yazılı bir numara vardı. Bu numara okula giriş numarasıydı. Benim ilk numaram "77" idi.

Veli bu numarayı kapıcıya, kapıcı da gözetmene verir; gözetmen bağıra bağıra okur, numaranın sahibi arkadaşlarından ayrılır, gözetmenin beraberinde müdürün huzuruna çıkar, müdür tavrını ve kıyafetini teftiş eder; çapaçul değil, lekesiz ve düzgünse ufak bir direktifle izin verirdi.

İzinsiz kalanlar, ancak ertesi cuma günü öğleden sonra mektebe gelen velileriyle alt kattaki odalardan birinde, bir saat kadar görüşebilirlerdi.

Size mektebe girdikten iki ay sonra annemle ilk defa görüşmemizi anlattığım *Gecelerim*'deki[1] bir iki sayfayı bir daha burada tekrar edeyim:

Mektebe girdiğimin ikinci ayıydı. Teneffüshanede oturuyordum. Dalmışım. Galiba orada da yine ders ezberliyordum. Kapı açıldı, gözetmen bağırdı:

— Rasim Efendi, Sarıgüzel!

Fırladım. Korka korka yanına yaklaştım. Elimden tuttu. Beni götürüyordu. Nereye?.. Acaba hapse mi? Fakat bir kabahatim yok. Hem nasıl yaramazlık edebilirdim? Kolum kanadım kırık. Ev yok. Ah!.. Anam yok. O kalbimin sevgilisi görünmüyordu. Şimdi büsbütün kimsesiz kalmıştım. O beni azarlar, ağlatırdı, fakat beraber ağlardık. O beni avutur, rencide ettiği halde üzüntüme ortak olurdu. Gece koynunda ısıtarak, vurmuşsa vurduğu yerleri ovalayarak, sık sık uyandıkça okşayarak, sabahleyin yüzüme gülerek gönlümü alırdı!

Ben şaşkın şaşkın yürüyordum. Aşağıya indik. Alt katta bir odaya girdik.

Aman Yarabbi! Gözlerim karardı, fikrim durdu. Orada birini gördüm. Onu gördüm! O! Hani ya bütün gün ağladığım anam! Orada oturuyor. Onun yanındayım ha! O gelmiş, beni görecek ha! Allah masuma acımış, dualarını kabul etmiş. Bütün gece ağlamalarıma, acı içinde inlemelerime, feryatlarıma merhamet buyurmuş!

---

1 Ahmet Rasim'in Darüşşafaka'daki günlerini ve gazeteciliğe başladığı ilk zamanları anlattığı hatıra kitabı (Âlem Matbaası, 1895).

Koştum. Ağlaya ağlaya boynuna sarıldım. Gözyaşlarım onun da akıttığı gözyaşlarıyla birleşti. İkisi de bir mecradan akıyor, ikisi de bir çehreyi ıslatıyor, ikisi de aynı hararetle o yumuşak teni yakıyor, ikisi de bir kalbin en çok kaynayan membaından koparak boşanıyor, iki göz birbirinin gözbebeği içinde birbiriyle karşı karşıya geliyordu. Ben kendimi onun gözünde görüyordum, o da kendini benim gözümde... İki ruh karşılıklı birer ayna kesilmiş, birbirimize bakıyorduk. İki dost ağız sözde ayrı, fakat özde aynı şeyi söylüyordu. O bana "yavrum" diyordu, ben ona "anne"... Ne farkı var? Ben annemden ayrı değilim ki! Ben oyum, o da ben!

Gözetmen dayanamamış, bu manzarayı görür görmez kendini dışarıya atmış!

Biraz sonra heyecanımız yatıştı. Beni öptü, okşadı. O, geleceğin latif meyvelerini dalında görmeyi arzu etti. Çalışmamı, terbiyeli davranmamı rica etti.

Peki! Çalışırım. Ben onun dediklerini yapmazsam kimin dediklerini yaparım!

Bana yemiş getirmiş. Kim yer? Sevdiğim yemeklerden birer parça almış. Onlara kim bakar! Karşımda ruhumun gıdası duruyor. Böyle bir manevi ziyafet varken başka şeyler görünür mü?

Ben durmadan yüzüne bakıyor, durmadan gülüyorum. O da beni durmadan öpüp seviyor, okşuyor.

Bana mendil, çorap ve fanila getirmiş. Ya... Artık kış geliyordu. Beni düşünmüş. Hiç düşünmez mi? Sordu:

— Üşüyor musun?

Ben o zaman sobayla yatsam üşüyecektim. Hiç üşümez miyim? Ben anamdaki canıma can katan harareti nerde bulurum. Yine sordu:

— Dövüyorlar mı?

Heyhat!.. Keşke dövseler. Ben razıyım. O yanımda olsun da ben her sıkıntıya razı olurum.

Durmadan sordu:

— Aç kalıyor musun?

İştahım yok ki yemek yiyeyim. Açım. Onun muhabbetine doyamıyorum.

— Sıkılıyor musun?

Of!.. Patlayacağım... Bu sıkışmışlık hissinden kurtulamıyorum. Nihayet kalktı. Bana:

— Rasim, yavrum. Seni göreyim, yüzümüzü kara çıkarma, oku, çalış, ben her zaman gelip seni görürüm. Lazım gelenlerden izin alırım. Beni düşünme. Şu mektepten diplomanı alıp çık. Ben de rahat öleyim, dedi.

Bir kere daha öptükten sonra ayrıldı.

O döner, ben dönerim. O başını sallar, ben de sallarım. Bahçenin yokuşundan çıkarken bir daha bakıştık. Ben yerimde mıhlı gibi kaldım. Hep ona bakıyordum. Mektebin demir kapısı açıldı. O zayıf vücut çıktı. Ağır, ıslık gibi tiz bir sesin ardından "güm!" diye bir şey öttü.

Annem dışarıda kaldı, ben yine içerde kaldım.

Hürmet Hissi, Korkudan Daha Kuvvetlidir

Bu mektepte "misafirlik" üç gün değil, belki üç ay sürdü. Ne gözetmen, ne müdür, ne de üst sınıftan başımıza çavuş diye diktikleri efendi dövüp sövüyordu.

Ders günleri saatlere göre düzenlenmiş, sırasıyla her dersin peşine bir dinlenme arası konmuştu. Ama bunların içinde bizim en çok hoşumuza giden, bahçe saatleriyle teneffüs saatleriydi. Çünkü bunlarda oyun vardı.

Bir gün akşam yemeğine gitmeden evvel bizi mektebin divanhane denilen geniş, uzun sofasına karşılıklı dizdiler. Hizmetçilerden biri, bir kucak dolusu değnek getirip ortaya bıraktı. Durdu. Değnek adedine bakılacak olursa oradakileri dövmek için yeterli görünüyordu. Hepsi de irili ufaklı fındık değneğiydi.

Müdüriyet odasının önünde duran gözetmen, müdürün odasından çıktığını haber verdi. Dimdik bir vaziyet aldık. Müdür göründü. Ta ilk sınıfın önüne gelir gelmez "başçavuş" yüksek sesle:

— Bak! dedi.

Öğrendiğimiz üzere birer temenna[1] ettik. Diğer gözetmen, elinde kocaman bir defterle geldi. Bak, diye kumanda veren başçavuşu çağırdı. Defteri açıp ona verdi. O da alıp müdürün emri üzerine okudu:

---

1 Saygı ya da teşekkür bağlamında hafifçe öne eğilerek sağ eli dizden aşağı indirip, doğrulurken yukarı doğru ağza ve başa götürerek verilen selam.

"... sınıf öğrencilerinden Asitaneli[1] ... Efendi, dün öğle üstü abdest alınırken Çavuş ... Efendi'ye karşı gelmiş olduğundan hakkında icap eden cezanın icrası olarak..." (Başçavuş bir an durduktan sonra yine okudu) "... on değnek sopa!"

Gözetmen, zavallı Asitaneli ... Efendi'yi sırasından çıkardı. Süklüm püklüm yürüyordu. Ortaya gelince değnekleri getiren azılı hizmetçi belinden kavradı, çevirdi. Diğer gözetmen o değneklerin içinden bir değnek aldı. Sayarak kıçına on değnek vurdu. Karmanyolaya[2] girmiş olan Âsitaneli..., "Aman! Aman! Bir daha yapmam!" diye bağırdıkça benim dizlerimin bağı çözülüyordu, düşeceğimi sanıyordum. Bununla birlikte, alıcı gözüyle baktığım için, bu değnek vuruşuyla Hafız Paşa Mektebi'nin hocasının sopa vuruşu arasında hayli şiddet farkı vardı. Gözetmen ağır ağır ama hafif hafif indiriyordu. Yani kıyasıya değil, korkutasıya vuruyor; bize de amire karşı gelmenin cezasının dayak olduğunu anlatıyordu. Anladık.

Bundan başka bir şey daha anladık ki dayak mutlaka defterle olacak! Kulak çekmek, şamar indirmek pek nadir... Fakat yaramazlığın türüne göre teneffüs veya bahçe zamanı divanhanede ayakta durmak, bahçeye çıkamayıp teneffüshanede mahpus kalmak da vardı.

Yine bir gün, bu defa öğle üstüydü, divanhanede toplandık. Aynı merasim... Bu defa hizmetçi değneklerle beraber bir de torbamsı bir şeyler de getirdi. Müdürün huzurunda yine başçavuş, o "emirler defteri"ni okudu:

"... öğrencilerinden ... numaralı ...'lı ... Ahmet, mektepten geceleyin firar edip yakalandığından sopa cezası verilerek uzaklaştırılmasına karar verilmiştir."

...'lı Ahmet, tarif ettiğim biçimde dayakcağızını yedi. Yedikten sonra hizmetçi elinden tutarak gözetmenin oda-

---

1 İstanbullu.

2 (argo) Kent soygunculuğu, tuzağa düşürüp silahla soymak anlamındaki karmanyola burada tuzağa düşmek, yakalanmak anlamında "karmanyolaya girmek" şeklinde kullanılmıştır.

sına götürdü. Müdür, biz, sonradan gelen birkaç hoca ayakta bekliyorduk. Acaba ne olacaktı? Aradan çok geçmeden bir de baktık ki Ahmet eski püskü, buruşuk elbiseler içinde geldi. Meğer o bohça, mektebe girdiği gün evden üzerine giyip geldiği kendi elbiselerinin bohçasıymış. Uzaklaştırılanlardan mektep içinde giyilen elbise geri alınıyor, geldiği elbiseyle çıkarılıyordu. Hakikaten üç dört sene sonra nasılsa bir gün görmüştüm. Hepimizin elbiseleri de böyle bohça halinde, üzerlerinde isimler yazılı olarak, depolardan birinde duruyordu.

Bu muamele bana dayaktan daha beter geldi. Mektepçe bunun da ismine "keçe külah" olmak denirdi. Eski terimle askerde, bakanlar ve devletin ileri gelenleri arasında "keçe külah olmak", kıyafeti soyulup uzaklaştırılmak demekti.

Bununla da anlıyorduk ki biz mektebe geldiğimiz zaman o haldeymişiz, şimdiyse bu haldeyiz!

Zaman geçtikçe daha neler öğreniyorduk! Mesela şimdilerde pek fazla moda olan "ast üst" ilişkisi, bizim mektepte esaslı bir usuldü. Bir nefer, şikâyet ve talebi her ne olursa olsun onbaşısına, onbaşı çavuşa, çavuş gözetmene, gözetmen de müdüre söyleyebilirdi.

Kıdemliye, büyüğe saygı! Birinci sınıf öğrencisi mutlaka üst sınıfların öğrencilerini her tesadüf edişinde selamlamaya, gözetmene, müdüre, hocalara karşı temenna yapmaya mecburdu. Yapmayan derhal jurnal[1] edilir, ismi emirler defterine geçirilirdi.

Müzakerehanede, dershanede, yattıktan sonra yatak koğuşlarında yerinden kalkmak, konuşmak, gezinmek, münasebetsiz vaziyet ve tavırlar takınmak, yemekhaneden ekmek vesaire kaçırmak, bahçede ağaçlara el atmak, yemiş koparmak, cam kırmak, sınıf taburundan ayrılmak, geride kalmak, ileride yürümek, başka bir öğrencinin dolabını karıştırmak, kâğıdını, kalemini almak; üzerinde veya dolabında çakı, kalemtıraş bulundurmak, izinden dönüşte

1 Bir kimse aleyhinde ihbarda bulunmak, gizli rapor vermek.

mektebe kâğıt, kalem, mürekkep hariç kitap, gazete, risale, öteberi aşırmak en büyük yasaklardandı.

Okul elbiselerini hor kullanmak, yırtmak, lekelemek, söküklerini yatarken terziye verip diktirmemek, teneffüshanelerde gürültülü oyunlar oynamak cezalandırılma sebeplerindendi. Darüşşafaka'da iki yüz kadar öğrencinin bulunduğu zamanlarda bile bahçe zamanı haricinde gürültü işitmek mümkün değildi.

Öğretim yöntemi oldukça sıkı tutuluyor, bu yeni "iptidai mektep"[1] fikri henüz uygulanmaya geçtiğinden ders programları taşıyordu. Ben girmeden evvel okumayı söktüğüm için birinci sınıfta zahmet çekmiyordum. İlk senede elifbadan sonra namazın şartları, *Esma-yı Türkiyye*[2], küçük seçilmiş hikâyeler, sayma, yazma, Kuran-ı Kerim dersleri bana pek kolay geliyordu.

Diğer taraftan ayak talimleri, cimnastik ve uygun adımla yürüyüşle de idman dersleri veriliyordu. Velhasıl bu mektep, duvarının ardındaki yerlerden hiçbirine benzemiyordu. Bir "düdük" bütün öğrencileri odalardan çıkarıyor, odalara sokuyor, yedirip içiriyor, yatırıp kaldırıyordu. İlkel bir disiplin içindeydim.

Bahçede oynarken görüyorduk: Hapishane denilen yer, alt kattaki malta taşı döşeli büyük, geniş bölüklerden birinin köşesine kurulmuş, küçük, ahşap, dikdörtgen bir binaydı. Bu binanın içinde karşılıklı üçer gözden altı göz, bir çocuğun bacaklarını dikmek şartıyla oturabileceği derecede dar, tepesinde daire şeklinde ufak çapta delik olan altı hücre vardı. Hapse mahkûm olan, buraya hapishane nöbetçisi eşliğinde getirilir, bu hücrelerden birine tıkılır, kapısı kapanırdı. Bu nöbetçi saat başı gelir, mahpusu abdeste götürür, öğle ile akşam yemeklerinde yarım somun verir, su içirirdi.

Buraya girmeye mahkûm olabilmek için kavga dövüş etmek, karşı gelmek, izin günlerini aşmak, firar teşebbüsünde bulunmak gibi suçları işlemiş olmak yeterliydi.

---

1 İlkokul seviyesindeki mektepler.

2 "Türkçe İsimler" Osmanlıcanın etkisindeki Türkçe kelimelerin unutulmaması için hazırlanan bir kitap.

Burada ayrıca birkaç korku vardı. Bunlar fare, akrep korkularıyla beraber cin, peri korkularıydı. Hatta mahpuslardan biri, cezasının bitiminde bize, kelleleri koltuğunda şehitlerin gezindiğini gördüğünü söylemişti!

İşte mahalle, sıbyan mektepleri[1] ile o zamanın rüştiyelerine[2] üstün gelmek üzere açılan ilk yatılı mekteplerden Darüşşafaka'nın içindeki düzen ve terbiye bu şekilde sağlanıyordu.

Anlattığım gibi, burada "yeni bir hayat" kurulmuş bulunuyordu. Bu yeni hayat, yeni bir fikri aşılıyordu. Mesela izinli olduğumuz günlerde sokaklarda oynayan çocukları görünce hafife alıyordum. Fes mutlaka kalıplı, baştaki yerinde durduğu gibi; şeritleri kırmızı, yakaları yeşil numaralı, kolları şeritli, istanbulin[3] benzeri bir ceket, tokalı bir kayışla belden tutturulmuş, bütün düğmeler ilikli, potinler temiz gezilir, bir düğmenin açık veya tokanın çözük oluşu cezayı gerektirirdi.

Bu sebeplerle öğrenciler izne çıktıkları günlerde mektebin güçlü düzenini büyük bir özenle temsil ediyor ve şehirde "Darüşşafaka terbiyesi" adıyla bilinen ve diğer mekteplerce de örnek alınan bir terbiye gittikçe taraftar kazanıyordu. Bu terbiyenin doğrudan doğruya İslam dininin gereklerine uydurulması sayesinde, mutaassıp kimseler bu mektebin Paris'te bulunan aslının şekil ve içerik bakımından buraya uyarlandığından haberdar olmayarak bizi parmakla gösteriyorlardı.

Benim ruhumda ve vicdanımda bütün kuvvetimle kazandığım bir his vardır. "Hoca korkusu" denilen o eli sopalı manevi haydutluk, Darüşşafaka'da büyük bir düzelme ve dönüşüme uğrayarak hâlâ hocalarım hakkında ayrı ayrı, derin birer "hürmet", birer "saygı" ve her zaman için değişmez birer "sevgi" uyandırmaktadır.

---

1 Osmanlı dönemindeki ilköğretim kurumu, mahalle mektebi.

2 Osmanlı'da Tanzimat sonrası açılmış ortaöğretim kurumlarıdır.

3 Sultan Abdülmecid zamanında sivil memurların resmi kıyafeti olan, içinde kolalı yakalığı bulunan dik ve düz yakalı, boyu redingot gibi dizkapağına inen, yaka altından bele kadar tek sıralı beş altı düğmeyle iliklenerek kapanan bir ceket.

"Hocaya hürmet etmeyen zelil olur" sözü, tahsil ve terbiyenin en ürkütücü ilk maddesidir. Bence bu madde herhangi bir diyarda uygulanamazsa orada ilerleme fikri uyanamaz.

Eyvah!.. Binlerce eyvah!.. Geçenlerde eski bir dostum şöyle diyordu:

— Dün fena halde sinirlendim. Ben mektepte ders veriyordum, öğrencilerden biri sesli sesli "Turnam"ı okuyordu.

Zincirli Hoca

Eski sıbyan mektepleri hocalarının öğrencileri dövmek için kullandıkları tokat, yumruk, kulağa tırnak, değnek, sopa, uzun sırık, falaka ve çeşitlerini birkaç makaleyle anlatarak hayvanlara bile reva görülmesi insaniyet namına uygun düşmeyen bu barbarca ve sert muamelelerden henüz küçük yaşlarda bulunan çocukların izzetinefis ve vicdanlardaki haysiyetin dürtüsüyle mektepten, hocadan ve okumaktan nasıl nefret ettiklerini izah etmiştim. Bu makaleleri peş peşe okuyan bir kişi o zaman demişti ki:

— Rasim Bey, yazdıklarının hepsini okudum. Ya aklına gelmedi, yahut bilmiyorsun, bir tanesini unutmuşsun.

— Hangisini?

— Anlatayım. Küçükken babam beni Aksaray civarında Ağayokuşu Mektebi'ne vermişti. Buranın hocası da hafız yetiştirmekte şöhret kazanmıştı. Bu hoca, karşısına ezber dinletecek bir çocuk geldi mi, evvela oturduğu sedirin sol tarafındaki direk gibi bir payandaya bağlı ince bir zinciri, lalesiyle beraber çocuğun boynuna geçirir, ondan sonra iki koluyla rahleye abanır, çocuğun başını bu iki kolunun arasına alırdı. Çocuk okur, kendi de dinlerdi. Yanlış çıktı mı, abandığı sol kolu derhal yerinden kalkar, zavallı müstakbel hafızın suratına "şark!" diye inerdi.

— Peki zincir ne olacak?

— Ne mi olacak? Bu zincirin uzunluğu evvelce ölçülmüş, biçilmiş, tam hocanın koluna göre yapılmış. Hafız tokat

yiyeceğini anlar anlamaz başını geri çekecek, değil mi? İşte zincir bu sırada vazifesini görür, hafızın başının veya suratının hocanın kulacının dışına çıkmasına izin vermez. Şaplak da tam yerini bulur.

Hakikaten de muhatabım olan kişinin naklettiği bu tür zincirleme dayağından haberim yoktu. Şaşmış, kalmıştım. Elbette aydın fikirli kimseler de şaşırıp kalacaklardır. Çocukların psikolojisini inceleyen biri şöyle der:

"Çocukları dövmekten ana, baba, dadı, hoca, lala, mürebbi ve mürebbiyeler kesinlikle kaçınmalıdır. Hatta sert sözlerden, kaba ve şiddetli davranmaktan da çekinmelidirler. Çünkü çocuk ne kadar küçük olursa olsun, kendisini döven el ve kendisine hakaret eden dil için ruhunda yeni filizlenen izzetinefse pek ağır gelir; bu ele ve dile karşı gizli bir düşmanlık beslemeye başlar."

Büyük bir çoğunluk tarafından onaylanmış olan bu haletiruhiyenin çoğu zaman açık alametleri görülür. Dayağa, sövgüye ve hakarete maruz kalmış olan küçük çocuklarda ağlamalar dışında homurdanmalar ve yan yan, öç alır gibi bakışlar hemen hemen daima işitilir, görülür. "Dayak arsızı" olanlarda bu gibi hislerin "misillemeye" dönüşerek karşılık bulması da dikkat çekici bir haletiruhiyedir.

"Sensin!" karşılığı, bunun ilk cevabıdır. Küfürler savurarak kaçmak, eline geçen taş vesaireyi atmak, yüzünü duvara dönüp tepinmek, yerlere kapanmak, kadınlarımızın "inadına" diye tabir ettikleri fiillerden olan donuna işemek, kızarıp kendini kaybeder gibi sara nöbetine benzer hamlelerle öteberiyi kırmak, kendisini yerden yere, merdivenden aşağı atmak, dakikalarca avaz avaz bağırmak, evden kaçmak, kendisine her daim iyilikle muamele eden komşuya iltica etmek, uykuda ağlamak, çırpınmak; ana olsun, baba olsun, abla abi olsun, velhasıl kendisini döven, fena sözlerle azarlayan kim olursa olsun onunla dargın durmak, bu kişilere –bu gibi davranışları devam ederse– ısınmamak, sokulmamak, onların tatlı sözlerine veya sevgilerine inanmamak, onlar çağıracak, ödüllendirilecek bile olsa zorla ve iğrenerek

kabul etmek, daha o yaşta onların olmadığı ortamda aleyhtarlıkta bulunmak, velhasıl bu kişiler vefat etse bile onların aleyhindeki düşmanca fikirlerini kendisi ölünceye kadar unutmamak... Bu, misilleme ile karşılığın birbirini takip eden hallerindendir.

Seksenlik bir ihtiyar bana bir gün şöyle demişti:

— Ben babamı hiç sevmezdim. Bana daima sert ve haşin davranırdı. Bana Kuran'ı ezberletirdi. Bir gün ezberden okuduğum sayfada birkaç yanlışım çıktı. Beni belki yarım saat dövmüş, sonra da bahçedeki dut ağacında tepeüstü sallandırmıştı. Az kaldı ölecektim. Komşular bağıra çağıra koşuştular, beni zalim babamın elinden ve darağacından kurtardılar. Böyle baba sevilir mi!

Muhakkak sevilmez! Fakat siz, o seksenlik ihtiyarın yetmiş seneden beri güttüğü kin ve öfkenin derecesine bakın.

Ben altmış yaşını geçiyorum. Elli dört sene evvel, yani altı yedi yaşımda beni falakaya yıkarak ayak parmaklarımı morartıncaya kadar dövmüş olan Hafız Paşa Mektebi hocası Hafız İsmail Efendi'ye en sofu zamanlarımda bile bir Fatiha okumak aklıma gelmemiştir!

Dayağın eski sıbyan mekteplerindeki türlerinden başka, eski rüştiyelerde, idadilerde[1], üst kısımlarında başka türleri vardı. Bunların en meşhuru "divan dayağı" adıyla anılan, korkutucu derecede göz yıldıran bir dayaktı. Ömrümde bir defa görmüştüm.

Bu dayak neredeyse resmi bir dayaktı. Şu şekilde icra edilirdi: Bütün mektep talebesi, mektebin en geniş divanhanesinde sınıf sınıf dizilir. Mahkûm, iki tarafında birer hizmetçi, yani güçlü kuvvetli iki adamla ortaya getirilir. Ya müdür ya gözetmenlerden biri, diğer bir hizmetçinin getirdiği kucak dolusu değnekten birini seçer veyahut tesiri oldukça tecrübe edilmiş bir değnek alır. Sopalayacak kimse ona verir. "Emirler defteri" denilen ceza veya mükâfat defterinden sınıf çavuşlarından biri, mahkûmun kabahatini ve yiyeceği

---

1 Osmanlı'da lise dengi okullar.

değnek adedini bildiren kaydı okur, ondan sonra o iki hizmetçi mahkûmu yüzüstü yere yatırır. Kıç tarafında dayağın etkisini azaltacak pamuklu, bez ya da keçe gibi engeller var mı yok mu diye kontrol ederler. Mahkûm yattıktan sonra biri başından tutar, diğeri ayakları üzerine oturur ve değneği tutan, var kuvvetiyle değneği omzundan aşıra aşıra, şahlata şahlata vurmaya başlardı. Sonunda sopayı yiyen ya baygın bir halde kaldırılır yahut kollarından tutup silkerler. Acılardan, muhtemelen değneklerin yaptığı yaralardan ve çürüklerden dolayı yürüyemez bir hale gelirdi.

Bu divan dayağının eski askerlikte mızıka eşliğinde atıldığını, bunun amacının da dayağı yiyenin ah vahlarının mızıka havasına karışıp işitilmemesi için olduğunu duymuştum.

Bütün bir mektep talebesi huzurunda böyle haysiyet kırıcı bir muameleye uğramış olan bir çocuk, bir genç, acaba o mektep ve meydanı hakkında, bu dayaktan sonra ne düşünür, orasını da siz düşünün.

Bununla birlikte bu türlü dayaklara dayanabilen, alışkın olan, hatta övünürcesine, "Ben beş defa divan dayağına yattım!" diyenler de vardı.

Elli sene olduğu halde halen gözlerimin önünden gitmez: Bir Ramazan iftar vaktiydi. Yemekhaneye gidiyorduk. Alt sınıfta Sultanahmetli Ahmet adında, adeta arkadaşlarına kabadayılık taslar biri vardı. Gözetmene mi karşı gelmiş, sınıf çavuşuna fena bir söz mü söylemiş, her neyse, müdür de tesadüfen görmüş, işitmiş. Müdür, Ahmet'i yemekhanede iki hizmetçiye çevirtti. Top atışıyla beraber dövmeye başladı. Hepimizin lokması ağzında kaldı. Belki doksan sopa vurdu. Ahmet "gık!" demiyordu. Hatta müdür:

— Sen daha bağırma, ben de seni bağırtıncaya kadar döverim! diyordu.

Ahmet yine bağırmadı. Çünkü bağırsa kabadayılığı bozulacaktı. Müdür, Ahmet'i mektepten kapı dışarı attırmıştı. Zaten Ahmet'in de istediği buymuş!

Hakikaten Fransızların "müthiş çocuklar" dedikleri öyle afacanlar vardır ki bir anda yaptıklarıyla en sabırlı kimseleri

bile çileden çıkarırlar. Çocuk velisi olan fakir ana babaların, çocuk talim ve terbiyesi gibi önemli bir görevi üstlenmiş öğretmen ve eğitmenlerin çileleri çabuk çabuk dolar mı? Bilhassa öğretmen kesiminin! Onu gider, yirmisi gelir; beşi çalışır, on beşi çalışmaz, uslu durmaz, can sıkacak, ruh üzecek hallerde bulunur. Son derece sabırlı ve tahammüllü olmak her mizacın harcı mıdır?

Geçenlerde mekteplerimizden birinde yaşanan ve en sonunda müdür ile öğretmenin arasını bozan olay, iki tarafa da üzüntü veren bir durumdu. Bu durum iyice tahlil edilecek olursa varılacak sonuçtan üzüntü duymamak kabil olamaz.

Kadıköy'deki İtalyan Kız Mektebi müdiresi öğrencilerine şöyle bir laf etmiş:

— Siz dışarıda da içeride de öyle olacaksınız ki kapımızın önünden geçenlerle sizi sokakta görenler "Bu İtalyan Mektebi" diyecekler!

***

Bu söz üzerine ben yine eski sıbyan mekteplerimizi hatırlamıştım. Hakikaten bir zamanlar herhangi bir mektebin önünden geçenlerle bizleri sokaklarda görenler "Bu Türk mektebidir" derdi, çünkü mektebin gürültüsü yüz iki yüz adımdan işitilir; birbirimizi kovalamak, dövüşmek, kafa göz yarmak, türlü türlü küfürler savurmakla meşgul olduğumuz görülürdü. Fakat zamanımızda bunlar yok gibidir. İçli dışlı temizlik ve terbiye ile büyük bir disiplinin belirtileri, izleri vardır. Umuyoruz ki bu tarz, günden güne artıp gelişsin!

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ DİZİSİ

1. KUYRUKLUYILDIZ ALTINDA BİR İZDİVAÇ
   Hüseyin Rahmi Gürpınar

2. MÜREBBİYE
   Hüseyin Rahmi Gürpınar

3. EFSUNCU BABA
   Hüseyin Rahmi Gürpınar

4. İNTİBAH
   Namık Kemal

5. ŞAİR EVLENMESİ
   Şinasi

6. VATAN YAHUT SİLİSTRE
   Namık Kemal

7. KÜÇÜK ŞEYLER
   Samipaşazade Sezai

8. FELÂTUN BEY İLE RÂKIM EFENDİ
   Ahmet Mithat Efendi

9. TAAŞŞUK-I TALAT VE FİTNAT -TALAT VE FİTNAT'IN AŞKI-
   Şemsettin Sami

10. MAİ VE SİYAH
    Halit Ziya Uşaklıgil

11. REFET
    Fatma Aliye

12. TURFANDA MI YOKSA TURFA MI?
Mizancı Murat

13. ÖMER'İN ÇOCUKLUĞU
Muallim Naci

14. DOLAPTAN TEMAŞA
Ahmet Mithat Efendi

15. GULYABANİ
Hüseyin Rahmi Gürpınar

16. SALON KÖŞELERİNDE
Safveti Ziya

17. FALAKA
Ahmet Rasim

18. A'MÂK-I HAYAL -HAYALİN DERİNLİKLERİ-
Filibeli Ahmet Hilmi

TÜRK EDEBİYATI KLASİKLERİ -17

Osmanlı'da çocuk olmak ne demekti? Çocuklar nasıl yetiştirilir, nasıl okula başlar ve nasıl bir eğitim alırlardı?
Ahmet Rasim *Falaka*'da kendisinin çocukluktan ilk gençliğine uzanan hatıraları eşliğinde bu soruların cevaplarını verir. Fatih'teki Sofular Mektebi'nde başladığı ve Darüşşafaka'da tamamladığı eğitimini anlatırken bir yandan da 19. yüzyıl İstanbul'unun gündelik hayatını ve çocukluğunu tasvir eder. Reşat Ekrem Koçu'nun ifadesiyle, Ahmet Rasim'in yazılarında İstanbul, manzaraları ve insanlarıyla sesli ve renkli bir film halinde akar. *Falaka* da bu filmin en renkli sahnelerini barındırıyor.

Ahmet Rasim (1865-1932)

İstanbul üzerine yazdığı yazılarıyla "Şehir Mektupçusu" unvanını alan Ahmet Rasim, Türk edebiyat ve gazeteciliğinin oldukça üretken ve şöhretli simalarındandır.
İstanbul'da doğan Ahmet Rasim, babası henüz o doğmadan evi terk ettiğinden annesi Nevber Hanım tarafından ve eniştesinin de yardımlarıyla oldukça zor şartlarda yetiştirildi.
Mahalle mekteplerinde başlayan öğrenim hayatını Darüşşafaka'da tamamladı. Kendi çabasıyla Fransızca öğrendi. Posta ve Telgraf Nezareti'nde memur olarak çalışırken bir yandan da Ahmet Mithat'ın gazetesi *Tercüman-ı Hakikat*'te yazmaya başladı. Hüseyin Rahmi'yle *Boşboğaz* adlı mizah dergisini çıkardılar. Savaş muhabirliği de yapan Ahmet Rasim, Balkan Savaşı sırasında Sofya'ya, Birinci Dünya Savaşı'nda da Romanya cephesine gitti. 1927'de İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Küçük yaşlardan beri ilgi duyduğu müziği Darüşşafaka'da öğrenciyken Zekai Dede'den aldığı musiki dersleriyle geliştirdi. Pek çoğunun güftesi kendisine ait olan altmıştan fazla şarkı besteledi.
Yazarlık mesleğini hayatının sonuna kadar sürdüren Ahmet Rasim hikâye, roman ve hatıra türlerinden gazete yazılarına, tarih ve okul kitaplarına kadar çok çeşitli alanlarda eserler ortaya koydu. Herhangi bir edebi akıma girmemiş, siyasi ve edebi tartışmalardan uzak, halkı bilgilendirmeyi amaç edinmiş yazarlardandır. *Ceride-i Havadis, Basiret, Tasvir-i Efkâr, Sabah, İkdam, Akşam, Cumhuriyet* gibi gazetelerde gözleme dayalı, İstanbul hayatını bütün renkleriyle yansıtan, yalın ve güzel Türkçesiyle yazdığı yazılarla şöhret bulmuş, sevilerek takip edilmiştir. Memleketini, halkın ruhunu, âdet ve gelenekleri çok iyi bilip tanıyan yazarın seçme eserlerine Türk Edebiyatı Klasikler Dizimizde yer vermeyi sürdüreceğiz.

9 786052 958223

10 TL